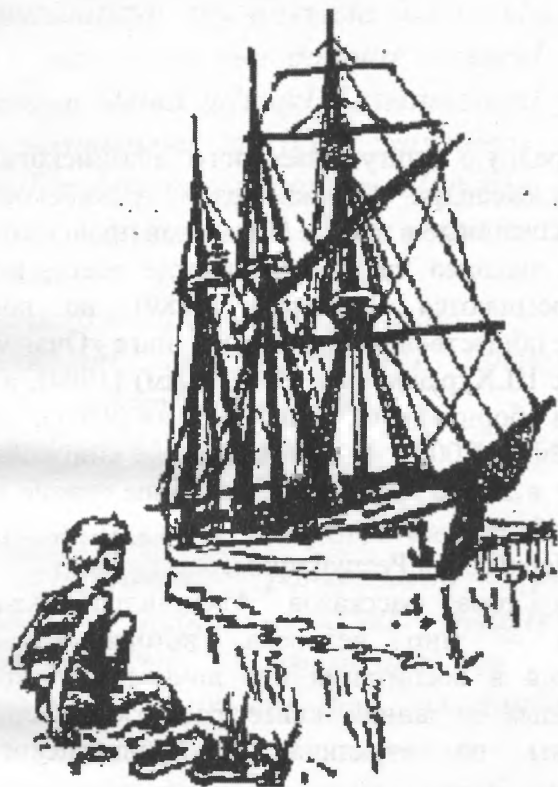

АДЖЪБАКЪ ХІАДЖЪИСМЕЛЪ

АХЪВАХІКВА

Черкесск
2009

ББК 84 (2 Рос. Аба) 6 - 4

А 298

Аджибеков А.С.

**Корабли. Рассказы. На абазинском языке. –
Черкесск, 2009. – 140 с.**

В очередную книгу известного абазинского поэта и прозаика Александра (Хаджисмеля) Аджибекова вошли рассказы, написанные в начале 90-х годов прошлого столетия. Имя автора знакомо читателям, прежде всего, по повести «Когда просыпаются Стожары» (1989), по получившей заслуженное общественное признание книге «Очаг мудрецов» (совместно с Ш.Хурановым и В.Туговым) (1994), а также по поэтическим сборникам «Стихотворения» (2007), «Из поэзии Генриха Гейне» (2007). За последние две книги Александру Аджибекову в 2008 г. присвоено почетное звание «Лауреата премии в области литературы и искусства Президента Карачаево-Черкесской Республики».

Главная тема рассказов Александра (Хаджисмеля) Аджибекова – мир человека, истоки нравственного формирования в воспитании его личности. Некоторые из представленных в данной книге рассказов впервые были опубликованы на страницах республиканской газеты «Абазашта».

ISBN 978-5-89571-141-5

© А.С.Аджибеков,2009.

ЙызгІвыз йапхъажва

Ари азкІкра йалашваз агІвыраква райхІара асквшква 1991 – 1992 рагІан агІацІцтра йазсрыхІазыртІ, ауаса ауи сылымшауата уыжвгІандзара сгІамгІвайстІ. Ауицтара хІбзазара тшызлапсахыз гьмачІым, тшызлахънапсаз щарданІ. ХІдунейтшыцагы ауи апхъала йхІылахІымхІвуз закІ гІацІылтІ, хІхъвыцзагы датша кьыжкІ йтагылтІ, хІбзазацагы мгІва шІыцкІ йазытшгІитІ ужсвы. Ага ауаса йаъазтынгы, азкІкра йалашваз агІвыраква «хІуыжвгІанчІви заман йаквсыргІанспІ» - хІва сгвы адзакІагы йгьгІанамгІ, ауат дара шаъаз апшта йгІанызыжътІ. Йсчпаз датшанІ: зджъарамызджъара азкІкра абызшва гІасыррайшатІ, гІвгІахІвахракІ йрыцтагІаншаз уысаквакІ ауат йрыласыргылтІ.

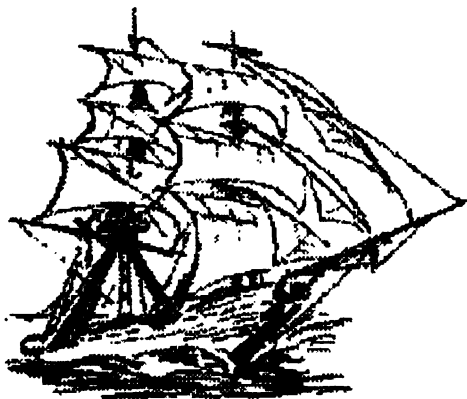
ДзачІвгІвычІвгІвысызлакІгы йара йылахъ йымахпІ, ауи йахІвауала дынхитІ, дынцІитІ, йбзазара айшарагы ахъгІарагы йкъакъитІ. АзкІкра йалу агІвыраква рфыркагы рылахъквала йгъатшым. Лахъипхъадзагы хъвахІкІ йаныта заджвзаджвыкІгы йзымдзыргІвуа абзазара атолкъвынква йырхъыпІ. Зны йалагІваласитІ ауат атолкъвынква, ахъвахІ аныла – арыла йдыруышвуамца ауи йану алахъ гІазаб ахътырхитІ; ахъвахІ багъамызтын, ауи йану алахъгы йаргы цІашекІвалитІ. Датша зынгы йцаквчІвахитІ ауат атолкъвынква, ахъвахІгы ауи йану алахъгы абзазара амара гІарзылпхитІ. Ауаса акІванІ йшалу, ауаса

акIванI йищаквгылу хIара хIдуней. Ауаса акIванI
йшакIвшуауа ари агIвыра афырква рбзазарагыи

Ари азкIкIра йалашваз агIвыраква райхIара
Апсны апны айсра гIаламгаскIва йзгIвытI, ауаса
ауат гватшныта йрыпхъауа гвы айымтуашта
дгьгIанхушым ауи апи квайчIваракI хIапхъахъкIьала
йшхIызпшуаз ауат агIвыраквагыи йшгIарнытшуа.

СгвыгьитI апхъагIв йгванхушгыи гIайауырныс
ари азкIкIра апны, дзырхъвыцуашгыи данйарныс,
дышIпшуашгыи гIаликIгIарныс. Ауи йаццуауата
сгвыгьитI апхъагIв ари агIвыра йацIубауагыи
гIвычIвгIывыс – гIвычIвгIывыс йгIасыдигалныс. Ауыгыи
гвынгIвыранI: ауат агIвба аьамкIва хIлитература
тшгъауацIнахуашым.

Ари агIвыра йапхъауа дзачIвызлакIгыи лахъ пидза
йзыстахъпI гвыла – псыла. Лахъипхъадзагыи
йазыстахъпI хъвахI багъьакI йаныта ауырата,
ауырата цIыхъва змам абзазара атолкъвынква
амнадарныс.

АхъвахІква

Хъагъи цІхъвагъи змам адуней апны агІвычІвгІвыс йынцІра лахъвгІахъасра анджвыквицІара, йылахъ йзалнахыз йбзасара ахъвахІчкІвын даквчІвитІта мгІва дыквлитІ. ЙгІамидарныс йынасып йгІанакІыз пикъыта анахъани атшпы даннадзара, ауи ахъвахІчкІвын цІашвкІвалхитІ, апшвымагъи дацагитІта асатей йаладзхитІ.

ДаъапІ шапІтыпкІгъи, напІтыпкІгъи, акъыль йгІаннаршаз гвыбзыгъаракІгъи, агвымчІвара йгІахъшаз пшдзаракІгъи зыщтахъла йгІанымхауата зынгъи дгІахънымхІвыхырныс ахъазла йтшкІарыцІуа.

ДаъапІ тшпынхІва щарда гІазтынхата адуней лашара зынгъи дыквымпшхырныс ахъазла зынцІра ашвкви ахъышвкви ахъазыркІы – ацІазыркІхуа.

ДаъапІ зуасйати зыхъызи бзихарала йырчвыта, «арат швара йшванаматпІ»-зхІвата аджъамгІат йгІарызтуа, уацІыхъван йцалакІгъи дъагІацампахуа ашІыпІа хъшвашвала йахъхуа.

ДаъапІ датшагъи заджвы – змурадква щардаз, зуарадква зуацІамшвахуаз,закъыль лашара ауасаражвра адзыхъ цкъа йаздзышуа йалагагІвацаз чкІвын хъашкІ. Ауи йхъвахІ амгІва шбжанардзас мчыла йцІадрышвкІвалтІ. Ауи апш квайчІвара йылахъ йгІанылтІ сара спа рыцІа.

1

АкІартон йгІатйырсунта ахъвахІква йчпун ауи. Жвипщсквша йрыцкъахъазтІхІва, бзи йбун ауат

дрылахъвмарныс. Ауаса йзалызгьи арат асатырква
зыгъуа ауи йаба ащхъаква рпны
дгладзынгылызтхъа, йара атенгъыз атшпы дъайыз
акъвап. Дсаби пшката атенгъыз апшыхъпшычв
глайдсылт. Ауи ачыхврагьи пычъта йгвникылыз
чвапшырап. Йани сари хъбыжъква рымщтахъ
йапхъахауата йглайгвкыгъыз атолкъвынква
рдауыш акъвап. Ауи адуней дъаглаквлыз Кърым
амараташварта шлачкы йатшпынчъвалу Евпаторийа
акъала сквш гъынзыкы хвышв глазцъазкыа атурых
шабгу атенгъызи ахъвахъкви йырпщылап. Ажва
гъалам, ауыгьи йща закъ галанацлатъ пычъта йхъауыз
асаби. Йауа ухъварыквын, ауи акъала апны дйыт ауи,
ауи ахълауа глайыхъвлахълауамца гыларгвыгв
анизычпара атахъыз аныбыжъдза днадзат, ауыгьи
мачкыла дагъвсхт.

Йыздырхит ауи адуней данглаквылгъаца асквш
1977 афевраль мшква. Сбыр саъан ауи агъан.
Монголийа алагъ гъынала йаду Тува апны
Сосновка-хъа йызпхъауа акыт станхун. Ахвыцкыа
намыца бызшва йасрыпхъун. Ауи асхъан ГДР
аъаркыан. Ауи зынгьи йзымбасызтхъа, Псхваба
апны абызшва гъымакыа ринститут хвысквш руацла
йамайчуата сыздрпхъаз, йсдырдырыз ауи акъралъ
атурых, ауаъа йбзазауа ауагъа рынхаша – рынцыща,
ркультура, рлитература йрыуата рыцла йджъащахъву,
рыцла майрата йугвнукыл йауаш асабикыа
йрасхъуан. Апхъагакыа йырныз сымамачъта
санхъаранагузгьи гланшун. Щымта уалагата
хъвлапныдза апхъарта саъан, асабикыа асрыпхъун.

Йсхушызгы шардата, йсфушызгы мачІта йара
ауаѣ йГІасауан.

Асы амсхІвауа, ахѣта сылагыла,
сызщарныс йсчвыбаргвыз Тува ажвГІванд сГІа
сыщІагыла йлащцарахахѣата йсбзазартаз афатар
сГІадгылхуан. Апещ сызнашылхуаз йхышвашвата
сГІанйахуан. ХвырчвхІва ахІаквчкІвын ахѣва
ГІатысхуан. ЙГІаншун щымта йацІасрысуаз арачва
хѣвлапны сГІадгылхынцІкІѣа закІзаджвыкІГыи
ГІанымхахуата йантабылуаз. ЙГІаншун
мачвхѣабадукІ йаѣараз рачвахѣаквакІ апыргѣац
рыларкІвата санГІарынйахуаз. Ауаса йаналрыз суыс
рыцІа ймайрахун. Апыргѣацква зларкІваз арачва
тшытква хѣатакІла йнасыскІѣун.
ЙалачІвачІванцІкІѣара, къапщ – ГІвабджѣата
йалачванацІыкІѣара йбылуаз анахѣанат арачвахѣаква
сыгвлачваква уаГІарата йГІасыртыз апщырхІажв
йГІатаспсунта, агваны йГІаджвылызгун, араѣа
йазалхыз гыцІаракІ йыдспсалуан. УадыргІвана
дауышварамкІва датша ауи апш чѣа зхѣу закІГыи
зыГІвнамыз (ауаѣа йаныргІалыз ачвартагѣвы, айшѣа,
аГІврымдзакІ апхѣадзара йГІялам) спецкІвын
сГІашылхуан, йабгаз ачІвецква хычІмычІквакІ
рыквсцІунта срычвхІвауамцара амца шІыц – шІыц
йацІасрысхуан. Ауыгыи замангагата йсыман. Щымта
ауи ауыс, - йиин, анхарта сГІахышвитІ, - хІва
сгвжѣажѣаджѣуа йахѣвдаквысщтуазтын,
хѣвлапныла сычхѣа хѣзыршѣуаз закІГыи гѣѣамызтІ.
ЙуачІвхуз йызласрыпхѣушыз спланква ауахѣ
апхѣарта сѣѣаз йзыгІвуанта, ауатгыи сГІвы рхѣын.

Ауахъ сызтадриыйыз Абазашта апны йапшта Тува
апынги агъныла ацIхква ауырапI. Ауаса ауаъа
гIванла – хынла йайхIлата йхътапI, адгъыл
чвхIвхIвыпI, фачIвыта йгIаунатуа дукI гъаъам. Ауи
ахIатырла зынги йсыгымхуз фачыгIвчайи
чIахъва агърагIви ракIвын. Щымтадза
сызмырпсуашыз тIакIв ансфарыз - хIайда, ухъвыц.
Ахъвыцраква азакIы датша закIы йащтагылата
йгIайуан. Зынгалашварагы сывхгIа намдзаскIва
ачвартагъвы сыквнагIунта, сылаква сымхъахъгIвун.
Ауи йанашхарыз сзызхъвыцуаз рахIагы
йлашарата, суратла йбайата спахъ йгIагылуан.

ЙгIасгвалашвахуан ауахъ хъарата йгIанызжъыз
сани саби, сайщчвакви сахщчвакви. Гвым
аквтштша быжъгы счкIвынхъа йгIалгIахуазшва
шIыц – шIыц йатагIасгвыквыгIвхуан, сышта цри
апны йсыласхIвата сгвы гIасызрыхъыз йапхъахуз
сбзибара схъа йатагIатадыршвахуа, спсы
атацIадырпIкъалхуа. Ауи йанашхарыз ауат
ахъвыцраква мчыла тшгIарылызжвахуанта,
йащтагIайуашыз амшква йсызгIаргуашыз ауысква
йалысх – аласцIун. Ауаса ауыги дукI
йгъсызнамгуазтI. Ауахъ Европа апны йгIанхаз
сыгIвычIвгIыс аргванква сгвы йатагIаташвахуан.
Ауи агIан схъапщыла Наташа ахIвашан дазчIвахъан.
Ауи лахъыла йгIатыщIуата хабаркIги ъанымыз
сахъгвыргIвун.

Лахъ джъащахъван ауии сари хIадыздалыз алахъ.
Лара дурышвпI, сара сабазапI. Лара дкърыстанпI,
сара сымсылманпI. Аромантизми ачкIвынагIи

рыҕамта йашымтата стагылан. Ауди луыс эквызгы
йара ауди аквын.

Хигвыджгы, аурышквархиваща, ларбагыга
чвапщ хихата абзара арыхвартакви
аквайчваракви хырпшуан. Псхваба апны йара
институтки хлацапхун, лара гвкурскила дайцбата.
Йхвбахауа акурс сапхауата ларгы йхпахауа
дапхауата дгизгт. Сани саби рпны ауди ауыс
гылацсмырпшт: свун ауат ауди
сгядрыхвитуашым – хива, даргы ргвы сасырныс
гстахымызт, мач – мачымцара йазсрыхазырп,
йадсыргылп – хива сгвы йганауан.

Лари сари пычвта хлананья, абзибара чвецква
сгвы гарсачуа йгатагивгыт. Хынбжягивки
дангладрийыз амшла хйайхивахуан. Ларгы ауди
йзаъаз пхивыспак длыцта ауаъа днагт.
Йшгалаццызла ауат агвыджгы йара гвыпк
йрылата йацапхун. Лара спахь дгладырчват. Лыла
жвгивандчвакка сырцашквалт зынла. Лыбра
хышкка йлыквпсаз сгладырлашвт. Йлынгалуата,
йгалкныпахуата йлышваз ляхвтан чыхв
гласыхвлаклат. Уысара макым пшдзак схъа
йтагыагасат. Схылкьалт, сггалцымхат, сгвы
лыргьарт. Йсыдзхъачиваз сынбжягивгы
йчыдахвыта зак шсызнийыз гвы гайтын,
швхлаусыгивак йчпан сгладжвылидат. «Йуызквашва
ачивыйа? Къапщпыргъацта ушабгу уалашван
ублитшт,»- йхват ауди йайымрыхьдзакива. Саргы
чва зхъамыз ажва бахквалла ауди джъауап йыстхт.

Йыздырхит ауди ахвлапын Блок йуысаква

сшГарыпхъуз. Йсыквлаз шардаГвы срапшта ауи агІан ауи бзидздза дызбун. СхъаталаГы тшытквакІ зыГІуан, ажва гьалам, зыхьыз гІасхІваз ауысаГІв шардала сшишІпшуаз.

Саргы угІахъызкъьалуашыз закІ сылата гІацІуашын ауи агІан, сГІалгвапхатІ алажвГІвандчва. Ауи ахъвлапын йГІашІарышвта хІанЙауа хІалагатІ. Акино хІаццун, апхъарта зал апны хІпрофессоркви хІдоценткви йуачІвхуз йызлагІахІцІГІушыз хІхІырдыруан, ауысаква хІрыпхъун.

Сгвы йГІаташвахуан зны лари сари Бештау хІшхъалыз. Шуаран. Апхын къыркъыш йаГІамтан. Абыхъв амараташварта хъатала хІГІаджвыквлын, агІвада чвгъа хГІакІыдылтІ. ХІнашысГІашІысуамцара, лчхІари лкъарууи рпшырта счпумцара гІвба – хпа сахІат хІымГІвайстІ. ЙцІыхъвахауата хІъанадзушыз хІнадзатІ. Анахъ хъарата УрышвихъымГІва захІбаз ащхъасышква наГІбун. ХІыцІахъла ГвымчкІвын агІвтшпыкІлагы Псхваба тшараууан. Ауи аурамква рпны амашинакви ауаГІи йшаГІвысадзысуаз йалыргата йнаГІбун. «Абарат ашыпІа пшдзаква рпны зны абазаква бзазун,»- схІван йласхІвтІ ауи агІан Наташа. «Щта ужвы йгъымбзазахума ауат араЪа?»- лхІван йджьалщатІ ауыгы. Аджьауап йауацІыхта йгъасымтхтІ. ЙГІасгвынгІуан Кърым йГІатыцІыз апхІвыспа хІыжвлара рхыгІаква дшырчвыхъараз, амхІаджъырра агыква руысква закІгы шрыллымдыргІуз. АмараГІацІырта хъатала

хІгІакІнылхтІ абыхъв. Ауыла рахІагъи йзадара
чвгъан. МгІващгъи датшагъи гъамамызтІ.
ЙшхІчпалакІгъи цІахъыла йщтІата йынха – нцІуаз
акъала хІазагІаргванхун. Ауаъа зны уранума
датшума кІара гъагІацІырхуаз йкІвыршата йырхчуз
азонагъи хІгІалстІ, ауи ауацІа дзыхъчкІвынкІ
гІахІауын хІдзышхъвгъи хІхътхІкъатІ. Азона
хІгІауацІста ауи агвашвла хІангІатшкІарыщІхуаз
ауи зхчуз ахъацІа йыбыз акІызшва зныкІ ахъазла
закІгъи йзымхІвахуата йылаква тыртІгІа дгІахІпшытІ.
«Швабаъаз, швахъпагІанша швара?»- йхІван
йцІыхъвахауата дгІахІцІгІатІ ауи. «Аныла
хІгІакІнылтІ» гІанасыркІуата снапы абыхъв
аквпынцІала йсраутІ. Датша закІгъи ацхІымцІахуата
хІгІайыгІвстІ ауи. ТшытракІ хІанхъаранага
йхІзымчхІахуата хІгІахънажван хІхъыччатІ.

Анадылра ауи лани лаби рпны йхІчпатІ. Ауи агІан
йцІыхъвахауа акурс сапхъун. Гънын. Евпаторийа
апны сы гъщтІамызтІ. ЗынзамызадзапІ араъа агъныла
сы ангІасуа. Ауаса апша мчын. Атенгъыз агвахъахъ
аланагІватІуанта акъала йгІажвылуан ауи.
УбыгІвшыгІвква йырзынадзауазшва йгІауылсуан.
Ласыта хІшвъаква агвындыргІвытІ. Схъапщыла лани
лаби зцІабзауз афатарчкІвын йыгІвнашвушыз уагІа
гІайззатІ, йгІахІайхІвахІвтІ, йчатІ – йыжвын
йамлысхтІ. Ауыла йалгатІ анадылра.

УацІыхъван институт сгІалгатІ. «Тува уцата
уынхуштІ,»- рхІван мгІва сыквырцІатІ.

УадыргІвана акІартон йгІатзырсата ахъвахІква
зчпушыз асаби адуней дгІаквылтІ.

УахъыкІ схъвыцра алагІваласква сшрылазымца,
агвлячва сышв йгІастІ. ЙгІашылын, - ари уахъчІва
щыбжьан апочта нкъвызгауа йгІайгын, ура
угъаамызтІ, йуахІтхырныс йхІызгІанижьтІ, - рхІван,
телеграммакІ гІаснапІыцІарцІан йджвылцІхтІ. Ауи
араса йанын: «Па дуаутІ. ХІуайхІвахІвитІ.
Ухъапщыла, ауи лан, лаба.» Абарауаса сшабахаз
здыртІ. ЙгІашуз ащымта апхъарта адиректор лпны
сцатІ, - суыс звку ари акІвапІ, сымцакІва
йгъауашым, - схІватІ. ГІвычІвгІвысагІа лылата
дгІацІцІтІ ауи, закІзаджвыкІлагъи дгІаспшІамгылуата
сгІауылщтІ. Йара ауи ащымта Кызыл сцатІ. Йара
ауи атшын Москва спссгІатІ. Йара ауи атшын
Симферопольдза билет смаууата Одесса спссгІатІ.
Анахъани атшын Евпаторийа снадзатІ.

СпачкІвын йыкІвыршаз агаракІасква
дгІарымгвырхын, йнапІхвыцква йгІахвитхаз
найггІайгуа, дгъымгъымуа ачвартагъвы дшыквыз
апещ снашылтІ. Йылаква гІаскІынхалтІ ахвыц,
дгІагвыргъаачІватІ, йдзамгІва псылачкІвынква рпны
атакъвалраква гІарчпатІ.

- Ари ахвыц ужвыгъи хъзы гъйыхъхІымцІастІ,
уара хІуызпшитІ, - рхІватІ апшвымаква асальам
амцтахъ.

- Руслан йыхъсцІитІ, - схІватІ саргъи дукІ
йназымггІазымгуата.

Ахвыщгъи ауи гІайгвынгІвызшва, рахІагъи
дгІалашарахатІ, йыла хврышква рахІагъи
йгІалагвыргъатІ, йдзамгІва псылачкІвынква рпны
йгІаначпуз атакъвалраква рахІагъи йцІолахатІ.

Абарауаса дгІаквылтІ Руслан адуней, абазара
щардала дайгвгъауа, йани йаби драйгвиргъауа.

2

«Ани аби ргІари данырчвыдзра ацкІыс хъанта
адуней йгъыквым»-хІва йанырхІвуз бзита
йгъалсмыргузтІ. АгІагвынгІвра йгІасгвынгІвуан,
ауаса ауи хъыгІата йалаз, хвыртата йалсуаз, ладзыта
йгІахъныжжуаз абгата йгъсыласымхІвасызтІ. Ауи
аныншушыз спахІба Руслан жвипщсквша йрыцкъата
жвыхв данрылалрыз, ауи агІамта дтагылата датшагъи
хмызкІи жвагІ мышкІи данатабзаахрыз, саргъи
гІважви жвагІ срыцкъата сквш гІважви жвежв мшы
гІважвихвбала санрылал акІвын. Ауи
алахъвгІахъасра гвмачІыгІвадза хІаргъи, анахъанат
агІвычІвгІвысква хІрапшта, амара гІахІыквпхауа,
аква гІахІыквквуауа, асы гІахІыквсуа, зны йхІтахъу
нахъауа, зынгъи хІгвква йырту гІахІдамыхІвуа ари
адуней хъващ-лашара хІыквын. Зны пшагІасыртан
хІбзартат, зынгъи – йпшахъыцхІартан. Ауаса ауи
амш квайчІвалагІашвцІадза хІынасып атдзычкІвын
агъгъи асрычвхІвагъи, ашуарагъи ахъта чвгъагъи
гъІарыгІвнамылазарызтІ.

СычкІвын пшдза, сычкІвын хъгІа йгІаמידаз
йымгІва айшыс йауата шІчІвара щарда сылаква
йгІарыцІалхитІ. Абар ауи йхъабра хъыш (сквшквакІ
рымщтахъ ауи йаба йхъабра йапшхауа –
йквайчІвахауа йалагатІ) апшыхъ хцы-хцы йалнахуа,
йщапІычкІвынкІ гІвчархкІ зцІаз йайха алып
йаквгылата, анахъани йщапІычкІвынкІлагъи ауи
дацІагвауа, атенгъыз йатшпнысуаз,

тшназрыхъвагІазрыхъвуз амГІвала йаГІвыс –
адзысуаз ауагІа днарыкІвшаГІарыкІвшауа дрылситІ.
Йабагы йцІыхъва дтагылата дцитІ, йарагыла
дихъызитІ. Ахвыц йылаква агвыргъара чІвецква
ГІартыГІвГІвитІта, бажвта йпахъ йГІакІапІлитІ.
Абарауаса чвахІва пшдзакІ алыргауа йхъаранагитІ
аГІвыджъ. УадыргІвана йаквГІацапахитІта рымГІва
ъаджвыквырцІаз йазГІайхитІ. ЙГІашІаситІ. Ахвыцгы
адугы рпсыцхІа хъантадза йынкъвыргитІ.
ЙахъвахъвлапшитІта йхъыччитІ. Чва зхъам закІы
йалачважвитІ. Аба дГІамшыркъвитІта
йатахъыччахитІ. УадыргІвана аГІвыджъгы йабарыс
рпны йнашылхитІ. ЙГІвбахауа азтаж йхъалитІта,
ахІба йнапыцу айха алып агыларта адраухитІ.

- Ужвы тшкІвабара хІцуштІ, - йхІвитІ ауаъа
айцІба.

- Апхъапхъа тІакІв хІфуштІ, - джъауап ГІайтхитІ
арахъарыгы.

Ахвыц йпыккква ГІалалитІта йыладзква
ГІахъхылитІ. Абагы ауи йхъа йщцитІта
дщаквикІыхитІ. ЙчитІ, йыжвитІ. Ахвыц
дщГІарцІитІта сахІаткІ аъара ддрычвитІ.
ДГІашІыхахитІта – йыла хврышква йырхъвчІитІ.
АтшкІвабарацара йгвы йГІаташвахитІта, ауи ахабар
атаГІайрахахитІ. Ауи амщтахъ абагы «момо»
гызыхІвахуам. ЙачІвыйа щта асаби йгвы
йзалуырздзГІуш, ауи бзибара зхъикІГІаз атенгъыздза
чІвырхъа ГІвышв ракІвапІ йбжью. Амшгы пхапІ.
Адзгы къвадапІ. Амарагы апсы таркІвапІ.
АжвГІвандгы цкъапІ. Адунейгы мамырпІ.

Аба хъагы цӀхъвагы змамызшва тшызрауыз, тшамцӀызхыз адзду дапшитӀта, йхъа араса йтыхӀвачвгӀтӀ: «Атенгъыз, атенгъыз, хӀуагӀахъа рпсы абжа гӀарызтызгъи ура уакӀвапӀ, хӀуагӀахъа рпсы абжа тызхызгъи ура уакӀвапӀ!» Ауи йыладзка гӀахъххылитӀта, йпсыцхӀа цӀолата йтайгитӀ.

Апагы гӀвына змамыз адзду дапшитӀ, ауи асатей йалсуа ахъвахӀ шкӀвокӀвала йлакта нархапӀ. «Ауи саквчӀвата сдзцанда!» - хӀва дхӀвапситӀ. Ауи йыладзкагы гӀахъххылитӀ, йпсыцхӀагы цӀолата йтайгитӀ.

Ауи алахъвгӀахъасра аба йщамхъадза ахвыцгъи йымъашӀахӀварадза йызтагылу адзы йгӀахъыкӀьантӀгӀитӀта агӀвыджьгъи йгӀарыдкшалитӀ атолкъвын, рхъвыцпракӀа йгӀарылнакъьитӀ. Ауи акъару асаби йзымчхӀауата дарыбыртитӀ. Аду дпщӀаситӀта ауи дгӀайкӀыхитӀ.

- ЙауыпӀ, йнахъапӀ, Руслан, ужвы хӀцахуаштӀ, - йхӀвитӀ аба.

АцӀей йпычкӀвынкӀа атагӀалалхитӀ. Арахъарыгъи ауи йхъа йщшитӀта, датахъйырдахитӀ: «Уымшван, ужвы йгӀайуа амтшашагъи хӀлатагӀайхуаштӀ,» - хӀва йгвы йырбзиитӀ. Ахвыцгъи ауи амтшаша атагӀаталхындзкӀьа мшыта йаьаркӀву йымачв пшкачкӀвынкӀа кьазула йгӀахъйыртшуамца йпхъадзитӀ.

Сара йызбаз йауата щарда ауи ахвыц йылакӀвагы йырбатӀ, сара йызгӀаз йауата щарда ауи ахвыц йлымхӀакӀвагы йыргӀатӀ.

Абар йари сари сзунашвачпагӀву Владимировка

аквтантай апхъарта амашина хІаквчІвата
хІымгІвайситІ. Адзын гІаталгІвацатІ. ХІыщтахъла
ачархква йгІарыцІббуаз асаба жвпІата
тшгІаштІнахуанта рыцІа-рыцІа йалшвшвауа, рыцІа-
рыцІа йшвпІахауа чвахІвата дзахІвадза йгІанхун.
ХІармала бнала йхъгІву ащхъа тшарауан.
ХІагъмалагъи адгъыл квайчІвара згъаблъаз архъаква
щтІан. Ауат унарыгІвсхзарквын, апхартшахъви
анышви зхъкъяз, йцІыргІважъгІу ахІвра цагъа чыкъ
зквгІайыз аштаква наубун. КъвышлыкъвдуквакІ
рапшта амара тІакІв йгІакІылшгІан, щымта
ахъчІвачІвара хънацатІ.

ХІамашина абжы тхгІадза апхъала йахъуан.
ЙащтагІайуата хІзынйаз Балгазын – хІва йызпхъауа
акыт ласдза хІгІарылстІ, асфальтла йхъкъбу алагъла
йабу Кызыл къала йцауа амгІва хІгІахъыстІ. ДукІ
йызхъымпшуаз хІара хІымгІва амараташвартала
йнархан. Ауди уаланыкъварныс рыцІа
йбаргвызтынгъи, арайонквта Бай-Хаакдза
гІвагваната йбжъаз рыцІа йарайшысуан.
Владимировка угІатыцІта ауаъадза километр
хынгІважви жвабаквакІ раъара бжъазарын.

Хсквши бжакІи йыртаз асаби амашина апахъ
чІвыцала дкІылпшуан. Ауди йылаква ажвгІвандла
йнархан. Саргъи мадза-мадза ауди
дгІасырхъвыхуан. Зынла ауди йлакта
ухъызкъъалуаз гвыргъара пшдзакІ гІацІкъьатІ.
МачІкІгъи дгІапшвырхъыччатІ.

- ЙачІвыйа ауаъа йубаз? – сазцІгІатІ
йасымрыхъдзакІва.

- УпшыстІ, анахь хІагІата ахьвахІ шкІвокІвакВа
псгІитІ, апракВагы рхьадзгылапІ, ари хІмашина
ацкІысгыи рыца ласыта йымгІвайситІ.
ХІгьырхьыдзум.

Сгвы тшгІаднарпІцІылтІ, ауи йызлайхІвузла
йсмадзадзакІва схьапшылтІ. АжвгІванд чІыхв
пстхІва ласаракь тшытквакІ ацІарышвын. Ауат
аларычхвхвырын, йацтагылата, йадзхьагылата йара
нархаракІла йахьуан.

Асаби йхІваз джьасщачван, ахІаракІы амызхІвуз
апстхІва тшытква саргыи хьвахІызшва сылакВа
йрымхьагІацІажьтІ. Ауи агІан хІъаныз Азия
аквтабзасырта апынгыи ахьвахІква драйпхызуан ауи.
Километр зыкпхьадзарала атенгьызква
йырчвыхьараз аштакВа рпынгыи ауат ажвгІванд
ацІахь йгІайауанта дрыцІапшуан.

Ауасамцара Русланхвыц ахьвахІква рхабар
гьвычІгьвычІ-хІва йхІвауамца хІгІвагвана
аъарагІвшара пхІкьытІ. Ауаъа амгІва мачІкІгыи
йгІвадахьрахатІ. ХІмашина абжьи атхІгІара
йацнацІатІ, йгІацрычуаз асаба йацнахтІ. ХІагІара
тшыткІ хІнахьалтІ. ХІармала Чагатай гвал хІылапш
йгІацІакІкІатІ. Асаби дгІагвжважватІ, акІабина
дызтамзагьхуата дгІахьынхІвышынхІвтІ.

- Уа, ари йамагІныйа? Тенгьызума? – йджьайщауа
дазцІгІитІ.

- Момо, гвалпІ.

- АхьвахІквагы дзцума ауаъа?

- Момо, ауаса кІъанджьала йхьылитІ.

- Йабаъу щта акІъанджьакВа?

- УпшыстІ, анахь ани атшпыла тдзычкІвынкІ наубитІ. Ауаъа йгылапІ акІъанджъаква.

- Зъара йнадзауайа ауат акІъанджъаква?

- Жваба-жвухв кІъанджъакІ надзушзапІ. КІъанджъакІ саквчІвата ари агвал сгъхъымылстІ са.

- Зъара километр бжъахарыйиштІ ауаъадза?

- ЖвабакІ бжъазапІ.

АхІагІара йгІакІынххылын амГІва агвал йазаргвандзата йатшпнысуа йалагатІ. АпслачвакварфГІви адзы афГІви хІкІабина йгІагІвнахІатІ.

- МачКІ йгІашІаурыста ари агвал сапшы йауашма, папа?

- Йзамуайа!

АмГІва стыцІын хІпахъла йгІаначпуз ащацара пщдза апны амашина гІашІасрыстІ. ХІгІакІныщІтІ. Агвал йгІахъыщІуаз апшыхъ-пшычв гІахІыхъвлахІатІ. Ауи атолкъвынква рбжъы пшка гІахІгвыквыгІвтІ.

Чагатай сапшуан сара, ауи йахІвуз саздыргІвуан. Сгвгъи араса йгІанагуан: «Уыхъызгъи ухъатагъи упщдзапІ, ауаса, угвы йауымрысын, сщамхъа ахІадза йгІамдзауа Гвым адзыгІвчкІвын агалагъи йагъьпІ сара сыхъазла.»

Чагатай дапшуан Руслангъи, ауи йахІвуз даздыргІвуан. ЙгвычкІвын йгІанагуазгъи йзыкъамчІвахуата йгІайныпшуан: «Ари агвал адкІыс атенгъыз рыцІа йагъьпІ, хъвахІ гъаъам араъа.»

Йан йылбаз йауата щарда йбатІ ауи ахвыщ, йан йылгІаз йауата щарда йгІатІ.

Агъны пасата йгІаталитІ Тува апны. Октябр йаджвыквлымтата, мтшашата, мышкІы щажъыта

йгІагылтІ ауи йани йари. Аба дгърызгІамыршІыхатІ:
«Баргвын ари амчыбыжь, сгІапсатІ, ужвыгьи тІакІв
сычвуаштІ,» - йхІван дызлаз ачварта апны
тшахъирышвтхтІ. Дара агІвыджь гІаджвылцІтІ.
Владимировки ауи агъагъари уымдырхуата йщтІан,
зымгІва абамби йагІвызас сышла йхъгІван. АпщІа
апны ани апи ас тшхъа дуква дырчІвачІвауа йалагатІ.
Ауат абарыщІыруа зджъакІ рхІваквун, рбыжь
къахквва атдзы йгІашылуанта слымхІаква
йгІартасуан. Узычвхуазма ауаса. ТІакІвгьи
тшнасырчІвайгІасырчІвайтІ ачварта пха съалаз,
тшнасыргІачІвагІасыргІачІватІ, тшысщтІ –
тшыслахІан сгІагылтІ. Сымгвжважвауа
тшызгІвычатІ. Ашв гІастІын снакІылпштІ. ЛпынцІа
атарала мшІыхкІ алагылата стажкІ дтшкІарагылан.
Ани апи ауи йылхъыкІвгъагъашун. Ауат рдзамгІваквва
къапщмаскІъан, рлактаквва лашаран, рнашквва
уызгІвымпшыхыз ракІвын. ЙцІыхъвахауата саргьи
гвы гІасыртатІ.

- Папа, папа, уылпшыстІ мами сари йхІчпаз ари
астажв! – агвыргъара шамхъа дынкъвнагауа
дсызгІашІттІ ахвыц.

- АферымыргІа! Сара уахъчІва сзымрычвуа швара
агІвыджь йшвхъазыдзысщун. Йшабула, ари атажв
уымчІвымгьи швара дшвылапІ, - схІватІ саргьи
сымшыркъвауа.

Ауат рхъыччабыжь гІатыгІврын, агъын паса
ахІауа хъшвашва йалаблыгъатІ.

Абар ани апи апещ акъвытхІарала йчІвапІ. Лбжьи
хъылцІан лара турыхкІ дапхъитІ, йаргьи

дгватшындзата ддзыргІвІтІ. Йан дызпхьуз
 аннашхыйаз ахвыщгьи днащхыйан, ауи
 анджьащахъваз йаргьи йджьайщун, ауи
 анхъыччахъваз йаргьи дхъыччун, ауи уанархъвыцуаз
 йаргьи дхъвыцуан. Зны ауи амшв баба гвшашду
 йыла йгІацІалуан,

датша зынгьи
 алокІ йалаз
 анажгІвыршІыдза
 дылзыгъуан,
 зынгьи алып
 йаквчІвата
 ныкъвара
 йджвыквылуаз,
 бзира щарда зхуз
 ахъацІа пельуан
 дигвапхун, зынгьи
 – йаъадзумиштІ
 быжъкъабаткІла
 уылбгІарыквын
 ауи алокІ йалу
 ачІвылауацІа
 къраль – хІва
 дхъвыцуан.

Зъарайа ауат
 йрапшу
 лахъвгІахъасрата ахвыщ, сара, ауи йан хІбзазара
 ачарх йхІызгІанарыгъажъыз!
 ЙуызгІашІыпхъадзахума ауат зымгІва, ажва бахла
 йузыхІвахума!

Апхъара ласы йгвы аквшатІ ауи. Хысквши бжакІи рахІа дгъыртамызтІ ахІарыфква зымгІва анийырдыр, ауат адикІылуамца дапхъауа даналага. ЙгІаншун арасагъи: быжъба-агІба напа йа ауат йрайхІата йырныз атурых гІван-хын дахъысуан, уадыргІвана ажвазджвыкІ алиймрышвтуата ауи збарла йгІайхІвахуан. Ауи аъара ласы йгвникІылуан, ауи аъара йакъыль цІаран ахвыц.

Сыла агвы йыцІаркІвапІ уахъІвалагъи ари асурат. Ахвыцгъи днахІахвуанта (ауи асабигІзарта дагвынхІыргІвырныс гъхІылымшузтІ) ларгъи саргъи анхарта хІцун. Ларгъи саргъи ацІейква ахІрыпхъун. Йаргъи арыпхъагІвчва рпещ дыгІвначІван, газетквакІ, журналквакІ ахъирышвтуа, ауат рпны йымаджъащахъвахуз дрыквгІашІасуа, дрыпхъауа, дрызхъвыцуа. Тшпсцара минутквакІ гІабжъашвата хІангІайыдгылхрызгъи дызпхъаз йауата рыцІа дхъызкъьалыз гІахІайхІвхуан. Ауи Владимировка апны акІвын, сызквчважвахъу аныбыжъ дантагылаз акІвын. Ауи аъара апхъари адырри бзи йбауа дгІадзынгылуан ауи. Ауи акІвапІ йаргъи ахІарыф дадкІылата йынцІра айшысчкІвын йницІуашыз йнамхъаз йсаби хъвмарра тІакІв дантшдырхагъи йзахъирыдзахуаз. Ауаса ауыгъи дгъахадмырдзатІ...

3

Йаргъи, йангъи, йабагъи рылаква йрыцІбзахгІатІ, ргвква андырчвгІарныс йахамдзауата пшахъынхІвыта йагІвпсгІатІ ауи йбзазара айшыс, Евпаторийа, уацІыхъван Тува хъара йаъу Владимировка,

йатаркІвах Евпаторийа, уадыргІвана Черкесск рпны
йтахъынхІвтІ. Зны ймаран ауи йбзазара, зынги
йпстхІван, зны йыгынын, зынги йгІапнын. Йани
йаби рымгІва ангІвадахъраз йарги дрыцын. Йани
йаби рымгІва анхъылагъыыз йарги дрыцын, асквш
1991 ийун а 13-дза. Ауи атшын акъындква рапшта
дабгахымкІва хІгІайынйахтІ ауи, уыжвжвы тІакІв
тшпсщата снагылхуаштІ-хІва
тшгІайхІвынчІушызшва йпещчкІвын ашв
дыдчІвалата, кІнига шарда зыртІтыз
йнапІычкІвынквагы гІайымрыпІатІаухуата
хъатамата йщтІан. АхІауа цкъа йауата йцІыхъвахауа
апсыцхІа, ауи йадамызтынги апсыцхІа бжа спа
рыцхІа йтайнаргарныс агвалата акІвызма, момкІва
датша мурадкІ ахушта акІвызма абалкон ашв тІын.
Датшагы сураткІ, ари хІбзазара айша йауата
датшагы сурат хъыффгІакІ, сурат уымчІвымкІ ауи
ахвыц йнарбарныс атахъыта акІвызма, момкІва
ауыгы уыс квайчІвакІ ахъатала йгылата акІвызма
ателевизор нхун, абыжъгы улымхІа ацІгІва ацІнахуа
йгІатыхІвачвгІун.

Хъвлапынги намдзаскІва амара ташван
йлащцарахатІ. Съабарабауа сгІанхатІ. РахІа
чва зхъам ауыс гъсахъвдаквыцІхуам, спсы
гІатысхта ауи ахвыц йчІвы атарала йзытасцІарныс
стахъыпІта – ауигІваца гъзычпум. СзачІвгы
рыцхІата адуней сгІаквбцІайа, мыма хъгІа! Спа
рыцхІа йгвы массаж йсчитІ, сгвжважваъаджъуа
йсгвыласхъауа спсыцхІахъв йуацІазжбитІ. Ауыгы
закІгы йгъахъвум. Йабадзагы мчымхъата ари асатей

квайчIва сГIалауыжыйа абадъа йГIадзынгылыз саба хъГIа! Йабаъу хIара хIахбарГIвоуква Шармат ГIайси Джъанай Аслъамбакый швлোকIва рпны щардала зунашва ГIасашвхIвлуз апсы дГIабзазыргылхуа ахъвшв! ЙгъаьаммищтI ауыгъи? МомкIва ауи йауата хвыщдзакI, гвырпынцIакI ахIа гIацIанамкIыргъи, спа рыцхIа йыхъазла йгъГIанымхама? МомкIва сара дсапшта згвы дыркъята ажъира апыргъа тшхъа дуква гIатарпсаз аба рыцхIакI агвжвайра йГIалихта, - сГIари, сжъы йыхъазла, - йхIвата йшабагауа йнайахвма ауи ахъвшв? МомкIва лара длапшта амгъымца йалапаз аныкI, - смарамыз тIакIв дГIащаквызыжъуаштI, - хIва лгвы йГIанагта зымГIва лыкIва йталцIама ауи?

ДзачIвыйа арат азцIГIараква джъауап гIарызтуаш? Асфиксийа (йабагIакIылырга йара ауи ажва мыждагъи, йымГIан гIвычIвГIвысквпшырайа ауи гIазхъвыцыз!) йГIалцIла акIвапI упа пасачвата ахрат дызцахыз-хIва йызрыбагъяз ракIвма? МомкIва ажвларакви ауагIакви арат йцIыхъвахауа асквшква руацIа щардачвата йГIарылалта йапшIазыргылыз, йалазрыгIвГIыыз ачвгъахара бациллакIва ракIвма? МомкIва хIара – ани аби – къванчагIакI хIыдта, гвнахI хъантакI хIыкIвта ракIвма ауаса йзГIаншаз? ЙхIлъажъазапI хIаргъи: угъхIзымхчатI, уыГIапын къагIара, уыГIапын пщдза, ушIара алалхIвачвГIа угвы ануырчвГIарныс гъхIылымшатI!

Ауат азцIГIараква рджъауапкIва гъаьамызтI. ЗакIгъи гърымхIвузтI ахвыц йпианино йыквыз, зынГIалашвара йаба йыхъазла дызсуаз абаза макъым

пшдзакІ аноква. БжыкІгьи гьГархъымгузтІ асыра
йтагылаз йкІнигаква, йбжахъГыта йстоль йыквыз
ансимшгьи дызпхъуз й-«Цусима», «Абаза уаГла
рлокІква». АкІартон йГатйырсаз
йхъвахІчкІвынкавгьи сатыр пшдзата, ауи
алахъвГлахъасра йГашІарышвта закІгьи
йамхъвахуата йалагылан. Йаргьи ауат дрыцта закІгьи
гьЙымхІвузтІ. Йажва аквырчІачІаква, йажва
тыхІвачвГІаква, йажва налькъвытнальмасква
йпыквчкІвынкава йгьГарбжъымшвтхуазтІ,
хІпещчкІвынкава гьГладымрылашарахуазтІ. Ужвыгьи
зны йницІахныс дызхамдзас йчвартагьи
йшпхныркІваз хІфатар йГлагІвнасыз асрычвхІва
хъчІвачІвакъвмыльта йачпатІ. Бзагван хІхвыц
дызкІыдхІаллуз ашквыщгьи, йГайтІларныс
бзи йбуз йызхъара лашара гІакІылзымщтыз йпеш
ахышвгьи, йыбагыашвата йГанхаз йчрыкъв
тыбГІаквагьи. Дагвын ауи йфГІвы зларкІваз
абльынкава. Лашвын йкъальам йайыргІвыта
йГайтынхаз ахІарыфква. ХІаргьи лахыдата хІгылан,
наспынтшата хІгылан. ХІфатар тшвачкІвынгьи
джыгърута йхъынхІвуан. Адгбыл йГлацІымчІвауа,
апстхІва йГалмыжжуа адзыцІГІа дзыгІвта йыгІвуан.
Ауи йГлахъыцІуаз адхІар агъагыара унамырбахуа
йхънагІвун, алащцара рыцІагьи йарылащцарун,
аквайчІвара рыцІагьи йарыквайчІвун, абзазара хъваш
йГлацырпІлата апша йамцІнагахуа акІагІваса
джъахІанам ацІГІва йГатрыгъыгъята, йГатыргата
агІвычІвГІвысква хІынхарта-нцІырта йГлахъаргылыз
закІы йапшта йачпун.

Йацы йари сари Къвбина психИва апны йХИму ауатра хІаџан, ауи шыц-шыц йГІакІвхІыршауан. Йацы хашан, Россия апрезидент далырхуан. Ахвыци сари хІынхун. Агваражв йацІагылаз амшІ чІвГІванква гІалыхІххын, ауат ртарала, - арат шарда йгылуаштІ, - хІХІван асбест трубаква лахІрыстІ, хІахъвымшыхъвта йХІрыбагъбахтІ.

- Арат амшІква йГІалыхІххыз сара йГІасыт, папа, - йХІван дГІасыхІватІ ахвыц. – ЙадсцІа йсырхъата адзыГІв хІхъылуаштІ уари сари. Асабша хІГІайпІ, йауашма?

- Йабамухуа! Йчпа уара.

Йаргы далаган ауи ацІыхъвадза йзынамырдзауата йГІанхатІ. Ауат амшІква пшдзата йадыта хІуатра апны йцтІаркІвапІ. Ауи йацы акІвын, уыцтахъла унапІы урауырквын уызхъынадзуш, ауаса зынгы йузаГІамкІхуаш, йузаГІахънымырхІвхуаш агІамта акІвын. Ауи йацы акІвын. Йацы Россия апрезидент далырхуан. ХІаргы ауатра апны хІынхун. «Пумащала, йабадзагы бзи дГІасцхъраГІауа ари сычкІвын,»-хІвагы сгвы йГІанагтІ. МомкІва йсымдырдзакІва лапш йыквсыршвама, «спумащалагы» закІгы йашысымкІва ажва мцырата йГІацІцІма? Ауи йацы акІвын, йацы Россия апрезидент далырхуан. Ауаса уахъчІва заджвгы дгъалырхуам, уахъчІва сунаГІва аща гІашылтІ. УахъчІва схъа счІвыхымкІва сджъабитІ. УахъчІва сара Тлабыча Мира луыса йауу сатырквакІ сГІарыпхьитІ:

«Йацы гъакІвмызма, йацы,

Ухъаджъаджъа чкІвынгъи уышвуа
УангІаспххылуаз, йгІапсата йгІайхуаз хъвлапны.
Дунейла йсымамыз зымгІвагъи гІасаухуан
ХъгІадза уангІацІаскІрыз йуызхІвансуз

сгвытшы...»

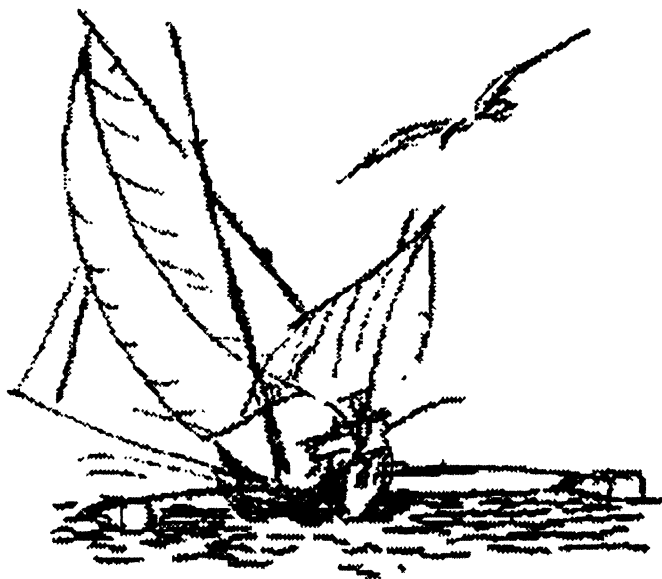
УачІвы хІара хІычкІвын йчІвылахъв йхІрауаштІ.
Ауи йнышвынтара злагІакІвхІыршуш айха гвара
апщхъатакІлагъи ахъвахІчкІвынква рсуратква
тахІрышвуаштІ. ЙхъадзхІыргылуаш асингъи йсурат
кІыдхІцІуштІ, ауи ацІахълагъи йтдзахъыз, йыхъыз,
йаба йыхъыз анхІцІуштІ, ауи йаццауата йгІаницыз
йныбыжъ айшыс гІахІырбуштІ.

* * *

Арат йцІыхъвахауа асатырква анзыгІвуа ауи
алахъвгІахъасра квайчІва амцтахъ мыш гІважви хвба
аныхъыцІ акІвапІ. АгІамта цапхъадзагъи ахвыртаква
йыхуата рхІвитІ. Ауаса уахъчІвагъи сгвы хъвы-
хъвы йызххыз ауат ахвырта цІолаква,
ахвырта хъантаква йыхуашызшва йгъызбум.
Йызбауа, сыла йгІацІалуа датшапІ: спа рыцІа
атенгъыз атшпы дгылата хъвахІ шкІвокІвакІ
дазпшитІ. ЙгІасгвынгІвитІ ауи ахъвахІ пасачвата
йщцІадрышкІвалыз, ауи ахІата зынгъи ауи йыла
хврыш гвыбзыгъаква йшгІарыцІамгылхуаш.

Ауаса мачвхъазакІ йташвуш гвыгъара тшыткІгъи
гъсылахымхІвагъи йгъсхІвум. Схвыц йащачкІвынгъи
дгІадзынгылитІ. Ауыгъи акІартон йгІатйырсата
ахъвахІква йчпарныс бзи йбитІ. Саргъи ауи йхъвахІ

тІакІв насып гІапгалхІва щамхъашаду сгылата Анчва
сйыхІвигІ.

Йырагъзаба

Араса акIвапI йшау сыхъыз. Бзидзда цIтI ауи схъа йахъсцIищтара. Ауи йамагIну швIмдыруазтын, ауи ажва ацIыхъвала швIлалагата армала швIапхъа. УадыргIвана йгIашвгвынIгуашзапI ауи йгIаныцIуа. УадыргIвана йгIаугвынIгуашзапI ауи уаргьи, арат асатырква ззызIгуа АгIвычIвIвыс.

СгIапсатI. Абзара сгвы архатI. СлакIа хъынхIвитI. СхъаквынцI чыта схъабыгIв йгIадсылнацIкIара схъвыцитI. Сщагьи сдаква йыртаныкъваркIвитI. Ари адуней ашIапхаракви ачаракви амыздарныс сылзыршауа сщакIква сырхвынгыларкIвапI. Йджъауымщан ауатква ура, АгIвычIвIвыс.

СдзышитI. СуагIа йрызсымата йсуацIабылуа абзибара сардзышитI. Скъаругьи мачI-мачIымцара йалдзгIитI. Сылаква йгIартыкъъауа апхарагьи щаквуситI. ЦагылагIв сизыбжапI, ауи йсуацIамшвахуата йсуацIу абзибара сыцагIвызшуш заджвы дстахъыпI. Бзихушын абаратква уаргьи урызхъвыцзарквын!

Толстой йфыркI сйапшта ажвгIванд сацIапшитI. СхъыгIаква анщардачвахара Чейз йдетективква схъдырдзахитI. Стара стадыргылхитI Моэм йгIвыраквагьи. Чва дукI рхъауымбарныс ауаштI ура ауатква.

ЗынIгалашвара схъвыцпраква датша хъатакIла йкшитI. ХIбзара лахъвгIахъасрапI. Ашвла хIнашылитIта ахъышвла хIкIылсхитI – ауигIваца

акIвапI ауи йгIацIанакIуа. Сара сгIазыгIвналыз
апещкIвын тшварапI. Абар аштхIара. Абан
акъвытхIара. АштхIарала амчымхъаква гылапI.
АкъвытхIарагы амчква йырчIвыпI. Саргы ауат
сырбжъаныкъвитI. Аганла сцитIта съанадзуш ласдза
снадзитIта сгIахъынхIвыхитI. Аурала сцитIта –
ауылагы йара ауаса акIвапI йшаъу. Абарауаса
снаквсгIаквситI, сгъагъаситI. СлакцIагы ауи акIвапI
йызхъынхIвуа. СызрыгIапсазгы, сгвы зырхазгы,
схъаквынцI згIасайбануагы ауатква ракIвапI. Ауаса
сзырдзышуа датшапI. АштхIарала йпхъарцауа суагIа
йрызсымата йсуацIабылуа абзибара акIвапI
сзырдзышуа.

Йырагъазаба сакIвапI сара. ХIан лан ахъта дарцан
адуней дыквцIхтI. ХIан лаба дыркIын ддрыдзтI.
ХIаба йабагы йара ауи акIвапI йызнийыз. Саргы
ауат сырхцымта спсы ацIазырпIкъалуа апещ
тшвачкIвын сыгIвнаркIвапI.

- Мыма, мыма хъгIа! Бабаъу?! – хIва асрычвхIва
дылацIыруан хIан данхвыщыз.

Ауаса ауи лан джъауапкIгы гыгIалымтхуазтI.
Ларгы, лмахъа йхъата йылгуз асабигы, ауат йрыщыз
датшагы пхIвыскI зджъаразаджвыкIгы
йгъабахмызтI. Апша йахъазын, асылгIва йахъазын
бжъыкI гIазхъыцIхуата адуней йыквхыз. ХIан дъацуз
акыт йачвыхъарахаз айсра адауыш псрыхIагагы
ауаъадза йгыгIамгахуазтI. ШкIвокIван, шкIвокIван
зымгIва. ХIан лхIвхIвабжы апша ашвшвбжы
ракIвмызтын датша бжъыкIгы гыгIахъымцIуазтI ауи
ашкIвокIвара. УацIыхъван агIапын гIаталта адгыл

тшанглахънатых акIвапI хIан лани, ауи йылгуз
асабии, ауат йрыщыз апхIвыси рпсхъакваква
гIараухта йаныцIарцIах. Ауи агIаншара хышвашва
йапщылу арат асатырква сыцбзазитI
сара ауралагъи.

Асипса

*Сгвы йгъсызтыххуам асипса ауысла
ХIан санчкIвыныз йгIасалхIвыз лхабар.
Ауи ахъазла йзгIвыхыз ауыса
Ауатыкв йгIатазгахитI абар.*

*Айсра цун, йгIашIыжжуа ащакъвада,
ХIара хIкытквагъи гъарын, йтачвын.
ТшыткI ззгIахъвалжвуз, йыззычпуз
азгIвада
Ауи айсра йшIпсегIауа датахъын.*

*ХIан лахщачкIвынгъи лангъи ацыта
Ржьыра зтаз Къарапагвала йцун.
Агъынгъи, тшгIанарычвгъауа мчыта,
ЗымгIва йрылчвгIаз хъта гвымхакI
нкъвнагун.*

*Йгвжсважсваъаджбуан, хъапхъакIыртакI
йацтан,
Йабачвыдзын, йъагвыгъузла йцатI.
Абауаъа асрычвхIва йаргIващаз
ХIанду лпхара асипса йхънагIватI.*

*УыжвгІандзарагы сипсакІ збарыквын,
Сахъагыла хъадасазшва йсщитІ.
Къарапагвала гъныта сцарыквын –
СипсакІ садзхъачІва тшытракІ
сджъабитІ.*

Уыжвгы абар схъахъла йахъыпссгІауа
апстхІваква рыцІа-рыцІа йыжвпІахитІ, рыцІа-рыцІа
йквайчІвахитІ. Саргы ауат сыруацІапшитІта,
счвапсаква гІалазыргылуа закІ назбитІ. Абан
ахырзаман ахцІараква. МачІ-мачІымцара
тшгІадраргванитІ ауат.

Ацгвы ахъазлагы ахІвынап ахъазлагы (араса
йгІанашвыркы: акъвытхІарала йгылуи аштхІарала
йгылуи рыхъазла) ахырзаман хырзаманпІ. Аныгы
арыгы рцІыхъва гІанардзуштІ ауи. Ауи апш
хышвашвара квайчІвалагІашвцІакІ шгІаншуш ацгвы
апсы йадыритІ. Ауи акІвапІ йаргы ауи згвжважвауа:
ахІвынап гІанакІыта йафра атахъыпІ. «Сымгва чвыта
сперыквын рыцІа йгъагъымма! Ауат ахІвынап
уымчІвымква зымгІва хъсщгІапІ, сара йсзымфуата
хъвцха кІара гІанхузтынгы – акъанджъаква
йырфахыргІатІ!» - араса йхъвыцитІ жбыхъгы
гвыхъгы змам ауи ацгвы. АхІвынапгы
тшыкъаначІвахитІ, агІвара ардаритІ. Ауаса ауыгы
йымчакІва йгъауам – зны агІвара йгІатыцІта
фачІвпшгІара йджвыквылуаштІ. Ауи агІан закІы
гъазхІвам ацгвы амурад гІадахІвырныс.

Йгъстахъым сара хІуагІа хІвынапызларныс датша
уагІахъакІгы цгвызларныс. Ауи сазабакІуан
сашІамсуата, апахъла йатыспуаш ачІвырхъаквагы

ауи йапшылазлуштІ. Ауаса йгъсыздырам ужвыгьи уара, АгІвычІвгІвыс, ауи ауыс ушалапшуа.

Сара сыхъыз ахърышвтпІ. СуыхІвахитІ, йджъауымщан ауи! УахъчІвала хІбзазара шабгугьи ахърышвтпІ. Ахъахъы цІахъхатІ. Арайша хъвахъвахатІ. АтІатІа агърагІватІ. Апшка гвауахатІ. Абзирахара чвгъарахарахатІ. Ахыйа мысахатІ. АгІвада хъылагъхатІ. Аган урахатІ. АжвгІванд чІвылауацІахатІ. АщтанчІв арцышхатІ. Аквыджма гІвналахатІ. Араѡа йсхІвауа ахърыкъъара алазтынгьи, йшутахъу уара, АгІвычІвгІвыс, йалыргах ауатква! Ауаса йанаѡазара – йачІвыйа йара сыхъыз узацрахуш?

АпстхІва квайчІвалагІашвцІаква гІаргванхитІ. ЙгІамдзанда ауат зынгьи хІуагІа рпны! Йнамдзанда ауат зынгьи адуней йыкву ауагІахъаква зымгІва рпынгьи! АгІамта щцуш гъхІыздырам. Ауат апстхІва квайчІвалагІашвцІаква йгІахъылуа пшакІ гІаста йамцІнацушма, момкІва хІдуней шабгу ныркІылуашма? Сара сыхъазла ауи азцІгІара джъауап гъамам.

ЖвагІсквша сыртата скыт цри стыцІтІ сара. МышкІы спсыхІва сызтарыгІазгьи, сытшгІва сызрпхазгьи, йсхъыжвжвгІауа сгІадзынзыргылыз сангьи сабагьи «бзила»-хІва йрасхІвын, ауат рыхъазла уысачкІвынкІгьи згІвын, мгІва сывылтІ. Сартмакъ хъантан дара: суагІа рхабзакви рынамыси тан ауаѡа.

СгІватІыматІуа адырра адуней сшалаз, акыт йгІатахаз сыпшдза тахІа дцатІ. Агвасра

йГалсхнысгыи закы гъазхIвам, уахъчIва
йЪаГадзасгыи ауаса йзалыз гьсыздырам. Саргы
датша заджвы дГлазгтI. УадыргIвана зны счIвы
гIатыщIуа зынгыи йГIатымщIуа Сбыр гIамскъашатI.

СъанызлакIгыи сылахъ сьагалакIгыи йсыласхIвун
ари акъраль апны сара хвитнагIата йсыму рахIа
йпсыдадзу ащIис йзащтIнахуа йшайхIамыз. Сара
йсапшыз йЪакIвызлакIгыи срынйун.

Тува. Хвысквша стабзатI сара араЪа. Гвы асатI
Тува анашхыйаракви абаргвыракви йшрылахIауа.
Ари адгьыл зыхьыз ахъырхIвалгIаз ауагIахъа
гIальамат хуреш-хIва абакIыщакI рымапI. ЙабакIра
апхъала агIвычкIвынчва уарба гIахIвыщала (ауи
акIвапI ауи агIахIвыща йшапхъауа) йгIахIвитI.
АбакIра йаналгара йайгIайуа йара ауи агIахIвыщала
датагIахIвхитI, йнапIква пхьынщIыгIвазшва
йнайгIайгуа, днаквпагIаквпауа. Ауи ззызгауа ари
акIвапI: ари ашта апны абзасара айшараква йрабакIта
йрайгIайуа, уадыргIвана уарба гIахIвыщала
йгIахIвыхуа рпхъадзара йалдзгIитI мачI-мачIымцара.

Аркъа дзыгIвта йыгIвитI Тува апны. Къахв зму
йнанагIанагуа акъалакви акыткви рурамква
йырбжьапI, агвараква йрыдпI. ЙГIаншитI нхаша
хIакъ анГларыртра гIвба-хпа мшы руацIа шардагIвы
жврамкIва датша уыскIгыи анрымчпахуа. Схъатала
саквшахIатхатI совхозкI аферма апны
арахврхIагIвчва зымгIва къахв ъарымаз йГIалщIла
асовхоз адиректор ажкква ахIамач йштайкIыхуаз,
ауат ажкква апарторг йшихъуз.

ДГIасгвалашвахитI ачкIвын мчхъаду Самбу

Валерий. Хурешла Тува апны йзнымкІва айглайра гІатигатІ ауи.

Гънын. ГвыпкІ дрыцта автобуса йкыт дцахуан Валерий. Ашофергы дрылата зымгІвагы кяхв рыман. Автобус ахышвтын йтачІваз зымгІва хънащгІатІ. Йара, ауи шйылшаз гъсыздырам, йаларыхъвашата йщгІаз автобус дгІатыщын, дгІазцымхушыз ахвырта чвгъаква шынызгы, йкытла дчІвырхъун апхъапхъа, уадыргІвана дкІвыруан. КилометрбжакІ гІаמידазапІ ауаса. УацІыхъван йпсы цатІ. Ауыгы йуагІа бзи йбун, йпсадгъыл бзи йбун. «Ацкъарала швгІахъ, азгІвадарала швгІахъ!»- араса йшІтуан ауи йбазара шабгу. Ауаса йхаквлагІвчва ауырата дырцхърагІарныс дгъахамдзатІ.

Зъарайа ауи апш нашхыйарата йтшауа сара йсапшу рбазартаква рпны? Хъара хІымцауата йара хІызтабзауа ашта апынги хІшвырпшы! Йгъузыпхъадзушым ауат, йгъуызчакъуашым. Ауаса Сбыр хІазцахпІта, ауи йапщылу датшагы тшыткІ гІахІырбапІ.

КІавкІаз йауата Сбыр апны щардагІвы нхитІ. «ЛакІваквейчІва»-хІва йрыпхытІ ауат араъа. Саргы ауаса йсыпхъауазарын ауаъа санаъаз. ДыздырхитІ бзита адагъстан чкІвын Магомет. Бай-Хаак апны зоотехникта дынхун ауи. Йара кяхв чвгъагы йымата чартакІ дшыгІвначІваз, саргы тІакІв сфапІ-хІва ауаъа саннашыл, йарасахІат КІавкІаз сшауу гвы гІайтын, дгІасыдгылын тшабахІырдыртІ.

- АлахІ йхІатыр убузтын схІатыр ба, - йхІван

тшгІасзынайырхатІ Магомет,- Сара кьахв сьмапІ,
анаъа агваны смашина гылапІ, ауи амгІа
унадзхъачІвата Межегейдза сга.

- ЙачІвыйа Межегей йаъу?

- СынбжьагІв МухІарби дбазитІ ауаъа, агрономта
дынхитІ. Ауыгьи дабазапІ, тшабашвырдырпІ закІ
анакІвымхаргьи.

- ЙауаштІ, хІцапІ, ауи уысума,- схІватІ саргьи
уызгІвымсхыз абаза чкІвын Аубакъ МухІарбии сари
хІшабадыруа гІацІсмырпшуа.

АмгІвагьи ауи апш дукІ сгъазычпамызтІ, ауи
йгІалцІла амашина щаквкІдза йсырцун. Магометгьи
Дагъстан хабарквакІ гІасайхІвуан, дызтадриыйыз акыт
далачважвун. Саргьи, ауи сйыздзыргІвызтІхІва,
спсыхІва цри сылаква йгІарыцІалхуан.

Ауаса хІшнауазымцара, Магомет йгвы
гІайыцІасхта гІацІцуашын,- амашина са
йнасымцгкІва,- йхІван дгІасщахІалтІ. Бзи-бзи ауи
снайылактапштІ. Йаргьи йпцІа хъвау квайчІваква
дгІарыцІхъычгІатІ, йыла хврышкагьи гвыргъъара
чІвецквакІ гІарыцІкъьатІ.

- Уымшван, скъахвгьи схътыжьжьахтІ йара. Апша
уыцІыршвшва уызгуштІ.

Саргьи ауи ахІлата сгъапшІамгылхтІ. ХІчІвартаква
амхІпсахтІ. Сзабадыршыцыз агІвычІвгІвыс «апша
уыцІыршвшва уызгуштІ» ззихІваз ласдза
йгІасгвынгІвытІ. Ахы йтышвтыз апшта йнапссгІун
амашина. Абар амгІва рыхъвартакІ гІаначпатІ.
Амашина тшгІащтІнахын, тшытракІ агІвчархкІ
йырхвынгыла йнайтІ. Ауаса насып хІыман,

йгъахъымшвтІ – хъантадза, йатахъдзамызшва
апщчархкІ йатагІархвынғылтІ. ЙатаркІвах амгІва
рыхъвартакІ атачпахтІ. ЙатаркІвах – йара ауасабырг.
Магомет дчвышхатІ. Сара счва шцаз гъсыздырам,
ауаса ауат алахъвгІахъасраква рагІан ауи
сызлайагъыыз гъаъамызтІ. УацІыхъван амашина
тІыкхІва йгІашІасын, йакІвнахІвашан ащтахъ
зланызла апахъ гІагылтІ. ТшытракІ закІзаджвыкІгъи
хІзымхІвахуа хІтачІван амашина хІгІвыджъгъи.

- УхъацІара ьанадзауа сырхъвыхуан,-
йгІайшІипсатІ ауи уацІыхъван.

Йызжвыта хъацІара гІатызгахъу заджвгъи ари
адуней кІкІара дшгІаквмылс гъйымдыруазтІ
Магомет. ЗакІгъи гъйасымхІвтІ ауи. ЙгІасгвынгІвуан
ауат зымгІва гІазлыцІуа лашара, хъгІара, гвапара
змачІхауа ари хІбзазара айша шакІву. Йаргъи
сзызхъвыцуаз гІасыцІидыргІазшва, - ран...ауат
хІбзазара алазгІватІыз ачвгъахъшаква,- йхІван
дчвхІатІ.

Щта, анамыс атара йтыцІитІ. Ахабза пщдзаква
щаквыситІ. ТІакІв рыцІа йласхазапІ жвагІсквша
сыртата скыт цри сангІатыцІуаз йсыцнасахвыз
сартмакъгъи. Саргъи ауи сарынашхыйитІ, сгвы
хъыгІата йалситІ. Уара щта, АгІвычІвгІвыс, ушпазаъу
уара ари ауыс?

ДукІ мцІуата спа дсчвыдзтІ. Щашв шІыц
атагІатачІвахтІ сгвы. Анчва йсзиргІватІ, ауаса
рахІагъи чвымыгъчвала сапшуа салагатІ ари абзазара
уагІвырсыз. Ауи апны азаджв йшша аурам йыквпІ,
азаджвгъи йхІи йшІщи йзапымщылуа ахъаз

дбахамахитІ. Ауди абазара апны азаджв дымчыпІ, азаджвгы дымчымхъапІ. Йара абазара злащаквгылу ахабзаквагы амч йыхъазла йынхитІ, амчымхъа рыцлагы дцІадрывшкІвалитІ. ХІаргы абыхъв квтІагыла хІайхситІ. ХІайхсра атахъыпІ, знымзара зны ауди абыхъв ацкІыс йбагыу квтІагыкІ гІахІнапІыцІашвушызтын щта! Ауди хІамайгвгъарквын – датша йхІамальхйа?

Схъатала сзайгвыгыауа уара, АгІвычІвГІвыс, уакІвпІ. Сгвы йгІаснахІвитІ схъапхъакІыртагы стшыхчартагы уара упны йшсызгІауаш. Сгвы йгІаснахІвитІ угвы щцкью, сара счІвы апшта ауыгы хІуагІа рыхъазла бзиракІ йшазыпшгІауа. Щта ауаса йанаъазара...

Агвыгъара ахІврапшдза йагІвызапІ. Зны йгІакъагІитІ ауди гвахъвата. Зынгы йкІандзахитІ ауди гврыдзгата. Зны йгІакъагІахуаштІ сара сгвыгъарагы. Заджвгы дгъахвитым ауди сыквихырныс. Ауди сара йсчІвыпІ. ЙстдзыпІ. ЙсытшгІвапІ. СгвыгъитІ ацІашвы зрыратхуаш апхара зны сылаква йшгІарыцІнахІвахуаш. СгвыгъитІ скъаруква шгІащаквгылхуаш. СгвыгъитІ уахъчІва сзыгІвну абазара апещкІвын учІвы рыцІа йшлашарахуш.

Йырагъазаба сакІвпІ сара. Сыхъыз шахърышвту апшта, схъвыцраквагы алагІвГІвытІ. Схъа сачважвауазшва тшысчпан, ауат ахъвыцра алагІвГІвква уара, АгІвычІвГІвыс, йусыргІитІ, йусырдыритІ.

«Щта, Йырагъазаба, ухъвыцраква АгІвычІвГІвыс йуыргІитІ, йачІвыйа ауди йащтагІайуаш?» - ари апш

азцІгара гІайыргылныс дахвитпІ ари агІвыра
йапхъауа. Саргы ауи йаджъауапта араса
йсрыбагытІ: «УачІвы йгІаншуш Анчва йакІвымкІва
заджвгы йгыдырам, ауаса уачІвы гІаталырквын,
саргы хайырла йсыквшузтын, ауи ахабар
насыргахпІ.»

II

Ари адуней йыкву зымгІва – йпкъыгІвазтІ,
йгІаншаразтІ, йдатшазтІ – дара рцІасква рымапІ,
ауатла йщаквгылапІ. ЙаъапІ ачкІвынхъа ацІасква.
ЙаъапІ аныбыжъквта ацІасква. ЙаъапІ ажвынтахъа
ацІасква. ЙаъапІ абзирахара ацІасква. ЙаъапІ
ачвгъарахара ацІасква... МачІымхума цІасла
йщаквгылата ари адуней кІкІара йыкву! Ауаса ауат
йрыуата рыцІа йгІалскІгІуш бзита йсыласхІвауазшва,
зчІвы здыруазшва йызбауа ацІасква ракІвапІ.

Анахъанат срапшта сара Йырагъазабагыи зны
счкІвынын. Дсыман Рафаэль-хІва гІвзакІ. Бзидздза
дызбун ауи. Йаргы ауасабырг дсзаъазарын – датшата
йаъата спсы йгъхъанацІум. Йари сари
хІачвыхъарамкІва хІбзазун. Адзынла хІуатраква
анымцырахарыз, ахІбачва хІрыцта йгІацІхІххуаз
акІартІоф ашІунаква йаныртахІпсахрыз, анахъанат
ауатралыцІква ртара андхІраухрыз, йгІазхІкІкІыхта
тшытмытта йалахІырчІвуз аджъапкъ амбатаква
тшхІыргвыпуанта хІнарыкІвшагІарыкІвшауа,
хІнарбжыкыкъагІарбжыкыкъауа хІхъвмаруан.
ХІангІапсарызгы ауат амбатаква рыуа закІы амца

ацІахІрысуанта, ауи агъагъара тшанхІыргІалуан.

Ахабаркви алокІкви хІхІвун ауи йанашхарыз, хІчкІвынхъа ахъазла йджъащахъваз анахъанат ауысква хІрыквчважвун. ЙГІаншун абарауаса джъасыдза хІаналачІваз. УадыргІвана: «Рафаэль, а-а Рафаэль, уабау? УГІамихума! ХІуызпшуамцара хІыгквва уыршыгытъІшт,»- лхІвунта сыгІваз йанду ДжъанъапІ лбжыы гІалыргун. Йаргыи сара тшГІасзынайырхунта: «ЙауыпІ, уачІвы хІанйахпІ, ссахра атахъыпІ,»- хІва псайспадза йгІайшыщІуанта рпныла йырхаухуан.

Агънылагъи йара джъанахкІла хІГІатагІвзуан, зны йара апахъла саргыи ащтахъла, датша зынгъи сара апахъла йаргыи ащтахъла хІаквчІвата.

АГІапынлагъи, ажвГІванд пычІвта йанГІаддрыз, хІымгвакви хІджъыпкви хІрыквсуан, Анчва йдуу анасып гІахІпигалныс хІйыхІвун.

Апхынлагъи хІамГІадата хІГІамдун. Агангыи абыхъв ащапІы хІыщІагылата аква ашГІасхынцІкІъара хІазпшытІ. Агангыи хІацыта кІакІырса, патнаджъ, царанчІв хъвшвара хІцатІ. Агангыи джъокъвыжв хІастІ. Агангыи «трах-трах»- хІва йызхъхІцІаз ахъвмарщала хІхъвмартІ.

ЙцІыхъвахауата зыхъыз гІасхІваз ахъвмарща йамагІну рымдырырныс ауаштІ ужвы йгІадзынгылуа ачкІвынчви ахІвсси. Ауи ахІатырла ажваквкІ азысхІвапІ ауыгыи. Ауи акІвпІта, хІара хІанчкІвыныз «трах-трах»-хІва хІызпхъуз хъвмарщакІ хІыман. Айсра хъвмарщан ауи. Абыхъв ащапІы апны акІвын «трах-трах» хІъасуаз. ГІвгвыпкІта тшыхІшун, ахІахъв

дуква хІрыщІачІвунта тшыкъахІчІвахуан. Сара, ажва ахъазла, анахъани агвып дрыуата заджв дызбазарквын, йара сйапхъныста хвырчвхІва йыхъыз схІвата «трах»-хІвагъи ацсІара атахъын. Ауаса йзызниуаз дГІацІцІхуанта, пасата хІъагвынгІвуаз зджъара дчІвахуан, ауи ахІата ауи дхъвмарныс дгъахвитхымызтІ. «Йырщуаз» дГІацІцІуа кІыдата дчІвауа, «йырщуаз» дГІацІцІуа кІыдата дчІвауамцара, апхъапхъа йГІацІцІуаз агвып гІалахун, анахъани агвыпгъи айГІайуан. «Трах-трах» - ауи айсри абазара айши хІчкІвынхъа йГІаларцІаз хъвмарщан. ХІаргъи ауи хІалаъан, хІзалаъазгъи хІара йгъхІызамызтІ.

Ауасамцара хІГІадзынгылуан Рафаэли сари. Йара сквшыкІ апхъарта хІцатІ. Йара класскІ хІнашылтІ. Йара чІвартакІ хІыквчІватІ.

Апхъара хІхънахуан хІГІвыджыгъи. ЗныкІ ахъазла «р» гызымхІвузтІ Рафаэль. Ауи йГІалцІла зынзаджвыкІгъи лакъырды дгъсымчпатІ. Ауаса мачІ-мачІымцара йыбыз гІахътшыхын, ауыгъи йымч аквхъауа далагатІ. ЙыздырхитІ йхъылпа йхъамшвахуа ауи дшайгвыргъьуз сыГІвза, ауи а-«р» уаГІвырсыз злаз ажвакв аГІвы йырчІвауа, йаквйырчІачІауа йшихІвуз. Саргъи йара йапшта ауи сайгвыргъьун.

ЙыздырхитІ датшагъи закІы – хІымачквва хІшІахІкІыта хІшвшвуа штшаГІбжъуз. Апхъапхъа хІыхъвдадкава гІалкІькІьынцІкІъара хІхІвынчІауа хІпсып гІатыхІштуан, ауаса хІыгквва йыртаз гъГІахІдамыхІвуазтІ – ащтанчІв бжъыкІ

гІахІуацІуан. ХІаргЫи ауи ауыс ззахъвдаквыщІуаз
хІыквлaгІвчва хІрайхІвапсунта хІгъІамкІантІузтІ.
ХІгвква йыртазгЫи гІахІдахІвтІ дукІ йнамихуата.
УацІыхъван йгІахІыздыргІвуаз йлымхІа ацІгІва
ацІнахуата хІшвшвуан, чвгъара йащтамыз алаквa
хІыршуа, ацІлаквa тшгІархъазпсуз ацІараквa
хІрыхІауа акыт аурамтшваквa хІырбжъан.

Йани йаби гЫихъарпамызтІ сыгІвза. Ауи акІвын
йаргЫи йандуи йабаду Джъамырзи рпны дзаъаз. Ауи
ахъазла дрыцХІасщун ауи. ЙаргЫи сара, ани аби зму
йыгІвза, дгІасайхІвапсауата гІацІуашын. Ауи
агІангЫи шардала сазхъвыцуан ауи йылахъ шакІвшаз.
ЙакІвымкІва йгвы саспХІва сшвун. ЗакІ
анамахІкІуазгЫи айрыщдзата сгЫымгылуазтІ.
ТшыткІла данкъванчазгЫи йыгІвсщтуан.

ЙХІымдырдзакІва агІамта ахъыпссгІан йагІбахауа
акласс хІгІалгатІ. Ауи амщтахъ сара йжвбахауа
акласс сцатІ. Йара апхъарта дгІацІцІхын, атрактор
ачІвы ййырдыртІ, швъа тшыткІгЫи гІайыртын
атракторла дынхауа далагатІ. Йымчымхъахаз йандуи
йабадуи йырцхърагІуш заджв датахъын. ЙаргЫи ауи
бзидздзата йгІайгвынгІвытІ, йагІамкІва, йчвалагЫи,
йыбыгІвлагЫи, йжылагЫи, йуыртлагЫи йнахъауата
дымшвыскІва абзазара абаргвыраквa дрыцІагылтІ.

Апхаста мыждагЫи ауаъа зджъара йгІацІблыгъатІ.
Ауи ангІанша сара йжвбахауа акласс сапхъун,
йаргЫи атрактор даквчІвата дчвагъвун. Абарауаса
мышкІы Рафаэль мыгІва апхаста мыжда даладзтІ.

Йчвагъвуз адгъылшта къвайашыяртан. Атрактор шгІацайырпузымцара йзырзахвауата акІварла йчвкІнылтІ, йахъышвтын йаргъи дацІанакІтІ. СыгІвза йпсгъи, йгвалаквагъи, йхъа йгІатахаз йпхызквагъи, йхІалъальрагъи, йымшыркъварагъи, апсыхІва хІталта ащацара апны топ хІанасуаз йылаз ащаласрагъи – зымгІва, зымгІва ауи айха швыр уымчІвым йарпІцытІ, закІгъи гІанымхауата йхънащгІатІ. Саргъи схъылпа схъасцІан йапхъахауата аджъаназы сцатІ, йцІыхъвахауа йадгъылтыпдза дназдасхтІ сыгІвза.

Ауиштара сквш шарда агІвсхъатІ. Ауаса Рафаэль йлакта йара уахъчІвагъи пстхІвашкІ йгІалпшхуазшва сылаква йрыцІагыларкІвапІ. Сыла йыцІагыларкІвапІ ауи агвмачІыгІва анынша атшын ауи йандуи йабадуи зыкъзыкъ-хІва йшчІвыуаз. Ужвы ауатгъи адуней йгъыквхым. Рпсата бзихатІ сыгІвза пщдзагъи, атажвгъи, алыгажвгъи. Анчва йдуу сйыхІвитІ ауат йрыкву ачІвыла бамбита йырзичпарныс. Саргъи сгІабзазауиштара Рафаэль дйапшта гІвза бзикІ датагІасаухныс ауи ахІлата сынасып йгъгІанамкІыхтІ. УанчкІвыну бзи йубауа анцІралагъи бзи дубитІ. Абарауи акІвапІ ашІара йацІас хъадата йспхъадзауа сара.

УахъчІвала сызнагалуа шардагІвы араса йгІасархІвлитІ: «ЙачІвыйа уара гІвза дызуымам? ЙачІвыйа уара ахъазира бзи йзубауа?» Ауаса йызрыбагъьауа сыгІвза Рафаэль йхабар зымдыруа ракІвпІ.

Сгвы сызшІнатхитІ уахъчІвалагъи сыгІвзи сари

хЫмГІващла. Спсы гІанащитІ уахьчІвалагьи
ауии сари йацыхІхІваз хІчкІвынхъа ашва. Ауи ажва
гІальаматкви абжы налькьвытнальмаскви
слымхІаква йыртгІвыркІвитІ. Ужвы сыхьыз
штшахънарышвтыз апшта сбзазарагьи
хъащапыщахазтІхІва, ссабихъа айачІвара, ачвапщ
тшытква, акъагІараква спхызквала йызбауаркІвитІ.

Рафаэль

*Джъанат тынчра уызшазтІ, сара сыгІваз,
Ужвыгьи зны сара сгвы йгІаташваз,
Ужвыгьи зны сгвы йатагІацІалхтІ усыгІвста
УчкІвын айдзара ахрат йъатаугаз.*

*Йацаршышуан хІсабихъа ГвымпсыхІва,
Уанстахъыз «Рафаэль!»-хІва снашІтуан,
ХІацазытшгІун хІсабихъа апсыхъва,
ХІсаби хъвмарраква рышвква гІахІтІуан.*

*ХІпсква ацтан йдырпхауа йара кьысакІ,
ХІабаргвыргъауа хІтачвуан асыкІ,
ЙгІамырдун хІара хІхъвыцраква кьысакІ,
ХІамашшуа йхІызхІырхъун апасыкІ.*

*Абауаса хІымгІвайсуан хІацыта,
Уа у-Джъмакьвылта, с-Аджъбакъта саргьи,
Бзи йыгІбун адуней хІацатшыта,
ГІапын гвыгъара хІкІуан ансимшгьи.*

Уа йгЛаушЛахъвшун ДжъанъанІи

Джъамырзи,

Йуабадууз, йуандууз уара,

Хлальхъвыта рджъкЛахбасти рмамырси

ЙгЛауыздрауан, йгЛанытцуан уынцІра.

УгъаздырхІвансузтІ ауат аба пхара,

Дара рпхара уара йуыздырхъун,

ЙгЛаргвынгІвуан йшгЛаудамыхІвыз ан пшкара,

Дара рпшкара уара йукІнырцІун.

РыцІа-рыцІа йауырахун хІымгІва,

АкытгІвынагы йагІвсын йнаскІун.

Йхъарахун рыцІа-рыцІа хІлапшымгІва,

Ансимшгы алашара йазхІун.

ХІара хІпхызква рпхъынцІыгІваква хІшІата

Насыннур пшгІара апхъарта хІпссгІатІ,

МухІадин йпхІа Фатимагы дшІата,

Нчвацынхъвыта хІара дхІызгІалбгІатІ.

СквшигІадзапхъадза класскІ хІацахъысуан,

Йбагъяхун хІадызкІылуаз акърар,

ХІара хІчкІвынхъа адерсква хІырхъысуан,

ЙалахІцІун хІара хІысквшква рхабар.

УначІвырхъан уара уылахъ йъахІвазла,

Йугванхан – утрактористхатІ уара,

Апхаста угІазцымхушыз злацІтазла

Укъыж лугатІ, йапукъяхныс уынцІра...

*Джъанат тынчра уызшазтI, сара сыгIвза,
Ужвыгы зны сара сгвы йгIаташваз,
Ужвыгы зны сгвы йатагIацIалхтI усыгIвста
УчIвын айдзара ахрат йъатаугаз...*

Щта, Йырагъазаба сакIвапI сара. Абзара айша
йгIаснарыжахIваз, йсхътнахыз саквчважвахитI сара
уахъчIва. Йшпаубауа уара, АгIвычIвгIвыс,
йангIалума ауатква момкIва йгъанымгIалума?
Йауашта йаъазтын, ауат ауысква ушрылапшуа
зджъакIквата йгIасырдырх.
Сара йыздыруа сыла йыцIсыз йгъахъазым.
ЙсыласхIвауагъи сымгIва арыхъвартаква рпны
йгIасыдсылызла йгъалгум. Ауи сзырхIвауа
жвдырума? Йшвтахъызтын ауи амадзагъи
швзагIахъстIпI.

Зны хIкыт анышвынтара стагылата синкI
садзхъагылан. ДжъаназыкI аъан ауи атшын. ТажвкI
(лыхъызгъи гъгIасхIварым ауи, лпсата бзихатI)
дыцIахIцIун. Жъыхъра тшыткI злу агIвычIвгIвыс гвы
айымтуата дгъгIанхушым анышвынтара йтагылу
асинква зымгIва закI-закI хъчIвачIвара шгIархъыцIуа.
Ауаса сыздгылаз асин анахъанат асинква
йрапшымкIва счвапсаква гIазыргылуаз хъчIвачIвара
чIыдахъвыкI гIахъыцIуан. Ауи акIвхарын йаргъи,
йшыншазгъи гIасгвнымгIвуата, йсмадзадзакIва ауи
сзазцаз. Азаман йаргIвабджъаз хIахъвсин
сгIачкIвынкI акIвын ауи. АщапIгъи ашварахIвра
гIаквыйуа йалагахъан. Ауатква анакIвшуз зунашва
схIваз атажв лчIвылахъв анылхIраух акIвапI.

Абарауаа кIара цIуата йыздыруз лыгажвкI
днасыднагалтI. Айчважварагы мачI-мачIымцара
йгIакIапытI.

- Ари асин, - схIватI сара, - хыызгы дамыгъагы
закIгы гъаным. ЙмагIныйиштI араа йыцIу?

- Араа йыцIу агIвычIвгIвыс, - дгIалагатI ауи, -
ащахахра йаквдзыз заджв йакIвпI. Ауи йхъадзгылу
ахIахъвсин кIара гъахIвахуашым. Ауаса ауи йхабар
схъатала йыздыритI, йутахъызтын йуасхIвпI.

- Йауазтын – йгIасахIв.

- УгIаздыргIвы ауи агIан.

Ауи атшын алыгажв дызквчважваз агIаншара
скыт атурых йауапI. Ауи йссмырба тшысчпата
сгIакIвшарныс, йа йбжахIвата йгIанызжъырныс
амальгы псыхъвагы гъсымам. Зынла йсрыбагъьитI
араса: ауи зсчпауа зын заманкI спсыхIва
йбжъаныкъваз ащахахра амца чвгъа шIыц-шIыц
йацIсхъыйхырныс гъакIвым, ауи йапшу кIара
гIанымшахырныс ахъазла акIвпI ауи ахабар чIвыхъ
«арахъ угIай» зхIвауата адуней йыкву
йдсырдырныс сзашту. ЗымгIва зпщылу хIкыт
йтабазуз гIвткъвымкI, ХьрыпсргIи ХьрыпсргIи,
рагъара гвмачIыгIвати нашхыйарати аджъамгIат
йгIарыланацIаз акIвапI. Ауаса сгъгвжважварым, ахъа
сгIалагапIта ауат ауысква шакIвшаз йащтацауата
йгIащаквсыргылхпI.

Ауи анынша Россия рпны Ленин йчIвы
хъахъхата гIвба-хпа сквшы анагIвс акIвапI. Гънын.
СкытлагIвчва рычквва ацIархIвунта, джъанахла
рчваквва гIатыргахуан, абна йцунта йырбылуашыз

мшы гларгуан. Ауатква йшрылазымцара мышкы ахабар гатI Дадым йпачваква рчвчIвараква зджъакIы йыргъычта. ЙачIвыйа щта ауи йаштагIайыз?

Йаъан, йбзасун ауи аглан акыт апны гIвайшчва, ХврыпсргIа ШахIыми Муси. «Йаъан, йбзасун» ансхIварагыи закIыла сгIващитI. Муса ауи аглан адуней йхIваджъхъан. ГIвыпхIчви Исмель-хIва пакIи гIайтынхатI. Ауат рангыи Дзадзыра Къамбот-хIва заджвы дигахын, даргыи йыбата йгIанхатI. Раба йаща ШахIым йпны йаъан. Йара Муса ХърыпсргIа дрымхIвын, йтагвжва Хърыпс Паша дйахщан.

АцIабырг ужвы йгIащаквуыргылхырныс баргвыпI, ауаса ачкIвын Исмель шахIатлыкъ йчпатI ДадымргIа рчвчIвараква ХърыпсргIа йыргъычта. Ауи асовет дызшыртын йгIайцIгIатI: «Арат рырахв згъычыз удыруата рхIвитI, ауи акIвма?» - рхIватI. Йаргыи: «Щта, саквшахIатхитI, ауат назахвыз абарат ракIвпI,» - йхIван ХърыпсргIа гIайырбатI.

Исмель асовет дгIатшкIарыцIхын дшгIахъалхуаз, Хърыпс Хвытагыи дтшыгIвта, щымтахъа асовет дызшыртын, дшталуаз, агIвыджъ аниатI. Хвыта йара ахабар йзынадзахъан ани ачкIвын шахIатлыкъ шичпаз, ДадымргIа рчвчIвараква дара йгIаргычта йшгIайырбаз. Ауи йгIалцIла ани даннайба, дукI дымкъангъашхуата днайхъаххын къамчыла дйыстI.

- АгIвлакI йгIадрийыз, - йхIватI Хвыта, - Дадым йпачва уара йызлаузаъу ачIвыйа? УгIазрийыз хIара хIакIвпI. ЙгIагIгъычдзазтынгыи уара шахIатта угIахIыквгылра затахъыйа!

Акъамчы гIазквшваз ачкIвын далашван

дгІахъалхтІ. ДъагІайхыз ШахІым дтшкІаран.

- ЙачІвыйа йуызкІашваз? КІара гІаншама? – йхІван дицІгІатІ ани ачкІвын.

- Абараса, абараса – Хвыта къамчыла дгІасыстІ.

- ДгІауысызтын – ашвокъ нахвта уйайхста дщы!
ХъацІа дукІ унадзитІ, ухъачІвы узырзахвара атахъыпІ!

Абарат хъарапшра зламыз, ШахІым дыззымхъвыцуата йхІваз ажваквa рымщтахъ акІвапІ ачвгъахараква ангІаджвыквыл. Ауаса акІвапІ йширыбагъъаз ауи ахабар гІасазхІвыз алыгажв. ЙащтагІайуата ауысква шакІвшауа швапшы.

ХърыпсргІа алагІваласитІ. Айщчваквa Умар, ХІаджъмат, Быльбыль, КІвакІва абджъари хи йырзыпшгІитІ. ЙхвыгІвхауа раща Хвыта дгътшкІарам ауи асахІат. Быльбыль хвырчвхІва рхІамач дталын, абакъ ахъыб гІвшвокъкІ гІалихтІ. АгІвбагъи гІахъйыртшытІ дыртапшын – мцырапІ.

- Аратгъи закІгъи гъыртап, агваны йугауа ртацІата ухыс, хІайда! – йхІватІ ауи йгвы цикІгІауа.

- КІвакІва, уласха, хІыгвlachва АминргІа рпны уцата рычкІвын ХІамзат йхтара арахъ йгІардза! – йбжбы гІайыргатІ ХІаджъматгъи.

ХІаджъмат зыхъыз йхІваз агвlachва акІвар ауыла уырырквын йбзaзун. ХърыпсргІа арахъари ахъатала йчІван.

КІвакІвагъи амгІващчкІвынла дтаххын, акІвар дырын, АминргІа рпны йнайырдызатІ. Дъанайыз ауат йатарыгвлаху Аслъамбакъ-хІва чкІвынкІ ауаъа дтшкІарагылата днайынйатІ. Аслъамбакъхузгъи ауаъа

дшгІаншаз араса акІвпІ. Арат агІаншараква йрыквшвауата Амин сасыкІ дйыман. Асас мгІва дыквылхуашын. Ауи йтшы кІвдыр аквцІара, дагвныргІвра атахъын. Амингьи рыгвла чкІвын дгІайыпхъан: «Ари хІысас мгІва дыквылхуаштІ, ачкІвынчва гьтшкІарам ужвы аресахІат, ауи атІакІв йтшы кІвдыр йзаквцІа,» - йхІватІ. Аслъамбакъ атшгьи кІвдыр аквицІатІ, йаргьи днакврыцкъагІакврыцкъатІ, ауаса дшгылаз КІвакІва днатшкІараххытІ.

- Ала сагІвда! – йхІватІ КІвакІва салъам тирагьи хъагьи даламкІва.

Аслъамбакъгьи ани дызлагІайыхІваз йырхъятІ. Амин йгІариква йрыуата йаъаз йпхІа Зулиха йылхъазын.

- Зулиха, ХІамзат йхтара гІасыт ласыта, - йхІватІ ауаъа КІвакІва дгвжважваъаджьюа.

АпхІвыспагьи, ани лаща дгІайштитдзылщан, дпшгІауа далагатІ. ЙахълыркшатІ зымгІва, ауаса ахтара зджъаразаджвыкІгьи йгъылмаутІ.

- КІвакІва, - лхІватІ ауи уацІыхъван, - сшпшгІауа убитІ, йагІвпата зджъара йыцІамшвазтын йгъсыздырам ауи ахтара уагІвырсыз, йгъсауам. Ауи ъану уцата ХІамзат уицІгІа, угІайхпІта йнаухвпІ.

Ахърыпс датша ажвакІгьи ацІйымхІвахуата дгваркъахтІ. Ауи асахІат арахъарыла йгІаншауайа? ХърыпергІа рыщтахъла щъагІв мгІвачкІвынкІ азцауа гвашв хвыцкІ рыман. Ауыла йгІатшкІаралын ХърыпергІа Дубаби ХІвсини, рабджъарквaгьи хІазырта йрыма, рхтараквагьи йрызната йрыкІвырша,

йглайтІ. ТлакІв йангІаргванха, хІайда, атыдзква
йрайхсуа йалагатІ. Быльбыльи ауи йахщчвакви
абарытрысын, акладза йашлаххын, тшыкъарчІвахтІ.
ХьрыпсргІа дара ртдзы чІврын, гІвпещкІ аман.
Азджъара тихІагІва рыхъуата ХьрыпсргІа Буби Пони-
хІва гІвыджь штІан. ХІвсин ауаъа дыгІвнахыситІ.

КІвакІви ХІаджъматИ агІвна йнаххылтІ.
КІвакІва ашвамгъыцІара дыцІагылын, ашв
гІайпырайкІтІ. ХІаджъматгъи ауарджъакъ дтагылтІ.

Дубаба дхысуа дайтыпауа, дхысуа дайтыпауамцара
йщапІыкІ агІвна йнайгылын, йщапІыкІгъи агваныла
йшаъаз ауарджъакъ йтагылаз днайбан, ауи дтайщытІ
ауаъа.

АджъамгІат алагъагъан, анат йхысуаз агІвыджьгъи
щаквыркІытІ, рабджъарквагъи гІарыквырхтІ.
Абджъарква гІарыквырхызтІхІва, ащахахра амца
чвгъа гъырзымрычвтІ. УахъчІва заджв дщхауа, датша
мышкІгъи заджв дщхауамца агІвткъвымкІ абаквххуа
йалаган, акыт йабагІатцатІ.

Ауи ахабар ауырапІ. Араъа ауи зымгІва
гъгІасхІвахуам, ауи ашвъабгъыи йансцІан саржив
швъаква йрыласцІатІ. Ауаса закІзаджвыкІ
нацсцІахпІ: анышвынтара апны сыздзхъагылаз асин
ачкІвын айдза Исмель йчІвыта йгІацІцІтІ, хъарапшра
аъазарквын, ауи ачкІвынгъи дгъаламдзуашызтІ,
агІвткъвымкІгъи ща гъгІарбжъамылуашызтІ, акыт
йабатымцауа тынчта йбзазушын. Арат йащтагІайуа
асатырквагъи хІуагІа йзнымкІва йрызарарыз ауат
агІаншара хъшвашваква йгІандыршатІ.

Хъараншра

ЙырцIасхаргIатI хIуагIа ахъараншра,
Абазара дьргIапсыргIатI ауыла,
Ауыла йандьргIалыргIатI рынцIра,
ЙгIардахIвыргIатI ауыла мгIва ауыра!

Ауыла йгIархчарагIатI руагIахъа,
Абаза бызшва ащата дымрыдзуа,
Ауыла йгIащаквыржъьыргIатI ршIахъа,
ЧгIван гIвыма дара рышта йладьмырысуа.

Ауыла йщаквьдыргылхьыргIатI ртурых,
Йырзыпымтшхуаш агьпIайква зынзаджвыкIгьы,
Ауыла йыркъвдырпIлахьыргIатI ацрыхъ,
ЙшгIарыдйымгалхуаш апшта
заджвзаджвыкIгьы.

ЙащардазтI Абазашта хъараншра,
ЙапымшвтыргIатI зынгьы ауи аңцIра!
«Хъара йпшыз йан лца гьызымхахтI» - хIва
ахъазгIваца ражва ахъа йгьгIаламылтI
хIапхъанчIвиква. Щата багъа амапI ауи. Абарыла
йалсырга йауашзапI сгIахIвахра йгIвбахауа ахъвы.

III

Анахъанат агIвычIвгIвысква срапшта саргьы
сгIабзазауищтара пхыз шарда збахъатI. ЗакIмакI
ракIвмызтын ауат зымгIва схъаштылхтI. Абарауи

йсхъмаштылуата сгвы йґатахаз атшыт
ужвыгьи зны тшазынасырхуштґ сара.

Анчва йъамырла, Анчва йнапґыла спахъла
тшарауын йґацтґалтґ щаца пшдзакґ.
Мґвачкґвынкґ стагыла, ашва схъагыла сакґвшитґ
сазытшґауа сылахъ амдзакґ.

Шкґвокґва-йачґваранґ, гґапын лашаранґ спсы
гґазырхґвансауа сымґва зылсуа. Схъахъла хґагґаранґ,
щца тыбґларанґ, къагґара-пґанкґьранґ сылати
зквшвауа.

Ашва сзыздзышуаз тшката йсыржвыуа,
сгвыргъа-мачвысуа йшатыспуаз счґвырхъа,
йымґанхъатугъи дшґаншазгъи зымдыруа лыгажв
агґврыхъвакґ дґагылитґ сапхъа.

Мачґкґгъи хґайльата, гвасракґгъи йыла йартмакъ
йґлатихын кґыжкґыжкґ гґасйырбатґ. Йжакґья шла
дыцґхъын, йсхъыйымхуа йыла дара схъызкъъалыз
макъымкґ гґасйыргґатґ.

«Сычкґвын, - дґачважватґ алыгажв уацґыхъван, -
уыларпшра ныжъхта угґасыцылта угґай! Уалгатґ
усабихъа, убальигъра гґаурыхъватґ, убзазара айши
ауауи урайгґай!»

Сыквсын ащаца снаквылтґ ащацґа... Ддумпхатґ
алыгажвгъи зыцтала сцуз. Йсыхъваквсцґатґ
сгвыгъауа йборчу ахъацґа, рцґыхъва стагылныс
смурадкв аынкъвсцуз.

Спхыз пшдзагъи хъбалхын, сгґалкъахын ачва,
ащымта сгґацґагылтґ сыквылныс мґва. Сыцтахъла
йаъан апстхґва чвацц, ашва. Спахъла
йґацтґалуашын сгвыхъкв зымґва.

Ари уыжвжвы сгІазквчважвахыз апхыз счкІвынхъи сакъыль ащаквчІвамти анагІвысуаз йызбаз закІ акІвапІ. Ауиштгара гІамта бзидздзагъи агІвсхъатІ. Пша щардагъи ахъыкъбахъатІ. Абзасара ауарджъакъквагъи лгІва щарда гІартычхъатІ. Саргъи рыцІа бзита йсзалыргауа сцатІ ауи апхыз йалаз алыгажв жакІа шла сгІазквидаз ащаци сгІазхвынйыргылыз ащаци злагІвыргауа...

УахъчІва йъагІадзас йгІасгвалашвахитІ сквшквалІла йсахІбаз хІыгвла чкІвын й-Къдзаш. Ауаса дапхъун ауи йхІвыхІв. Ауи ахІвыхІв апыкв къапщ цІара сахъыла йгІархата ала квайчІва гъажълямтІутІквала йгІаспшуадзсцитІ уыжвгІандзара сара. ЙахъыкІъантІгІуз ахъвдагъи, агвытшпгъи, ацІыхъвагъи, йсакъхауа йауацІанакІыхуаз апхъынцІыгІваквагъи шкІвокІван. Ауи акІвпІ йаргъи Къдзаш-хІва йызгІахъхалыз. Йахърыкъъата бзи йбун ауи МухІамад. ЙкІвабауа, агІвара йрыцкъауа, йырчауа- йрыжвуа йынкъвигун. «Ари гІвзакІ азгІасауаштІ, - йхІвун ауи ауралагъи. – Йара йахъазыпІта – агвы шыгъытІ.» Ауи йанашхарыз а-Къдзашгъи йгъвыргъвыруа йара абызшвала закІ ахІвун.

МышкІы МухІамад ргвашвхъа дгылата сйынйатІ. А-Къдзаш йнапІсыргвыцІакІ йыквчІван, арахъари йхвитыз йнапІыкІлагъи ауи ахъа йщцуан. Амшгъи дара йбзийын. Дзынквтан. Ауаъа хІвыхІв хІвычакІ хІхъахъла йахъыпссгІатІ. А-Къдзаш ауат анаба, апхъынцІыгІвакв амцІнахуа, йаргъи ауат йрыцылта агвшІыгъра тнащтныс шагвалу гІаныпшуа йалагатІ.

Ауаса МухАмад йчва йГанахІвуз датшан. АхъатаКІла – йгЫтахъымызтІ ауи йхІвыхІв йрыпсГарныс: «Ауат акъом ари закІыла агвы йГасырквын щта!» - хІва дгвыргІвун. Датша хъатаКІлагЫи – дарадза йтахъын йара йхІвыхІвгЫи, анахъанат ахІвыхІвква рапшта, агвы чІванацІыкІъара йпссГарныс, ахъазира ахънараштылта анашх тІакІв йГаштІнахныс. ЙаргЫи йчпуш йымдыруата тшытракІ дгылан. ЙцІыхъвахауата йГІвбахауа атахъыра гІайайГІайын: «Уца, упссГІа, Къдзаш,» - йхІван, йхІвыхІв ауищтІ.

АныгЫи гІагвыргъьачІван, ласдза тшщтІнахтІ. Ауаса ахІвыча рахъыла йамырхаускІва хІхъахъла зны йГакІвгъагъашатІ. Ауи аначпуз ауи агъвыргъвырбжЫи йатаркІвах слымхІаква йыртГІвытІ. УадыргІвана Къдзаш тшарзахватІ, апхъынцІыГІваква ласылас йакъауа йалаган, ахІвыхІвква йнарышталтІ. Абарауаъа абжъасгЫи гІаншатІ. «Къдзаш, Къдзаш, абжъас!» - йхІван, къарута йымаз адигалын дцІрытІ МухАмад. УадыргІвана йГІвымачвкІ йшІайцІан мчыта дшвшвытІ, даташвшвхтІ, даташвшвхтІ...

А-Къдзаш гЫГІахънымхІвыхтІ. Абжъас уаГІвырсыз бзидздза цІуата ауи йГІайшварацуата гІацІцуашын. «Къдзаш, Къдзаш, абжъас!» - йхІвун МухАмадгЫи йыладзква гІатыГІвГІвуа. Ауаса ауи йбжЫи къарукІгЫи гЫалахмызтІ, йыдзхъабырг йгылаз сара сакІвмызтын, адуней йыкву датша заджвзаджвыкІгЫи йгЫйымГІахуазтІ.

УадыргІвана акІвапІ сара йанГІасгвынгІвы ари

абазара айша апны азджъакІ ш-Къдзашу,
азджъакІгьи шбжъасу. Ауи ахІатырла йгьстахъым
сара суагІа а-Къдзаш йапшхарныс, датша
уагІахъаквакІгьи бжъасхарныс. Уара,
АгІвычІвгІвысгьи, ауи уадгылуашзапІ.

Ауаса уахвитзапІ уара арасагьи
йгІасылактаукъарныс: «Йырагъазаба, йамгІан
Къдзашйа уара араъа уызквчважвауа? УхъачІвы
узыбахында! «АуагІа ргвыргІва Джъаным дагатІ,» -
ззырхІвауа удырында уара рыцхІа! Уыхъыз йапшпІ
йара убазарагьи – нагІабагІа йакІвшитІ!»
СгъапшІагылуам ауи, тамамзапІ йгІаныщІуа. Ауаса
ауи абзазаща сара йгьгІалсымхтІ. Ауи сылахъ
йазхъвыцыз, ауаса срыцхІазымщаз датша зджъакІы
йгІаспырщылтІ. Йара ауи йапшбыргта суагІа
рбзазащагьи датша зджъакІы дара йыргвапхуз акъыз
йтадыргылтІ. Сгвы йтапІ сашІамсуата йнагІабагІу
гІасыррайшахныс, йаквымшвауа аквсыршвахырныс.
Ауаса ауи гьсылшум. БагъахакІ сгІанакІын
сгъаунащтхуам. СбахамахазтІхІва, ауи
сгъызгІашыщІхуам. Абагъ лактачвгъагьи ащапІ
цІагІв хІагІаква майрата йагІвнагауа, йара ахъатала
йахыхаз абагъаха йыквхъвмаруа йгІаргванхитІ.
Саргьи зны бзира сзызхаз бзира йзысхахуа,
згвымхара гІасхъысыз дсхъсраштылхуа ари адуней
сыквпІ.

Сылаква йгІарыщІагылхитІ зынзамыза Аслъамбакъ
йхІа хъахІаква. ПщысквшаквакІ, хвысквшаквакІ
сыртазарын ауи агІан. Саба дтшыгІвта дгІайхын,
дгІатшыжвцІхтІ, йтшагъврагьи ачІвгІванхъа

йхъайрышвті (тшхъапара гъаѣхмызті ауи агІан).
Йаргы ахъыбтыдз днашылхын, тІакІв йфауа дчІван.
Сара хъагагы: «Ари атшы ацІыхъва пшдзаду
шгІаскІра,» - схІван, ауи ацтахъла сгІайын,
тшазгІасраргванті. Сгвы йтаз гІасдахІвті, ауаса
сшІахъа йгІаквшваз атшы ацтахъ щапІы хъарата
схънарцІыжвті.

СамхъачІвыута гІацІуашті. Сабагы сангы
гІаджвылкъбатІ ауаѣа. Схъдырдзахуа
йшсхъыкІвгъагышузымца хІыгвла Аслъамбакъ
дгІатшкІаралті.

- ЙачІвыйа ари дызчІвыуа? – йхІван дазцІгІатІ ауи.

- Абари атшы уагІвырсыз гІайыстІ, - йхІватІ
хІабагы.

- Ауи уысума, арахъ усызгІайстІ, са закІ
уыстуашті, - йхІван, хІыгвла тшгІасзынайырхатІ.

«ЙачІвыйишт ари йгІаситуаш?» - хІва схъвыцын,
ачІвыуара ашІасрыстІ. УацІыхъван псайспадза
хІыгвла хъацІа сйызцатІ. Ауи йнапІ пхатшала схъа
гІайщытІ, йацтагІайуата йджыпква
къзула дыртаѣабумца пщІахъахІа дукІ
гІартихті. ХІара швырцІла гъхІымамызті ауи агІан.
ХІышта хІызтачІваз гІахІкІшыцын, ауи ахІатырла
цІлагы хъагы закІгы гъларымцІасызті. Абарауаѣа
акІвапІ сара йапхъахауата хІахъахІа ѣасфаз. Ауат
хІыгвла хъацІа Аслъамбакъ йгІаситыз ахІаква
ракІвын. ЙзачІвытагы йхъгІазйа ауат! ЙзачІвытагы
спсы бзи йабауа йскъакъуазйа, йкІылызгузйа!

Абарауи агІаншара зынгы йсхъмаштылхуата
йсыщгІанкъвызгитІ. Ужвы Аслъамбакъ длыгажвхатІ.

ДукI мцIуата ахабар гIасайдзатI ауи тIакIв йыхуата ачымазагIвтара дшцтIу. Саргъи абазар сцан, рахIа йчвангIалыз, йкъапщгвапщыз ахIаква схвгIан, ауи йпны йызгатI. ДызбатI, хIайчважватI. «АлахI йхIатырла, арат атIакIв фа!» - схIван, ауат ашвыркавгъи йысттI, санчкIвыныз йсызнийыз ахабаргъи гIайгваласыршвахтI. ЙшгIаццIызла, Аслъамбакъ ауи агIаншара йхъаштылхтI. Ауи сгвы йасуазшва йаниба: «Рыуа йугвнукIылуаша ари абазара йауата,» - йхIватI дукI йайымрыхуата.

ЦабыргыпI, абзирахара ацIыхъвадза йызынардзаху адуней заджвгъи дгъгIаквымшастI. Сани саби рбзира зынзаджвыкIгъи йгъсзышвахуашым. НцIра псарчIвыта йсыквта сымгIвайситI ауи. Ауи сарынашхыйитI, ауаса йсчпарыйа, йсамальа?..

О, сыухъквали сымшквали, сыжвгIвандли сыйачIвали, сымарали сымызли йаларкъацу сбазара тшыт! КIвыхша сузалтI ура! Зны мачкI санузылахъра, уычараква рахIа датша закIгъи анзымбахуа гIаншитI. ЙсыргIва, йсыргIва! Ауаса датша зынгъи ушIапхараква йырхъазыпI йсыбауа. Сабаза кытква лгIварчитI. СуагIа нхитI, йынцIитI. Архъаква рпны адгъыл дырхарджытI. Руатраква нкъвыргитI. Акырбыджъ тыдз дуква руыхвитI. Рсабиква гIадзындыргылитI. Рпсчавагъи рнышвынтараква йрыцIарцIахитI.

- ЙачIвыйа щта ура узырпIанкIъуа? – ухIвушзапI ари сгIвыра апны йзынкIва тшыззынасырхахъу, агIвычIвгIвыс. – УуагIа рхъачIвы рзыбахитI.

- Щта, - схІвИтІ саргы, - Анчва йбзирала хІхъачІвы хІзыбахитІ ужвыгы, ауаса йхІчвыдзуа гьмачІым, хІгвбжараква щардаркІвапІ. АчкІвынчва харзынаква хІчвыдзитІ. Анчва йрауа асабиквагы рыцІа-рыцІа йцІагъарахитІ. ХІыбызшва цыратгІитІ. СшпамгвыргІвуш, сшпамгвжвайуаш! Схъаталагы ауат ауысквала закІыла скъванчазтын – ауи рахІагы йайчвахпІштІ! Йараби, ура АгІвычІвгІвысгы, ауат тшыткІла, закІыла урылаъазшва тшгъумпхъадзумиштІ?!

Щта, ари абзара апны сгъсасым, сайсгІвыпІ, сабакгІвыпІ, схабаргІвоупІ. Ажва акврыдзцаква сырпшвымапІ, ажва цІараква сырхІвачІвгІвыпІ. ЙпшгІаркІвауа, йхъвыщыркІвауа, згвы зыхъыркІвауа, йымгІвайсыркІвауа сакІвпІ.

СымгІва тиарыхъвИтІ, сымгІва тиаррайшИтІ – агІвада схъалИтІ, сцИтІ хъылагъыла. Зны закІ гІасдахІвИтІ, зынгы лакІ гІасайшИтІ. СцИтІ самальынтишата счІвылахъв ахъыла...

Абараъа гІашІасга сыргыла стахъыта уахъыкІ сщІалхтІ сара. ДукІ йнамихуата ачва сагатІ. Пхызлагы ари сгІвыра йаласцІаз АгІвычІвгІвыс дызбатІ. ЩаквкІыкІ, лакта лашаракІ, зажви зуыси хвы рзызбауа заджв йакІвта дгІацІцІтІ ауи. СгІахІвахра апны йзынкІва тшыззынасырхаз АгІвычІвгІвыс апхыз йызбуз апны араса тшгІасзынайырхатІ: «Щта, уахъчІва хІбзара азцІгІара шарда хІпахъ йгІанаргылитІ. Ауат зымгІва рджъауапква сара йыздыритІ-хІва йсрыбагъьарквын, схъагы зжъахпІ шваргы анахъанатгы сыргІващапІ.

Ауи ахІатырла йатахъыта йспхъадзауа атшыт акІвапІ
йсхІвуш. Нашхыйара ащардачвапІ угІвыра. Ауат
анашхыйараква абазара йгъалам-хІва
йгъсрыбагъум. ЙалапІ. УпшГІарыквын, ауат
йрайчватагъи йуызГІауаштІ. Уара йухъураштылитІ
абазара ацІхква йырхъазымкІва амшквалагъи йшалу.
Асльамбакъ йхІахъахІаква уанрыквчважвахуа, уаргъи
гвы ауымтдзакІва, убазара амшква йрыуата пшдзакІ
ГІаугвалашвахитІ. Къангъаш гъызГІазгуам ауи йапшу
уымшква щарда йшнадзауа. Ауаса йансхІвауагъи
кІарала усыркъванчарныс сгвы адзакІагъи йгътам,
йауа ухІвузтын йаъапІ уара угыларта
ГІазырЦабыргуагъи. Абазара амш абгата йудырра,
абгата йуылаухІвара ахъазла абазара ацІхгъи абгата
йудырра, абгата йуылаухІвара атахъыпІ. Абазара
ацІх бзита йуылаухІвитІ угІвыра апны, абазара амш
аГІагвынгІвра йацхъраГІитІ ауи. Абарауи бзирата
йалызбГІитІ угІахІвахра.

ХІуыжвГІанчІвиква рбазара рыЦа йлашарахара
рмурадызтын, абари сара, АГІвычІвГІвыс, йсылу
аГІвычІвГІвысаГІа махъарыхъвара адыркІра
рборчпІ.

ГІвычІвГІвысаГІа ъану абащтІыхрагъи ГІаншуштІ.
Ари атІакІв швгвыншвкІыл!»

АГІвычІвГІвыс зуахъ пхызла дызбаз йащтаГІайуаз
ащымта арат асатырква адуней йГІаквылтІ.
Абарауатла йалсыргитІ ари сГІвыра.

*ЙхІшвыррытшдза абащтІыхрала хІынцІра,
Ауыла йадхІшвыргал хІара хІбзахара,*

Ауыла хІнашвырдза хІара хІхъара,
Ауыла йкІахІшвыркъа ачвгъарахара!

Ауыла хІйайшвыргІай хІара хІджъагІвагІв,
Ауыла йацхІшвырба хІа хІхІаракІыра,
Ауыла йхІшвырыркъагІа хІара хІгвчІагІв,
Ауыла йхъхІшвырырдза хІара ачвыщыра!

Ауыла йнахІшвырдас хІара хІуахъчІва,
Ауыла йгІахІшвырраргван хІа хІуачІващта,
Ауыла хІара хІгвакъвпра гІахъхІшвырчІва,
Ауыла йгІащаквхІшвыржъ хІбзибара ащта!

ЙхІшвыррыпидза абащтІыхрала хІынцІра,-
Ауыгъи йанхІшвырцІах хІара хІхцІара!

Асльамбакъ йхъамы

Ари ауыс анынша санстудентыз акІвапІ. Гънын. Тшпсщара мшквакІ сымата хІпны сабан. Ауи йанашхарыз хІаба закІ симрычпауата йгыІанымхузтІ. Ари азынгъи ауаса йалтІ. Йара Къвбина джьаназыкІ дцара атахъхатІ, саргъи ауатар схъалта дызлаз агвып сырцхърагІарныс сыхъвда йгІаквицІатІ.

- Пхата тшгІвыча, - йхІватІ хІаба дджвыквылра апхъала, - уахъалуаш рхъапІ, ахъта уылауымжъын.

Ауаса ауи йажвакваслымхІа йгътамылтІ, магІныта йыруацІакІыз гыгІасгвнымгІвытІ. Ауат алахъвгІахъасраквара рпны схъа йтаз датшан: ласыта ауатар схъалра, ауаъа йыкву атшква срыквчІвата сгвы чІванацІыкІъара срыланыкъвара.

«АчкІвынхъа хъамайгвыгІврапІ,» - ззырхІвауа сызнитІ ауи агІан. Агъны йацамхъуата тшызгІвычатІ: щапкІвыршадъа ачрыкъвква гІасщазгвалтІ, пальто цІагъачкІвынкІ гІасшвызгвалтІ, хъылпа шІпкІычкІвынкІ гІасхъазгватІ. ЙсрайшыспІта, апша йаквчІвата адзы йагърасуаз сгвы йгІаснахІвыз счпатІ. Йсмыркъвахуата мгІва сывылтІ.

СщъагІвын. Апхъапхъа снашхъи дара йбзита сымгІвайсуан. Сызлауыз апсыхІва хІпны съадзанымыз амызква руацІа йгІасгвалашватІ. Ауи ахІатырла ауи аквпшыра рахІагъи йчІашыгІвата, рахІагъи йгІальаматта сылаквара йгІарыцІагылуан. Спсыпгъи хвйтта йынкъвызгун, зта йазгІайхыз ахІвыхІв сагІвызата, сыгІвхъатакІлагъи тшназрауыз

абыхъвхъа хъырссаква сырбыжъхварззауазшва
йсыласхІвун.

Ауаса мачІ-мачІымцара «агъынчыльа атара
сгІаташванда, ачвчІвараква рычІвгІваква
агІвсырццрын» - хІва тшзыртшхъвауа агІамта
йсхъаштылта напІтара гІазхъасымцІаз снапІква
ргвыгІв гІаначпауа йалагатІ. Ауат спалыто
цІагъачкІвын аджыпква йыртасырццра атахъхатІ.

УацІыхъван: «Ей, ари йызбауа хъамхъвакІ йакІвта
гІацІцІуаштІ,» - ахІван, амазахІван рыцІагъи
тшгІасыквнархъацІауа йалагатІ. Ауи хІакъта
йанхъасцІа амгІва сызтагылаз ачарала йашІысуа
йаналага акІвапІ. Ауи амгІва быкъчыкъырта
ащардан. Йаргъи швхъан. ЙзнымкІва сгІвызуанта,
«пыквла сгылныс мачІдзакІ ахІа гъатахъыхым»
ззырхІвауа сазаргванхун. Ауи йанашхарыз
сджыпква йыртакІыта тшзыршышуаз снапІква
тшгІатырчІвакьюанта, сбахамахауа
тшгІасырзахвахуан. Акыт угІалцІта ауатардза пщба-
хвба километр рахІа гъбжъамзарызтІ. Ауаса
сымгІвайспхъадза сгІвагвана йалымдзгІауазшва, ауи
ауатаргъи зджъара джъахІанам ацІгІва йаъазшва
йызбауа сцатІ. СхІвыхІвхарззара думпхатІ.
Спсыпнкъвгаща хъантахатІ.

ЙцІыхъвахуата спыквгъи чІыхвхан, спынцІагъи
шкІвокІвахан, сыгІвнапІыкІи сыгІвдзамгІвакІи
къапщпыргъацхан, «цІартх-цІартх»-хІва
йцІыхІвачвгІуз ачыкъвква йыртакъацаз сщапІква
псайспадза йагІвызгауа ауатар снаквылтІ.

Йсынасыпын щыбжъан надзан, сыззцаз

агІвуасахчачва – зныбыжьла пенсийа ацара
йнадызцалуаз ахъацІа хъвау пынцІа гІалхвхва
Асльамбакъи сквшквакІла йсахІбаз МахІмуд
ацІарпххи – зныкІ ахъазла руысква йгІархъшвалын,
йызцІабазуз атдзы йнашылхта тІакІв рфарныс
штшазадыргалуаз срыквшватІ.

- АгІвбзи йрызыкъы хІазырпІ, - йхІван, тІакІвгъи
дгІапшвырхъыччатІ Асльамбакъ йахабаз асальами
анапІкІри рымштахъ.

- УгІайуамцара угІайгва, алингвист, -
дгІамшыркъватІ йахІба йыцикІуата МахІмудгъи.

Ауи агІан ахъта йакІыз сгвы йгІатыцІта, сыбыз
йгІахъыхъванчгІата ауат йрыстыз аджъауап ужвы
дукІ йгъсыздырхуам. ЙшаъазлакІгъи снардылын
сдырчІватІ.

«А къвырман сыззалыз, йшпабзийыз упныдза
сшгІадзаз,»-хІва схъа йтыхъванчгІан, ахІакв
снадзхъачІватІ. МачІ-мачІымцара сгІасасихын, стара
стагылхуа салагатІ. Апшвымаква йзлагІасчІархІыз,
жьыргІважв тшытквакІ злаз адзца блыбыл амштахъ
ауахъ хІпны сангІатшкІарыцІуаз сшаъаз сапшхатІ.
Сыбызгъи аунаштхтІ.

Ащыбжьан час хІылабанцІкІъара тІакІвгъи
хІнайчважвагІайчважкватІ. УацІыхъван датшагъи
уыс дукІ шырпыру гІайныпщуата Асльамбакъ
альарыпс шкІвокІва йацрахІваз йсахІат йкІваджъып
йгІатихын, йызгхаз йылаквала дарадза дгватшныта
дахъвлапштІ.

- ЙауаштІ, дада йычкІвын, уара мгІва
угІаквцІгІвацатІ, тІакІвгъи тшпсца, йутахъызтын

абора унашылта ауасаква уырпшы, шваб шлашагъи тІакІв йубапІ. Ауи кІьыдата тара азахІчпатІ, ачва йазытахІцІаз йалгазтын, чва тІакІвгъи аутпІ, ауаџа агъыцІарала закІ-гІвба амбата щтІаркІвапІ. Сара МахІмудгъи днасахвпІта ачкква ацІахІхІвапІ, чваджъанахкІ гІагІгпІта хвырчвхІва хІгІайхпІ. Бзи йубауа атш къарагъи абанаџа аччора йахъагылапІ. Ауыгъи дзтІакІв аурыжв йауаштІ.

Ауаџа, ахъацІара йгІалсхма, момкІва ауыс майраква сара йџагІасыхъвдаквырцІуз сачвпхащата акІвма, ауи шыншазгъи зымдыруата: «МахІмуд йтарала сара суыцнад,»- схІван, Аслъамбакъ тшизынасырхатІ. Ауат ажвакка рымщтахъ царта гъсымахымызтІ. Аныгъи зныкІ йчпуш йымдыруата йхъа дтахъвыцтІ, уадыргІвана: «Йгъма, ари аратква йымачІащыгІвапІ, ауаџа дсмырцарыквын гвнахІ гІазгпІ,»-хІва йгвы йгІанагта гІацІцІуашзарын, йсхІваз дгъапшІамгылтІ. Ауаса хІджвылцІра апхъала ауи схъа уалагата сщапІыдза датагІаспшхын, йгвгъи чакъ гІанагуа араса дгІасцІгІатІ: «РачвакІы цІагъата угІвычапІ ура чвагара йсыцнайуаш?»

Аслъамбакъ ауи ахІа кІара гІацІымцІахуата, йкІџагварыс гІайшвицІатІ, ауи ахъахъгъи йхъамы гІаквицІатІ, йхъамчва напІтараквагъи гІайахвтІ. Ауи ауатква џадзайчпуз: «Алакка џацІархІвауа алагъь хъара дцушма ари зунагІва багІваз,»-хІва сгвыла йсхІвауа сгылан.

ХІгІаджвылцІтІ. А-Пахви а-Гъамыди хвырчвхІва апсынч рхъасцІат, хІызквчІвушыз чва амбатакІ аджъанах апны йахъсрыгъгъатІ. Аслъамбакъ ачкква

дызларысуашыз йраса баца йгІвыцІара йгІацІайцІан,
апахьла данчІвалтІ, саргы ауи йыщтахьла
тшансыргІалтІ. «Цо-о!»-хІва ауи йбыжь гвагІва
гІатыхІвачвгІатІ. Ачкква нахъгІахьын,
йгІасыпхъадзагы йыргвычІумца кьабат-кьабат
йщтІаз асы йадшвылыз аджьанах амахъаква
гІаквыржван, йызщцахъаз амгІвала йнаджвыквылтІ.
Ачквала сахІатбжакІла йгІамудуш гІвагвана
бжьан ачвагІагыртадза. Апхъапхъа амгІва рыцІа-
рыцІа тцхъанакІылуамца ахва йашыкІвшун. Хъахьы
уанхъашвалрыз гьвгъварахун. Йдрыбжахъаз ачва
хІаджвгы ауи агъвгъвара мачкІ уаналаскІакІарыз
йгылан. Ачва цыршвшвамыршвшваква зурала йтаз
аджьанах щтаква ауи йазцун.

Амш хъващын. АжвгІванд йацІакІнахІаз апстхІва
жвпІаква зджьаразаджвыкІгы йгъапымшвтуазтІ.
Алагъьла ауат рыцІа йквайчІвадза йаъан.
АгІвадахьыла – йшкІвокІвасышын. АпстхІва
квайчІваква тшнадрыхъванчгІадрыхъванчуан,
йалагІваласуан. Аслъамбакъгы закІы йгвы азакъвпуа
ауат рахьыла дпшын: «Йараби, хІымш тІакІв
гІалампІатІауата хІуасаква йдхІрыфуаш ачва тІакІв
хІзыганда!» - йхІватІ.

Ауи йажваква йгІаркІуаз ангІасгвынгІвы ахІаджв
хІадгылта, «абаружвы йгІанхІцІапІ»-хІва
тшаназыхІчпа акІвпІ. Ашахъаква, атартагІач,
акъвапаква злахІырхъушыз аркъанква хъатакІла
йщтІахІцІата, хІхъвынчІвква хІнапІыцІакІта ахІаджв
хІгІадгылтІ акІвын пшагвымхакІ гІаджвыквылтІ.
Ауаса йшаъазгы амбатаквкІ гІанхІцІатІ. Апша амч

рыцІа-рыцІа йалахІун. ЙцІыхъвахуата
йгІащтІыхІхуаз амбатаква апша йхІнапІыцІнажвауа
йалагатІ. ХІаргы йанхІцІахъаз ачва аннамхра ахъазла
ашахъаквала аджъаных йаквхІырхъан, йацІыхІщтыз
ачкваша злахІыргылыз ахІаджв апшахъыцІартала
хІгІакІвшатІ. АхІаджв ащапІы тІакІв йгІацІхІхын,
хІатшпызшва йхІрыгвагІваз агІвара хІтачІватІ.
Абарауаъа акІвпІ абгата йъасыласхІваз: «МахІмуд
йтараля сара суыцнад,»-хІва йсхІваз йшгІващагІара
дууыз. Ахъта счгІвычаква йъагІарылсуаз йгІалцІла
спыцкваша ахъас-ахъасуан, смахъащакваша кІъазызуан.
Аслъамбакъгы ауи гвы гІайтын: «Ей, чкІвын мшы,
тшауырщитІшт ахъта!» - йхІватІ. Ауаъа ауи
дгъымбальарыгъхтІ. ХІхъапхъакІырта дгІацІцын
хвырчвхІва йхъамы гІайшвхтІ. «Ма, угІагылта ари
ушвыцІа!» - хІвагы йгІацІцІатІ. ЙцІыхъвахуата
Аслъамбакъ йгІайхІваз йажвакваша ауи аъара багъара
рыланта, ауат анихІвуз йылакваша ауи аъара
гвыжвкІра рылата йцІирыхъван, спхашарагы
схъацІарагы схъаштылхын, къарукІ сгІащтІнахтІ.
ЦцутІкІгы схъымгахуата сахІба йунашва сырхъятІ.

- Абаружвы угІацІалх, - йатагІагахтІ Аслъамбакъ
йбжбы. – Апша тІакІв тшщаквнакІыхнацІкІара
хІазпшыпІ. Мцырата хІадгылх йгъаурым. ХІуасакваша
хІмырчакІва амаль гъхІымам. МайрадзущитІ
абазара! Абарауаса мыгІвахала йыгІгитІ хІынцІра
шабгу.

Ахъамы апхара ансау тІакІв тшгІабыстхтІ. ЗныкІ
ахъазла закІгы хІымхІвауа апша абжбы
хІаздзыргІвауа хІчІван. Ауи, йщаквчІвахырныс агвы

йтамызшва, рыцІагы тшарымчуан. Асгы
гІаджвыквылтІ ауаъа – срычвхІвахатІ.

- Абаружвы акІвпІ хІымш анхІыквачакІдза, -
дгІагІвыдмыдтІ Аслѣамбакъ.

Ауат алахъвгІахъасраква рагІан схъвыцраква
зынархаз датшан. Йсымаджъащахъвата сапшуан
ахта сачвызхчуз сахІба йхъамы. Ауатар
хІангІаквцІуаз дукІ чва гъахъазымбатІ ауи. Ауаса
ужвы, йара ангІасшвыл, амыгъра ауква йгІартпшуаз
сымачквкв апкъ агІвгъабакІлагы йашІачпаз аджъып
тыбгІаква йыртасырщцуанта, хъатамата
йназгІазгуан. АзакІы ауасахчаква йынкъвыргуз
алгвыч пхатшакІ тан. Анахъани апны агІаквакІи
пыджъквквкв гІаснапІыцІашватІ. Ахъамы
амыгъраква, акІалта, ажвгІвтараква «Гъалды йхъамы
акІвпІщтІ ари»-хІва йунархІвауата щардазджъара
йкврышвын. Ауат акврышвыртаква рызджъакІ
ансщцы сгвыла араса йщаквсыргылтІ: «ХъацІа
напІыкІ йачпата гІацІцІуаштІ ауат.» Ауаъа ахъамчва,
агІаква, ачва рфыгІвквкв алалын йапхъахауата
йсыхІауазшва спынцІа йгІатастІ. Сылаквкв
сымхъахъгІватІ. Спахъ йгІагылхтІ ссабихъа йауаз
суратквквкв: агІа шацІырхуаз ахІбачва, кІвдыр
шацІырдуз, ауасчваквкв шдырчІвуаз. Йабабаху ужвы
ауатквкв! Ауат йрыуата йгІанхаз ари ахъамыжв
йахъазызытын щта?

Аслѣамбакъ сыжвгІвахъа дгІаквсын схъвыцраква
сгІарыликъбатІ. Ауи суыс зквыз гІайгвнымгІвуата
гватшныта дгІасыхъвлапшуан.

- ЙачІвыйа, сахътных, «заджвы йхъамы

уарпхума»- шырхІвауа апшта, йгъамыршышума угвы? – йхІван, йхъамы амыгъра йнапІблахъ ду гІаквицІатІ.

- СарпхитІ, Аслъамбакъ. Сабамырпхахуа! Ауи акІвымзарквын – усылган. Сзарпхауагъи ауи гІвымакІ йъайчІвым, уара йъаучІву акІвапІ.

- Ауи ахъамыжв ахъазла сгвы тшнауырдарныс ацІыхъва утамгылын, сычкІвын. УахъчІва йъагІадзасгъи сызрыпхашаркІвауа закІ апщылапІ ауи. Йутахъызтын ауи ахабар уасхІвпІ. Датша йачІвыйа йхІурычпуш? Ари хІымш шабу гъуымбума? – йхІван, хвырхвырхІвагъи дгІахъыччатІ ауасахча.

- Архъа уаныкву уарпхитІ ари ахъамы. Ужвы йажвызтынгъи, йаншыцыз йпшдзазарын, йбзизарын? ЙачІвыйа узарыпхашауа?

- ЙшпауасхІвра? «Ахъа уымдыркІва ацІыхъва гъудыррым» рхІвитІ. Ауыс злагІаджвыквылуагъи, йшгІакІвшашауагъи узагІахъстІпІ. Ари йубауа ахъамы уаргъи йуахІбапІ. Ауи шванду Назифа рыцхІа йсзылчпатІ. Хъамы, уапІа, цІгІвыпІа агъиква рчпарала ауи йлайгІайрыз ари апсыхІва дгъгІатымшазапІ. Ауи агІан жвежвсквшакакІ сыртазарын. ХІыгвла лыгажв Джъамырза дзахІбаз агвып срылата уаса хІвычакІ нкъвыгІгун. Сшвхныгъан дара. Хъамынадзара гъсымамызтІ. Мадза-мадза йнахъсыршвалгІахъсыршвалуамца, йнапхъаскІгІапхъаскІуамцара хъамыскІ адскІылтІ. ЙадскІылын – шв-Назифа йылзызгатІ. «Абари йапшу атшын угІайх,»- лхІван сгІауылштхтІ ауи. ЙгІалырбаз амшгъи йсымдырдзакІва йгІадзатІ. «ЗакІ-

гІвба мшыла агІвна саушт,» - схІван Джьамырза сйхІватІ. СхІатыр гІайбатІ. Атшы тшаквсрышвын сгІаталхтІ. Щыбжъанмщтахъ йагІвсхъата, атшгъи акІвдыр аквсхтІ, йсщахІатІ агъийын, НазифаргІа рпны снатшкІаралтІ.

- УгІай, угІай, Аслъамбакъ, йхІазырпІ узызгІайуагъи, - лхІван, дгІасайгвыргъьачІвауа сналдылтІ ауи.

Ахъамы сызтарчвагъвычвта йгІацІцІтІ. Анчва йкъару дупІ, ауи атажв дзачІв ъазазйа! Йылквсагаз лылаква ракІвын, йылкІарахагаз лнапІ хъапщква ракІвын! Ауи йсзылчпаз ахъамы, абарауи ужвы уара йуышву, йшлыху уапшы! Апкъ апны арайджьыртаква амапІ, аджъыпква пщдзата йкІыдпІ. Ауи агІан млыкв дукІ йапсан ауи. ЙшаъазлакІгъи ари ахъамгъи сшвыта сгІатшкІарыцІхтІ НазифаргІа рпны. СнапІквагъи ауи аджъыпква йыртаскІын, аурам сгІабжъалтІ. СынбжъагІвчва тшъазыркІлуз сгІайын, ауаъа апны снаквсгІаквситІ. ТшсрыфарычІвитІ, тшдсырбитІ. Ахъамы агвы насахвын, заджвгъи сгъипшыуам, заджвгъи схъа дгъачвасщауам. СнапІквагъи сджъыпква йгъгІартысхуам.

Йджъащахъвадзаху ангІаншуш ужвы акІвапІ. Ауи агІан хІкыт апны ИсхІакъ-уыд-хІва хІйыпхъауата лыгажвкІ дбазун. АчкІвынчваква зымгІвагъи хІичвхъыхчун ауи, хІичвшвун схІварыгъи сгъымгІващущапІ. ДнацІпшгІацІпшуа, йлаба йыцІайрысуа акыт днауацІсгІауацІслун ИсхІакъ-уыд. Ймырхъвыхуаз, йылаква йгІарыцІамшвуз закІгъи

гъаьамызтІ. Йхъапщылагъи дпсгвыщан, йпхІа заджвыкІи йари тдзыжв хъпкІычкІвынкІ йыгІвнабазун. Абарауи алыгажв Анчва сыла йхъихта гІацІуаштІ, дъахълагІаншазгъи зымдыруата, йлабагъи йшихабзас апшта йыцІарыста, чокъвхІва спахъ дгІагылтІ.

- Амара засхаз, - йхІватІ ИсхІакъ-уыд йылаквала схъа уалагата сщапкІвадза сгІайрыхвхвуа, - унапІычкІвынквагъи уджъыпква йабадзагъи пшдзата йыртакІу! УхъамычкІвынгъи йабадзагъи пшдзата йуынгІалуа! Ауахъ хІпны пхІвыспа уагІвырсызкІ дтшкІарапІта ари йсшвыта йубауа ахъам гвагІва гвымха акІвпІ йылзычпаз. «Араьагъи тІакІв йтпкІгІата, снапкІва зтаскІуаш гІвджъыпкІгъи сызкІыдзахыл,» - схІвитІта, ауыгъи йъасхІваз йгІанхахитІ. Уара йухарайа? Ухъамы апкъгъи тпкІгІапІ, аджъыпчкІвынквагъи амапІ, унапІычкІвынквагъи ауат йыртаукІитІ.

Адгъыл агІвпата скІылшвтырквын рыцІа йгІалсхуата спхашадзатІ ауаьа. СыгІвнапІыкІгъи сджъыпква йшгІартсчІвакыыз гвы гъасымттІ, лахъвгІахъасраквакІла йакІвшаз уыспІ ауи. Ауаса рахІа йайчвадзахыз апхъала йсызпшуан. Акъынд намаз надзарныс бзидздзара шатахъыркІваз алыгажвква гІайззан, амаджыгит амарашІапхара ашыу йкІыдчІвалтІ. ХІабагъи ауат дрылан. ИсхІакъ-уыд йхъам гвагІва акІалтаква хъатамата тшдыруышвуа анамазчпачва зланызла дцатІ. «Абаружвы акІвпІ йаргъи санхъчІвадза, ари йсышву ахъамы шдсрычпаз, йгІазлысхыз агыкІва рцІабырг

глаццЫрквын!»-хІва сгвы сыцІпссІан зныкІ ахъазла сгыланхатІ. УацІыхъван: «Ей, ари магІны гьамахым, закІ глахъвыцра атахъыпІ,»-хІва йсрыбагъан, хІпныла тшасыргахтІ. Ахъамы уагІвырсыз гІасшвысхын, бзита йкъасчІвахытІ.

Ауи агІан амаджыгыт хІачвыхъарамкІва хІбзазунта, ауаъа йгІаншауагыи гІасырхъвыхуан. Ужвы хІаба акъынд намазгыи дазымпшуата, йнашхгыи чвгъата днайхитІ. Спсы хІакъта йхъанацІатІ ауаъа ауи ИсхІакъ-уыд дшацІихъыйыз. АхІбачва кІара абачвыцІаркІуата агъиуата йгъаъамызтІ ауи асхъан. Швара-пхащара заъазгыи, анамыси ахабзи пшдзата йзынкъвыргузгыи абарауаткwa йгІарылцІла акІвзарын.

Йыншауа ачІвыйа уадыргІвана? Ауатрала тшасырган, хІаба дгІасырхъвыхитІ ужвы. Йаргыи ймыркъвахуата дгІатшкІаралхтІ. СгІайбан: «Арахъ угІайстІ, ура агІвлакІ йгІадрийыз!» - йхІватІ. СйызцатІ.

- ЙамгІан хъамызйа ауаъа йахъчІва ИсхІакъ дызлачважвуз? АджъамгІат зымгІва шалаз швабыжта сгІайрыпхащатІ.

- Ауи, ТытІа, - схІватІ (ауаса акІвын хІаба хІшйыпхъуз), - сынбжъагІв йчІвыпІ. ЙсызбзийумищтІ-хІва сшапшуаз ИсхІакъ днасхъатагватІ.

Ауи дарыхътІ. Йдыруан ауи апш хъамы шсымамыз, йынкъвызгуз ачГІвычаквагыи сайщчwa ахІбачва йдырхаз, уацІыхъван йквдрышвхыз шракІву. «ЙуасхІвитІ: ауи апш хъамы кІара аъазтын,

зтшын йызбауа акIвпI уара уаджъаль,» - арасагъи
йгIацицIатI ауи агIан хIаба йгвы закIы йшазымчIауа
йылубгIауата.

Абарауи йнанаркIыта схъамабзирагъи думпхатI,
сыгIвзачва, скытлагIвчва бзиракI сзырхIванда-хIва
сцатI. Ари ахъамы хIаба рыцхIа, йпсата бзихатI,
зынзаджвыкIгъи йгъисмырбатI. Мадза-мадза
йахъасцIауа йынкъвызгатI. Йанажвгъи
йкIасрышвхныс сгвы йгъамуытI. Абараъа архъа
йгIахъазгылын, йанатахъхара йквсрышвуа,
йанатахъхара сакврыцкъауа йсшвысцIитI агъныла.

Абараъа Аслъамбакъ йхъамы ахабар ацIыхъва
йнадзатI. Саргъи йгIасыжвылыз ахъвыцпракIва срылан.
Йыздыруан асрычвхIвагъи тшцакIвнакIыхта амш
шхъдзахуашыз, аджъанахгъи чва гIанхIцIата ауатар
йшгIадыгIгалуашыз. Йыздыруан ауасахча
йгIасайхIвыз ахабар йсхъмаштылхуата ауырата
йшсыцбзазушыз. Ауаса йзаъазгъи гIасгвынгIвуан:
ауи ахъамы ахъта йгъахъазым сызчвнахчаз, ауи
шыц-шыц йгIасыднарсылхтI хIабачва пхата
йрыквыз, швара-пхашарата йынкъвыргуз йрыуата
рахIа йпшдзу тшыткI.

Чечек

Аква гIакIачIвун. Ари хымшкIы йапынкIылата шIас гьамамызтI. ТшIацIзыргIвуз апстхIва жвпIаква Астомбыль йахьакIныхIан, йымпIатIауазшва, ужвыгьи талеракI адуней лашара дрыхьващырныс рмурадызшва.

Аква гIакIачIвун. Йаджвджвун ауи йамайчуата Астомбыль аурам тшваква, аминаракви амаджьгыткви, атыдз чкIвынкви атыдз дукви, ауи абайаракви арыцхIаракви. БагIдзан агьагьара. Уычвара гIанацтиуата йпсыткьан ахIауа. БахыртакI, хьапхьакIыртакI йазыпшгIун цисгьи хIвыхIвгьи, йшрылшузла ажвгIвакв тшачвырхчун.

Лычвара гIайуан Чечекгьи, ауаса тшылрыбагььауа, лгвы лырбзиуа аурам тшва чкIвынла дымгIвайсуан. ЛщапIква гIалахIва йагIвылгауа апхьала дчIвырхьун. Дшабгаз дбагIдзан ауи. Ллакта лашара пшдза, лыкIас чвапщ, лкьтегьра гьахван, лнапI пшкаква адзы гIархьныжжуан. Анахьанат драпшта бахыртакI, пхартакI, хьахчартакI дазыбжан ларгьи. Ауаса дгьгIашIамсуазтI, кьарута йлызгIанхахыз адылгалуа дцун. Лыла хвыршква гвыгьаракI гIарткIкIгIун. МачкI йылрайджьыз лхьапахь хIагIа закIы цIолата дшазхьвыцуаз унардыруан. «Апхьала, апхьала!» - ахIвузшва лгвы гIатыхIвачвгIун.

Абар адзбжьычIва атшпгьи. Араба дгIайуан ансимшгьи сквшы гIважва зныбжьыз апхIвыспа. ДгIайуанта – дымпIатIауата сахIат пхьадзарала дгылан. АхьвахIква йгIадгыдуаз лылапш

гьГархьылымхуазтІ. Ауат йГаркІныцІуаз аугІаква зГІайхра кІара цІуата дазпшуаз лаба дрылазтын дрылапшуан. Абарауаса амшква цун, амчыбыжьква агІвсуан. Ауаса дгъаьамызтІ, дгъГІамидзахуазтІ йара. Лпсы апшта бзи йылбуз лан данпсы анытагъи абатагъи йлызГІанхаз латІа дихъгвыргІвун апхІвыспа, амшква йагІвсуаз лгвакъвпра йаладырхІун. ЗакІ йызымиуата дабга-дызГІаадата дГІахъынхІвыхында-хІва Анчва дйыхІвун. ДйыхІвазтІхІва лажва гънаймахвуазтІ. Азаман цун, азпшра ауырачвахун, ацІхква гауачвахун.

Лынасып йГІанакІыта, «угІалахтІ, атІа хъГІа!» - лхІвата тшйыкІвлыршарныс лылшармицтІ лаба уахъчІва? Ауи акІвын аква йацІагылата аурам тшва чкІвынла йымГІвайсуаз апхІвыспа дзайгвыгъуз. Абарауи агвыгъара ачІвецква ракІвын ауи лылаква йГІарткІкІгуз.

Лхъапахъ хІагІа мачІта йанылрайджьуаз лсабихъа хъанта лылаква йГІарыцІагылхуан, ауи йауата гІаншара щарда гІалгвалашвахуан. «ХІара хІабачва рабачва йатарабачваху атенгъыз аныла уырта йбзазун зны. РыцІагІара дукІ йГІалцІла хІГІатанагатІ хІара араьа. ХІара хІабазапІ, хІыбызшвагъи абаза бызшвапІ,» - йхІвалун ауи лабаду ИсмаГІиль. Ауи ахабар гІайрахапхъадза нашхыйаракІ гІачвыцІкІкІун ауи йлакта. «Ужвы йГІадзынгылуа ачкІвынчваква хІуагІа рхабза пшдзаква, рыбызшва дымрыдзуа йынкъвыргара атахъыпІ,» - хІва йГІацицІахлун алыгажв.

Араьа зымГІвагъи трыкв хъзыпІ йрыхьырцауа.

Ауи акІвапІ ларгъи Чечек-хІва ашвѣа дзанырцІаз.
«Чечек» йГІаныцІуа шХІврапшдзу трыкв бызшвала
дчважвауа даналага йГІалгвынгІвытІ. Ага ауаса
йѣазтынгъи лан рыцХІа дѣадзалхъарпаз
Чечек-хІва зынги дгъГІалымпхъатІ, Анцица-хІва
акІвын ауи йанакІвызлакІгъи штшГІалзыналырхуз.

Жвасквша ахъыцІтІ Чечек лан Чача
дылхъарпахмиштара, акІѣатІилашв дагиштара. Ауат
ажвасквша руацагъи ауи лтурасы лыцГІабзатІ.
ЛГІагвалашвахраква йрылата йлыцГІанкъвылгатІ ауи
лбжбы, абаргвыраква йдрамлагаз лшІахъа, агІапсара
щарда йдрынашхыйаз ллакта. Ауат
аГІагвалашвахраква дрыцХІазцата дыздызкІылыз,
Астомбыль йтабзауз лаба йѣахІыльчва хъараква
рпынгъи йГІалгтІ Чечек, мачІ-мачІымцара ауатгъи
йырзагІахъылтІтІ...

Аква гІакІачІвун. Ари хымшкІы йапынкІылата
пхѣадзара змамыз аква цыраква адзбжычІва
атолкъвынквагъи йрылапІлун, апстХІвакви атенгъизи
абадыркІуан. Анылагъи арылагъи ахъвахІква
аГІвдзцун. Ауат йрыуата азджѣакІ атшпы
йГІадгылуан.

Чечекгъи ауаГІаква гІазкІныцІхуаз ахъвахІква
рахъыла дпшуа дгылан, саба дсымбауата дсчваГІвспІ-
хІва дшвауа, ауи йГІалцІла дарадза дгватшныта.
Ауаса дызтапшуаз алакта лашараква, алакта
нашхыйаква ари адуней апны зымГІва рацкІыс
аргваныта йлызГІанхаз агІвычІвГІвыс йлакта
гърыламызтІ. ХъвахІкІ йГІакІныцІхуаз рцІыхъва
анпчІварыз, ларгван йгылаз амшІ чІварта

дыквчІвунта тшпсылщун апхІвыспа. ЙаштагІайуаз
ахъвахІ акъазу ангІадзарыз датагІагылхуан.
Абарауаса йагІвсуан ауи лазпшра ауыра асахІатква.
Абарауаса йылрыхъвлун. УадыргІвана дыздызкІылыз
рпны дцахуан. Анахъани атшын датагІайхуан. «Уыжв
ласыла снайхуаштІ,» - хІва лаба йылзагІайгІвищтара
ари агІвагвана амылдалун Чечек.

ДгІапсатІ апхІвыспа. Лычварагыи гІайуан. Аква
щарда йгІалыккквас йгІалщІла ахътагыи дащуан.
Йызкъазууыз ахъвахІ йгІакІныщІхуаз зымгІва
дрылактапшта лгвы зызчыз лыгІвычІвгІвыс хъгІа
данлымба, йатаркІвах амшІ чІварта дыквчІватІ. Ауи
ахІа йылзымчІлахуата лылаква лымхъахъгІватІ.
АбагІдзара, ахъта, агІапсара, агвакъвпра
дгІарыквырхын ачва днанаухвтІ ауи.

Пхыз лбун Чечек. Йылбун ащхъа сышквagyи, ауат
йырхъарпаз ажвгІванд чІыхвгыи, знур лашараква,
знур пхаква адгъыл йгІаквзырхъвмаруаз амарагыи,
ащацара айачІвара йылсуаз лангыи лабагыи, ауат
рщІыхъва йтагылаз лара лхъатагыи, зкпхъадзара
щарда йнадзуз ахІврапщдзаквагыи. Ауат
ракІвымкІвагыи йылбун мгІва ауыракІ. Ауи амгІва
амырдан лангыи, лабагыи, ларгыи атенгыыз
йатшпынгылаз тыдз шкІвокІва чкІвынкІ апщІа
йнапщІалтІ. Лабаду ИсмагІиль дгІарпылын,
дгІарайгвыргъьатІ, салъам гІарайхтІ. Атыдз
шкІвокІва чкІвын аххъатакІлагыи ашвырщІлаква лан.
АцІараква гъвычІгъвычІуан. Атенгыыз
атолкъвынквagyи йщаккІыта атшпы
йгІадтштшалуан. Лангыи, лабагыи, лабадугыи, ларгыи

атдзы апахъ йалачІватІ. Алыгажв турых гІальаматкІ
йхІвауа далагатІ. Анахъанат ауи йыздыргІвуан. Ауат
ракІвымкІвагъи йылбун рабадучва хъараква зтабазуз
КІавкІаз адгъылштаква. УадыргІвана зынла,
йъагІаншазгъи йшгІаншазгъи бергъльымкІва, пстхІва
квейчІвалагІашвцІакІ гІахъылын, Чечек лпхыз йалаз
асурат лашараква зымгІва хънагІватІ.

Чечек данычваз йаквшвауата «Измир»-хІва
хІарыф дула згъаба йангІвылаз ахъвахІ адзбжычІва
атшпы йгІадгылтІ. ДукІ йамкІыхуата гІвагвана
йгІаквцІхыз ауагІа ауи йгІакІныцІхуа йалагатІ.
Байара-млыквкІ зцракІыз, закІы йашІысыз, абазара
амгІа бзита йыззыхънырхІвуаз апхъа йгылата,
аныхъанатгъи ауат рцІыхъва йтагылата
йгІакІныцІхуан ауагІаква ауи ахъвахІ.
АцІыхъвагылара зквшваз хъацІа наскІахъа
алакъъакІ дрылан. ЙадшІахІвалаз гІвартмакъкІ
йнахъыщтгІахъыщтга ауи йыжвгІвакІ йыквын.
Датшагъи артмакъкІ йнапІыцІакІын. Йшаъазла, ауи
млыквта йымаз зымгІва ауат ахартмакъкІ йыртан.
Йылахъ аквын ахъацІа. Гвакъвпра дукІ шихъигаз,
гІапсара мчдзакІ дшгІахъшвалыз йцагаща
йгІаныхІвун. Дызджвыквылыз гІайдамыхІвуата
дшгІахъынхІвыхыз йылубгІун. Ауи дызцгІакІныцІыз
зымгІва аква тшачвырхчарныс рмурадта, дасу
йшйылшузла, хъацІакІыртакІ гІараутІ. Йара
дгІашІастІ. Ахъвыцра алагІваласква йгІайыжвылыз
дгІашІадрыстІ. Бзигвыгъа йымата дызтыцІыз
Астомбыль ауи йбзигвыгъагъи йымахымкІва
дазгІайхтІ. Йыгвла хъацІа ПпатІа дйыцта дызтыцІыз

Астомбыль йыгвла хъацIа ПIатIагъи дйыцхымкIва
дазгIайхтI. Мчыла ауат ахъвыцпраква
тшгIарылижвахтI ахъвахI йгIакIныцIхыз ахъацIа.
Аджвыквылра тшаназичпа, йапхъала мачкI
унаскIьата йгылаз амшI чIварта йыквчIвата йычваз
апхIвыспа йылаква дгIарыцIашватI. ДгIархIан,
дгыланхатI. «ПIатIа йпхIа Анцица! Араъа дшпагIанаг
ауи?» - йхIватI ауи быжь хъвацIахIвхIвала...

Аква гIакIачIвун. Ари хымшкIы
йапынкIылата Астомбыль алахъ аквын, мара
нуркIгъи амбауата ачвщыра йылан. Адгъыл дзыла
йнахъан, ауи ахIата йгъазамыжвхуазтI. АкIвар
хъвацIа атенгъыз йалажжуан.

АмшI чIварта багIдза дыквчIвата Чечек дывчан.
УыскIгъи гъазлымахмызтI ауи ажвгIвакв.
ЙгъгIаталымрышвхуазтI агвакъвпра.
ДгъазымхъвыцхуазтI агIапсара. Ауат
алахъвгIахъаспраква рагIан ари жьыхъгъи гвыхъгъи
зчвыдзыз адуней дгъачIвыхмызтI ауи, дшабгаз
апхызква днарахвын дрыман. АпхIвыспа йылбун
атенгъыз аныла уурта КIавкIаз абыхъвхъакI лаба
дхвынгылазшва, лани лари «арыла швгIайх!»-хIва
йгIанайыркIуа напI гIарзичпауазшва. Ауи йылбун
лангъи ларгъи ауарба йаквчIвата лаба йахъайхIвазла
йпссгIауазшва, ауи ауарба «къып» ахIвапхъадзагъи
дзы тIакIв ашIадырхвхвауа, жьтшыткI ашIарцIауа.
Ауи йылбун лабаду ИсмагIиль йхабарква рпны
йзнымкIва зыхъыз йхIвуз Къвбина, Гвым, Уарп,
Лаба, Йынджыгъ дзыгIкIва, ауат ащхъаква
агIвыркъыта йшымгIвайсуаз. АмшI чIварта багIдза

дыквчІвата Чечек дпхызуан. Астомбыльгы алахь аквын.

Лпхызква ацІыхъвадза йлымбаскІва напІ пхатшакІ лхъапахъ гІанащцын, апхІвыспа лычва дгІалнакъатІ. Псайспадза лылаква гІахъылтІыхтІ ауи. ЗныкІ ахъазла дъанызгы йлызнийызгы гыгІалгвнымгІвыхуазтІ. Лаба нхара пшгІара-хІва йыцджвыквлыз рыгвла Батал лпахъ дгылан. АпхІвыспа дрыцхІайщауа, йгІахъххылыз йыладзква йгІвылакІ йрызната лара дгІалпшуан.

Ажва заджвыкІ йхІварныс гЫылымшахуазтІ. РыцхІагІара дукІ шгІаншаз йаъацаква зымгІва йгІарныпшуан.

- Хъапщ гІацІхІхитІ хІхІван, хІхъазымыждара хІанйатІ ауи хІаъац. Баба рыцхІа айсра йгІаджвыквылыз ахы чвгъа дагатІ, Анцица. Йпсата бзихатІ. АгІвычІвгІвыс йчва йзытамырдзауа закІгы гъаам ари адуней апны. Тшрыбагъа, ссаби. Бейрут апны нхарта тшыткІ гІахІаутІ ШатІа рыцхІагы саргы. Ауи хІайгвыргъатІ. ТакІв гІахІынхарыма-хІва хІахъуан хІара уахъгы тшынгы. ХІызлагаз ауыс ацІыхъва йнахІмырдзаскІва амцаблыра мыжда хІалашватІ. ЙшчпалакІгы йпсхъа агвынсыргІвын, йчІвылахъв йсраухтІ ШатІа рыцхІа. Саргы сбзахъа гІапщІызгахын гІалахІва сгІайхтІ зпны хІынхуз срыцхІайщата йгІаситыз ахчала. «ТрапезундызтІ, АстомбыльызтІ, БейрутызтІ – зджъарагы уари сари насып гъхІмаутІ, - йхІватІ ШатІа рыцхІа йпсы мцаскІва. – Ауи йхІмауыз анасып хІабадучва хъараква гІазтыцІыз КІавкІаз аштаква йгІартахазапІ.

Анчва швйанаматпІ спхІагыи уаргыи,
йшвзахъвдаквыцІуазтын хІабадучваква гІазтыцІыз
КІавкІаз аштаква шврызцах.»

Ахъта дащуан Чечек. Ауи лыладзкви аква цыракви
алачІвунта адгыл багІдза йаквпІлун. ЙылхІварагыи,
йылчпарагыи, дъахълацарагыи лымдырхуа адуней ду
ашІачвкІ датшпынгылан. АгІамтагыи адзынквта
йтагылан. Аква гІаквазтІхІва, ахІврапшдзаква
кІандзахуан.

Тыдзталхъа

Ауи ахъвлапын агІвайщча, БырзагьргІа ХІазраильи Мурати, рхъапщылаквагьи рысабичвагьи рылата асасчва йрызпшуан. Ауати дари йамырхыз агІамтадза йгІанхахуаз сахІаткІ йгьнамдзачвахуазтІ.

Айцалачва, ФатІимати Мариди, айшваква бзидздза цІуата йыргІвычахъан – адкІыл хьмыхьква, ашвырква, ахъгІарамгІараква гІархвындыргылхъан. Асабичва атдзаквгыла аъарагІвшара зчІвыз ХІазраильргІа рпны йырчІархІуашын. Анахъанат атдзы йгІвбахуа азбжа зчІвыз МуратргІа рпны йалачІвушын. «Абаружвы хІаргьи ауагІа рапшта хІбзасуштІ,» - хІва йызхьзу анасып атдзаквгыла ашвхъымсаква йшгІархъагылхъаз рылархІвунта, агвыргъара щамхъа йынкъвнагун.

- Унай, закІы-закІ тутынгьи хІчвапІта хІгІашылхпІ,
- йхІван, ХІазраиль дпшвырхъыччауа йащайцІба дзылакъвыстІ.

Ауат ажваква рымщтахъ Мурат дшабгаз дкъапщхатІ. Тутын шичвуз йащахІба йгьйыймырбузтІ, дачвпхашун. Йаргьи «момоума, щтума» йгІанакІуа узалмыргауата йхъа йрыкацатІ.

- ЙауыпІ, ауи аъарагьи уымъанквынхан! УахъчІва йнанаркІыта спахъ угылата ауи учпарныс уасрыхвититІ. ЙачІвыйа сызлауахІбу! ГІвысквша заджвыкІ ракІвапІ.

- Момо, тутынта йсчвауагьи дукІ гъаѡам...
АхъязыкІ...

- АхъязыкІ-хІва кІара гъаѡам. Ужвы ахъаз

уафГвышваГвацауатагы хъагы ухГвуштГ уара
йызбауа.

УгГай, угГай! Йуымчвузтынгы – усыдзхъагылпГ.
ХЫнбжъаГвчи хГзабачви гГайынцГКъара сгвы
гъуыршГыгъьрым, саргы уара угвы
гъсыршГыгъьрым.

АГГвайщчва апахъ йГГаджвылцГын, ауи апхъала
«аратква ужвы чва рхъарбитГ» рхГвата, рымдза
цынхъвыта ауаъа йладрысыз акыдхъсаква йрыуата
аГГвба йрыквчГватГ.

УызГвымсхыз дзын хъвлапынхъан. Ауахъ акытхъа
йГГашГарышвта ахвала тшызрауаз архъакви
ахГвыртакви рГГвынаква узалмыргахуата
йГГалабыджхъан. ЗаГГа йнадзата адгъылштаква
йГГарыквыргахыз арызкъ-час, йГГатыргата
ачватараква рпны пшдзата йаквырцГахыз
ачвахГаджкква рфГГвы акыт аганлагы ауралагы
йалсуан. Ажкква рхъун. АпхГвысква рнапГ
ахъчГлаква тшГГархГвынчГлауамца ажкква рычка
йГГартырцуз ахшрхвхаква йцГыхГвачвГлауа
апщырхГлаква йрыдкшалуан. «Ей, ари йазни ачГвыйа
йахъчГва? Чыргыл, мыжва!» - хГва зынзамыза
апхГвысква рбыжкква гГлаун.

«Ах, йабадзагы йбзийу щарда цГуата уызтамыз,
уани уаби шГлаугвалашвауа апш йГлаугвалашваз укыт
уаназГГайхра, ауи афыГГкви абыжккви
уанГГарылалхра!» - йхъа йтыхъванчГГатГ араса
ХГзраиль.

«Йчвгъа-йбзийызтынгы учГвы уара йучГвыпГ
йанакГвызлакГгы. Угвы змырпхауа датша закГыла

ауи зынзаджвыкІгъи йгъуызпсахуашым! Тамамта
йпхІкъытІ хІуыс ауи ахчагІагыртата йырчпаз Сбыр
хІгІатыцІхта хІта хІшазгІайхыз,» - хІва йгвы
йгІанагтІ Муратгъи.

АщахІба тутынкІ гІайшІайыргылтІ, датшагъи закІы
айцІба йзираутІ.

- Момо. ЙанымгІалуа зынгъи йгъангІалуам. ХІуагІа
рпны йахабзам гъсчпушым упахъ сгылата.
Йгъсчвушым, йгъстахъым, - йхІватІ Мурат багъята.

- Сквш гІважви жвагІ унайхъатІ.
ТшсчвыкъаучІвахуа йучвитІта – усымарыцІапІ. Ауи
акІвымзарквын, ауат йухІваквуа зымдыруата суыс
гъыквым, - дгІачважватІ ахІба йайымрыхъдзакІва. –
ЙауаштІ, ауи закІ алымцІхтІ. Ауи ахІата ауыла
угъыдскІылхуашым. Арахъ, йатахъдзу датша закІ
уасхІвуаштІ уыжвжвы. ХІыщайдзаква аухІщтта акыт
багъята хІтабазара хІтахъызтын – рахв хІырхІара
атахъыпІ. ХІаба рыцХи хІан рыцХи, рпсата бзихатІ,
ауи ауысла зынгъи йгъымбальарыгътІ. ХІвыскІ
йадамызтынгъи йанакІвызлакІгъи закІ нкъвырцауа
йгІамгІвайстІ. Ажва чІыда зсуырхІвауайа йара!
Йгъуымдырхума ауат анабгаз хІчкІвынхъа шыгІгуз?
ХшхырчІвы зынгъи йгъхІыгымхатІ. Ашв цІгІа ртата
абкъвылква агІвна йгылан. ХъкІыжвла йырчвыз
ацІыккква ррахІмат зынгъи йгъшІымчІвушдзыхІщун.
Ауаса хІгІващатІ. ХІани хІаби анхІхъыдзгІа ауи
арахІматгъи думпхатІ. ТажвкІ йа лыгажвкІ
дытшкІару аунагІваквуа амара расхатІ! Йара
угІапшырквын, ауат ъану атгІачваквуа ракІвапІ
йалкІгІата арахвнкъвцара гІаздахІвуагъи.

- ЙшпауасхІвра, хІаща? - йхІвун ауахьяуыгы. – Ушхъвыцуа тамамызшва йызбитІ. Ауи гІазлыцІуа гьсыздырам, ауаса хІбзарагы датшахитІ. ЙумадзадзакІва уыщайдзаква шІузырчІвчІвауа шарда гІалалтІ. ЗъарагІвуда хІара йхІыквлата, йа йхІахІбата, йа йхІайцІбата йара хІкытгІваца йауата «зджъаратшыткІ гІахІынханда»-хІва Расей йрылу? Ауи хІара хІпны йгыгІарымбатІ. Абар араъа дукІ мцІуата мышкІы сгІачІван йгІаспхъадзатІ. ХІурамбжъарагІваца унагІва гІвынгІважви закІи бзазитІ. Ауат йгІарылцІын чкІвынчва гІважви хвыгІв аквацІапІ. ХІкыт урамбжъарата йаъу зымгІва гІахІахвырквын, зъарагІвы йнадзушья ауат? Сара йыздыруа закІыпІ: ауат ачкІвынчваквa йтхаджъарквын, зынзаджвыкІгы насып шкІвокІва пшгІара-хІва ркыт йгытымцІуашызтІ.

- Ауи апш гвыргІва хІкытква йшгІарырал, хІабачва йгІартынхаз апшцІаква йшгІарпшцІал унашва хІхъызцІауагы йрымдыруата йгьяъамзапІ. Сгвы йгытыцІхуашым зынгы уари сари нхара пшгІара, ахча гІанхара-хІва акыт хІтымцІскІва араъа хІкІалхоз анхагІвчва йакІвдыршаз райззакІ. Арайон аунашвачпагІвчва рахыла дгІатыцІын, ауи далан абаружвы сызтагылу аныбыжъ дтагылата, уйылачвагъва йауашта хъацІа гІашвкІ. Йтдзахъызгы схъткъахтІ, Мдырлеевума, Мадырлеевума – зджъакІквата йаъан. «ЗакІ чпара атахъыпІ, ачкІвынчваквa акыт йтыцІитІ, апхъахъкІъалагы ауаса йнайуазтын, нхагІвчва хІымахымкІва хІгІанхуштІ,» - рхІван, хІахыла йгІачважвaz

щардагІвы ауи тшизынадырхатІ. Ауи агІан ауи джъауапта йгІахІитыз акІамунисткава рзаман йадамыгъазапІ йара. «Щта, адемографийа ауыс уахъчІвала зджъара йгІанымхауата йхъантапІ. Ауи мгІва тамам йтаргылра атахъыпІ. Ауаса хІара хІыхъазла уахъчІвала йалкІгІата йхъаду щардата акъраль хшы, жбы, тшыгІвра арыхвгІара акІвапІ. Йынхауа дчахитІ. Акъалаквa йыртабзазауа райшва йыквхІцІуш йазпшитІ. Ауи хІхъхІраштылра гъатахъым,» - абараса джъауап гІайтхтІ ауи. А педылызгаз, хшы, жбы, тшыгІвра акъраль йазрыхвгІуш акыт йгІатамхарыквын – йуамальхйа!? СагІвызкъауа ауи йъазымхъвыщуа акІвапІ!

- ЙшпауасхІвра, хІаща, ауи ауыслагъи йуыцскІитІ. Заджв йыхвшагъи упыкквa йгІархьищта йгъйыртІатІушым. ЙгІахьищуа здыруада, ауи спыкквa дгІарыста йагІвйымкъыанда-хІва усакъхара атахъыпІ. ЗымгІва рацкІысгъи йбзийу упыкквa йырхъущуаш ахвша ура йануыму акІвапІ. Ауаса ауи апш насып хІара ачвкъашквa йгІахІызтуашда?

- Ухъа рыцхІаушитІхІва магІныта йамайа? ХъацІарагъи чхІарагъи уылазара атахъыпІ. Ари хІызлашваз агІамта баргвыпІ, хъацІари чхІари уыламызтын, акІвдырта майрачкІвынта угІатдырцуаштІ. Абарауи ахъвыщра акІвпІ йгІасыланацІаз сызквла йгІанызжъыз абазара. ПакІвгъи йхІрыцІолазшва йызбитІ сара ари хІайчважвара. Ажва щарда йукъакъитІхІва магІны гъамам. Зынасып гІайуа щарда зхІвауа гъйакІвым, щарда зфауагъи гъйакІвым, зпсы пІатІауа, закъыль

пшгІауа, зымч ту, шарда зчауа йакІвпІ.
ЙшгІасгвынгІвызла, йгІасыцукІтІ. Ужвы хІара
хІыхъазла йхъаду хІабачва рапшта, хІабадучва
рапшта хІаргыи рахв хІырхІара акІвапІ. ХІпны млыкв
хъадата йырпхъадзауа арахв акІвпІта, абарауи ауыс
хІацІагылпІ.

Ари айчважвара амщтахъ айщчваква закІгыи
рымхІвауата тшытракІ йчІван. Ауат йырдыруан
апхъахъкІъала йызтагылуашыз амгІва. Йырдыруан
датшагыи закІы: йырчпаз атокъаль хайыр шацІу.

II

Абар йцІыхъвахауата йгІайззатІ БырзагъргІа
ХІазраильи Мурати рзаъачви рынбжъагІвчви.
Ачаражврагыи акъвытхІарала йчІваз аткъвым рахІба
ХІарун йунашвала йджвыквылтІ.

- Уахъа зунагІва хІгІашылыз хІгІвычкІвынчва, -
йхІватІ ауи йнапІблахъ ду гІазкІвйыршата
йыцІайрыдзыз ашла мачкІгыи йгІахъщтІихылгІауа, -
агІвычІвгІвыс йынцІра апны зны дызпылуа
гвыргъъара дукІ рымапІ, тыдзталхъа рчпитІ. ХІаргыи
ауи агвыргъъара ду ауат агІвычкІвынчви ауат
ртгІачвакви йрыцагІвхІшарныс хІмурадта
хІрызгІайтІ, йауа ухІварыквын узаъачва, уаргванква
йуыцагІвыршауа агвыргъъара гІванла йалахІитІ,
йаргыи анцІрала угвы йгІатахитІ. Ауи апхъала сара
схъатала йзнымкІва араса сашшлун: «ХІара
БырзагъргІа йара ауасагыи хІмачІыгІвпІ, ауи
шырдыруагыи хІычкІвынчва акыт йтыцІитІта Расей

йрылалитІ.» Ауаса сыззылахуаз абарат
ХІазраильгѣи Муратгѣи рылан. УахъчІва йнанаркІыта
ауи апш ажва гѣгІасшыцІхуашым: хІычкІвынчвакѣва
йабга-йзгІвадата йгІахъынхІвыхтІ раба рыцхІи ран
рыцхІи рышта апны ари хІзыгІвната йыжвбауа атыдз
лашара ду дыргылтІ. Рысабичвагѣи, Анчва йымчала,
йгІадзынгылитІ. ХІазраиль йыхыгІв пачва, Анчва
йхІвузтын, йхІымдырдзакІва йхъацІахуштІ, багъята
рани раби йгІарыцагылуаштІ. Йара ауи акІвпІ руыс
зкѣу Мурат йгІвыхІвсси йпачкІвыни. ХІыжвла
гѣыдзуашым, ауи зымгІва рацкІыс йхъадата
йспхъадзитІ. РахІагѣи сзайгѣвыргъѣауа: ауат
ахѣыцкѣва хІара йшхІыламызгѣи рыбызшѣва
БалчикІвар йгътадымрыдзтІ, бзидздзата йырдыритІ.
ТпакІв йсыртшхъварыгѣи арат агІвычкІвынчѣва
закІыла сгѣырзыразым. Ари атдзы аныруыхѣуз раба
йыргылыз агІвнажв нырхтІ. Ауи гІващагІарата
йспхъадзитІ. Йзамуайа ауи гІаршыцх, уахъпшы,
уызгІвымсхыз мацІауыртахушын. ЧкІвынагІа
шѣыхътІ араѣа ХІазраильгѣи Муратгѣи. Ауаса
йансхІварагѣи ауи агІващагІара ужѣвы
йуызгІамрыхъѣахуашта гѣакІвым. УахъчІва сара
йсгѣвалапІ арат агІвычкІвынчѣва рпахъ ари апш борчкІ
сыргылынс. ЙгІашѣахѣвстІ арахъ йхІыцгІагІгыз
хІсогІа тшытѣѣва!

ХІарун «сунашѣва хѣырчѣхІѣва йшѣырхъѣа»
гІанайыркІуата, ауахъѣауыла апещ йыгІвнагылата
агѣып йгІарылапшуаз йтацачѣва йарма напІ рзичпатІ.
Ауатгѣи йымбальарыгъхуата шашыхѣв
шкІвокІѣвасышкІ йакІѣвыршаз рыша ауыкІ йалачІѣвз

рнапIквa йIарыквырцIан, акъвытхIарала
йIадрымгIвайстI. Арыша ахIба йыдзхъа
йIадыргылтI.

- Ари атIакIв ртIлата, йамгву гIахIырба, - йхIван,
ахIба ахъадзгыла тшизынайырхатI.

Ауи аунашвагыи ХIарун йшла йгыIатырымщтI –
ашашыхв гIвкъадаба пшдзакI ауацIата йIацIцIтI.

- Арат, - йатагIагхтI ахIба йбжыы, - спачвакви
стацачви алалын, закIы-закI швзырхвгIатI. Бзила
йынкъвыжвгатI! Ауаса йхъаду ауат гъракIвым.
Йхъаду абари йгIвбахауа акъадаба йауацIу акIвпI.
ЙгIамгвшвх ауыгыи!

Ахъадзгыла ауи аунашвагыи хвырчвхIва
йырхъятI. Ауи йджъайщадзауа, дазсакъдзауа
рахчынакI йыгIвнапIсыргвыцIакI йIарыквицIан,
агвып дрылапшуа дгыланхатI. Айшва йадзхъачIваз
зымгIвадзугыи бжыкIгыи гIархъымгахуа ХIарун
йхIвушыз йазпшуан.

- Абари схъатала йшвызгIазгыз асогIа акIвпI,
къвырман сыззалыз сычкIвынчви стацачви, -
датагIачважвахтI алыгажв. – Ауи апхъала мачкIгыи
швсырджъатI, «шваба йгIайтынхаз агIвнажв
пшвтшыхтI» схIван. Ухъа зтахъу уйырчIвыупI,
уызтахъымгыи уйыртшхъапI, сахътныхыргIа. Бзира
швзыстахъпIта акIвпI ауатква сызрычпауа. Ари
арахчына агIвайщчвагыи йшвыститI. Швалалта
тшшвырхъацIабзита йпшвтшыхыз агIвнажв
йапшгъвычвта закI аташвыргылх. Ауи анхъйара,
йшахабзу апшта, аштхIарагыи азышвчпапI,
ачкъадамагыи ашвтпI, абари арахчынагыи

кІнышвхІапІта, чуан бзикІгьи хъыжвдапІ.
УадыргІвана швытшгІвагьи ацІшвхъыйпІ. Арат ужвы
йынкъвыжвгауа агазмаз хІаквква йрайчвадзышвщитІ
ауи, ччахъваргІа! Йынкъвыжвга ауатгьи, закІ
рылымцІхтІ! Ауаса швчІвгьи швымрыдзын!
АрахІматгьи анасыпгьи ацпІ ауи. Абарауи
швхъшвымраштылын. Ауи акІвпІта, «борчта
швыхъвда йыквсцІитІ» ансхІвуз асхъан,
йгІанасыркІуаз уыжвжвы йсхІваз акІвпІ. Ари
арахчынагьи, айщчваква рпны, ХІазраиль, уара
уахІбапІта, угІайта йнахв. Ауаса ауи
швыгІвтгІачвакІгьи йацышвчІвпІ.

ХІазраиль дгІайын, асогІа найахвын ба айхІвтІ.

- Анчва дузыразхатІ, ХІарун, хІпахъ йгІауыргылыз
аборч шхІыргхъйушла ухІыргвыгъитІ, - йхІватІ ауи
ажвипхъадза йгвы йшгІатыцІуа уылаухІвауата, ауи
йаццауата дгІаскІьан, алыгажв йнапІы йкІын
тшйыкІвйыршатІ.

- Ужвы, хІыла йапшу асасчва, араъа йалачІву
зымгІвагьи, ари ашІа гІахІшвыркІыта хІашврыхъ!
ЙыцІабагІваргІатІ хІгІвычкІвынчви ауат
ртгІачвакви ари уахъчІва хІзыгІвну атдзы, рынасып
щардазтІ, рнашхыйарагьи мачІызтІ, - ХІарун йхІваз
арат ажваква рымщтахъ агвып гІагылын, рашІаква
дрымцыратІ.

Ачаражвра ашымта йтагылтІ. АнбжьагІвчви
аргванкви хІвахІвуан, тыдзталхъа зчпуз апшвымаква
асогІаква рыртуан. ЙгъапшымызтІ ауат асогІаква.
ГІвыга пшдзакІ гІазгыз дгІаншатІ. ДгІарылцІтІ
знапІыла амшІы йгІалызхта аквпІигъваква,

аквпІква, амхІачІваква зчпата йгІазгызгьи.
Ауасамцара йкѣзу гІадзатІ ХІазраиль йынбжѣагІв
Джѣамбот. ЖвасквшаквакІ рапхѣала ауыгьи Сбыр
даѣан, агІвайщѣва дрыцын. Йаргьи машинакІ
даквчІвата дынхун. Ауаса апхаста далашван йагѣма
щапІы швабыжта йрыхѣвашатІ, йыбгьи йыжвгІви
адзарнаква гІарнылтІ. Ужвы йѣагІадзазгьи лаба
йымамкІва дгъызнымкѣвузтІ. Ауи йгІалцІла
пхІвысгьи дйызгІамгуата дгІабзазатІ. Йквпшыра
шабгаз абзазара йамыркІварыз, гІазаб щарда
знарчакѣыз заджв шйакІвыз гІанахІвун. Анашхыйара
гІартыжжуан агвыргѣара кІара цІуата йызчвыдзыз
йылаква. Йхѣапахѣ тапыркѣуазшва айджѣырта
цІолаква алсуан. АшкІол данапхѣуз йынбжѣагІвѣва
зайхІвапсуз йхѣабра джѣаджѣа хѣвыц квайчІвакІгьи
гІаламхауата йшабгаз йшлатІ. Дамлаган. Йфузи йгузи
ѣва гыргѣамызтІ. ЙынбжѣагІвѣви, йкытлагІвѣви,
йара йгвы абагѣари ракІвымзарквын, йызнийыз
дазхѣвыцпхѣадза йгІайыжвылуаз агвакѣвпра
дкІанакѣадзарныс закІы гѣазхІвамызтІ. ЗымгІвагьи
йшрылшуз йгІайыцІагылуан, йгвы дырбзиуан.

«Анѣва йхІатырла угІамгылуата ушчІву йхІва
йухІвуш,» - хІва агвып зымгІва шгІайыхІвузымѣа
дырѣвгІагылтІ Джѣамбот. ЙнапІыкІла арымѣа
адхІалырта гІайкІытІ. Анахѣани йнапІыкІлагьи
ачІвара гІакІв йаланархѣвѣыз йчгІвыѣаква
найырзахвагІайырзахватІ.

- СызгІагылуа араѣа йгІасхІвуш йгІаквсхитІта,
уахѣІва арат хІынбжѣагІвѣва щгІызхырныс йгІайззаз
хвы швзысчпитІта акІвпІ, - йхІван дгІалагатІ ауи. –

Хазраильгъи, тIакIв дхIайцIбазтынгъи – Муратгъи, саргъи йацIгIадзынгылыз хIакIвпI. Ауахъ Сбыр апынгъи сквшквакI руацIа хIацынхатI. Ауаса йанаъазара ауат ргIвычIвгIвысщагъи, ркъраргъи йыздыруазшва йызбитI. Йацы щымта ахабар насадзатI ари уыжвжвы хIызлу агвыргъяхъв шакIвшуш. ЗныкI ахъазла счIван схъвыцтI: «Йараби, арат сынбжъагIвчва согIата йырзызгарйа, йырквнагауайа, рыгква йгIартахушйа?» - схIван. Абарауи йапшу закIы сызгIауызшва йызбитI.

Ауат ажваква рымщтахъ Джъамбот йкIваджъып дтапашан, гIваудиокассета пщдзакI гIатихтI.

- Арат агIвбагъи йырну ацапшыпI, - датагIалагахтI ауи, - йара йацы йандсырцIатI. «Ауат йырну ачIвыйа?» - швхIвузтын, Ерыжв Зули лкъвабыз йгIатылщтуа амакъымква ракIвпI. ЙрылапI ауат амакъымква «Сбабагъи», йрылапI ауат «АтшыйачIвагъи», йрылапI ауат «Уарадыжвгъи». Ауаса йаъапI араъа зхабар рыцIа йауацIыхта йсхIвуш датшагъи макъымкI. Ауи ахъыз «НадасрапI». Арат акассетаква сзанызцIуз ачкIвын йакIвпI ауи амакъым ахабар чкIвын гIасазхIвыз. Ари йагIвсыз айсра ду ангIалага, Зули ауи амакъым лкъвабыз йгIатылщтуамца хIычкIвынчва афронт йналдасуан. Ауаса йзахъырцIахызгъи ауи акIвпI. АуагIа йырчIвыпI ауи амакъым, ауыгъи «Уарадыжв»-хIва йапхъун апхъала. Ужвы – «НадасрамкIва» йгъырдырхуам. Абарауи амакъым пщдза сара сылахъгъи багъьата йапщылапI. Йызлапщылугъи ари акIвпI. Сбыр хIанынхуз ауи амакъымгъи аныта

кассетаКІ сыман. Рейс хъаракІ санцуз ауыгы батарейала йынхуз магнитофон чкІвынкІгы насахвлун. Йухъазыта уанымГІвайсуа дарадза угвы шыгыбитІ. Ауаъа йара хІпны йгыапшым, бзазартакІ утыцІта датша бзазартакІдза, ауи ззысхІвауа кыткІ утыцІта датша кыткІдза акІвпІ, ГІвагвана ауыра бжъапІ.

Зны гъныта ауыхваГІвчва гъвы рзызгун. Мчытагы йхътан, градус ГІвынгІважвакІ йнарыднацалуата минушта йаъазарын. Ауи апштагы йгъамажвысызтІ а-«КАМАЗ» сызквчІваз. Амотор гъгвымхамызтІ. ЙшаъазлакІгы – амГІва агвы сгыГІаквнамыжъуашызтІ. Саргы ауи сгвы ахъыта зны бнауацІала, зны агъвгъварарта-цкъартаквала сымГІвайсуан. Сармалагы, сагъьмалагы, сыщтахълагы, спахълагы – йбакІвызлакІгы сылаква гІазхвуаз (йалкІГІата амара апстхІваква йанГІарыцІпшрыз) асы жвпІа щтІан. Абарауаса сшнайуазымцара абари ужвы сшыжвбауа апшта сызчпушыз амГІврыхъварта уаГІвырсыз сазынадзатІ. ЙшпасаркІву йГІасырпсайспата йГІацІасырхъванчра атахъын ауаъа. Ауаса закІы сшазхъвыцуазымцара сбальарыгъын, аныгы арыгы сгырыхамдзахтІ. Ауи сГІакІвзыршуз ашкІвокІвара слакцІа зын-ГІван йГІаквхъынхІвтІ, уадыргІвана амцабыз къапщмаскІвакв гІахъыкъъатІ, уацІыхъван йлащцаравындхатІ. Саймынауынадзата тшГІаздырхтІ.

Амашина агъабакІла йщтІапІ. Саргы саларпІшІымшІта, удын щарда сныта адгъыл йыдыз

аклабина ашв сывкпІ. Йара аклабина ауацІа сзымдырхуата йтакъвал-шлакъвалпІ. СщапІыкІ гьсыхъвахуам. Ахъышв ачІвыца птшква срылапІ. РыцІа йсыхъвуз, йхвитыз снапІыла сшІахъа гІасщытІ. СнапІсыргвыцІа къапщхатІ – ачвкъкъъажькъъкъартаква йГарцрыхуаз аща гІакІнылтІ. Сгвгьи араса йГІанагтІ: «Йшпабзийыз, сгъамщдзатІ, ужвы зджъакІ гІасцхърагІанцІкъара сазпшыпІ.» Ауаъа сывчвара гІайуа, сылаква тшхъыргІвауа йалагатІ. Ауаса сакъыль цкъата йынхун, сгвгьи гвыбзыгъан. ЙГІасгвынгІвытІ суысква шчІвагІвамыз. АкІабина ахъышв птшква йГаркІылсуаз ахъта рыцІа-рыцІа йсылсуан. Сбальарыгъзарквын, ауи сшГІацымхушыз хІакъын. «АкІабина стыцІпІ» - хІва сгвы йГІанагтІ, ауаса ауи гьсзахъвдаквымцІтІ.

Ауаъа йсыцынкъвызгалуз амагнитофончкІвын сыла наквшватІ. «ПсрапІта псрапІ, йсызнилакІгьи сызнипІ, ужвы аресахІат ари амагнитофончкІвын йауацІакІу амакъым адкІыс аргваны ари адуней ахъахъ йгьсымахым, йанамудзахуагьи ауи саздыргІвыпІ,» - схІван, ауи аквцІа саквстІ. Йаргьи йГІахІвачватІ. Анчва йкъару дупІ, спшыртагьи гІайчпазапІ, йпымтшуата йГІащаквхатІ ауи. Зули лкъвабыз йГІатылщтуа амакъым «Надасра» гІасгвыквыгІвтІ. ЙарасахІат спахъ йГІагылтІ хІкыт, йсаргвану ауагІаква. Тахъыра дукІгьи гІасылалтІ – йшсчпалакІгьи сбазара гІащаквызыжъра, хІкыт сГІахъынхІвыхта, ауи аурамква сатаГарбжьалхра.

Ауи йгІалцІла сакъыль рахІагы цІолата йгІапшгІатІ.
ЙгІасгвалашвахтІ йсыцынкъвызгалуз аспирт
башырбагы. Ауи зтаз артмакъчкІвын
гІаснапІыщІасхъатІ, амагнитофонгы ауи
йацгІасахвтІ. ЙшсчпалакІгы сджып йтаз
асарныкыгы гІатысхтІ. Абарауатгы снапІыщІакІта
къарута йсызгІанхахыз адызгалын акІабина
сгІаткІврытІ. Спирт гІакІвгы сахватІ. МачІдзинакІ
тшгІабыстызшва сцатІ. Апхъапхъа йсгвыгъаз
амашина йаласцІата йызбылныс, ауи йгІахъыщІуа
апхарала тшгІащаквызыжъныс акІвын. Ауаса бзи-бзи
саннапшы смашина йгІанышвтыз агъвква
йаквышІахІвата йсчвыхъарамкІва йшщгІаз гвы
астатІ, йсчпушызгы ауаъа йгІасгвынгІытІ. Агъвква
рдзакІакІла снарзыкІврытІ, абашырба йтаз аспирт
аъарагІвшара агъвква йнарыквсчван сарныкыла
йасыркІыхтІ. Амцагы дукІ йнамихуата йалашватІ,
апсра сгІашІызгушыз апхарагы гІасыхъвлахІатІ.
Ауаса ауи агІан, сара йшспхъадзауала, зымгІва
рацкІыс йгІасцхърагІаз Зули лкъвабыз йгІатылщтуа
амакыым акІвын. Смагнитофон абатарейаква
йгІарылахаз акъарула йынхун. ХІышта абыжъ
пшдзадзаква срыздыргІвуанта, схыгІа
сазымхъвыщхуа сщгІан. Ауаъа асолдатква йагІвсуаз
сгІарбан, сгІащгІырхтІ. Ауи акІвпІ йаргы уахъчІва
йъагІадзас сара араса йызсхІвауа: «Сара апсра
сгІашІызгаз Зули лмакыымква ракІвпІ.» ЙалкІгІата
абарауи «Надасра» ззысхІваз. ЦабыргыпІ, ауи агІан
ауи ахыызгы гъсымдыруазтІ, ауи аныздырх ужвы
акІвпІ. Ауаса Зули дызсуа амакыымква зымгІва

рацкысгыи ауи галсхуан. Ауи аквппта, сайщчваква, уахчтва арат сынбжъагвчваква ртгачвакви дари соглата йрыстуа апсра йайглайыз абарат хмакъым пшдзаква зну агвкассетакI раквпI. СшвайхIвахIвитI, ХIзраильгыи, Муратгыи, снарайхIвахIвитI швхъапщылачва, швысабичва. ЙагымхаргIатI зынгыи ари йшвыргылыз атыдз лашара хIуагла зымгIва хIшалу йхIхъардугу Ерыжв Зули лмакъымква. Ауи аквпI сара схIвахIважва шау. Ауи ахъазла йглащтIышвх арат ашлакввагыи.

Алыгажв ХIарун йбльатакв гIатихын, йглахъххылыз йыладзква йрыцкватI.

- Швахъ, сычкIвынчва, - йхIватI ауи уацIыхъван дщаквкIдза, - Джъамбот йхIваз ахъазла швахъ!

III

ГIвба-хпа сахIат цIуашзарын ачаражвра алгата асасчви аъахIыльчви амцIыцIхищтара. АгIвайцалачва ФатIимати Мариди алалта амачвакви арызкъ хъвцхакви зквырххыз, йызквырцкъахыз айшва агIвхъатакIла йадзхъачIван ХIзраильи Мурати. АгIвтгIачвакI рпынгыи йщтIамылхсыз ауат агIвыджь йырхъазын. Анахъанат ауи ауахъ йырбаз, йыргIаз рылашыкIьта зныкI ахъазла тшыркIызтынгыи, уацIыхъван йырмадзадзакIва ачва хъгIа йнанауахвтI. Ауаса агIвайщчва рквпшыраква йгIархIвуз датшан: арат асквш къомкI руацIа йрыцгIанкъвыргаз закIы йалачважварныс дарадза йыртахъын. ЙыздзхъачIваз айшва ХIаруни Джъамботи соглата йрызгIаргыз

арахчыни Ерыжв Зули дызсуа амакъымква зну
акассетакви ыквын.

- Йудырума, Мурат, сзапшыта йспхъадзауа?
УахъчІвадза глацапш змамкІва ашвахъ
глазкІынтіІауа йґларцыз, ужвы йцІыхъвахуата
хвитта йпсыпнкъвганыс, йнапшыґапшныс зылшаз
аґвычІвґвыс сйапшдзысщитІ. Йара
йґауахвырквын, йачІвыйа нхарамкІва бзирата
йыґбахъу уари сари ари адуней апны?

АґІвайщчва ахъвахъвлапштІ. ЗымґІва йрапхъата
ауат рылаква йґларыцаґылхтІ йанчкІвныз йшаъази
ужвы йщцази. АґІвыджъґи зшвымта йтаґылґІвацаз
хъачвахазтІхІва, рлактаква йрыцІцІыз ачІащыґІвари
акъдзыри, ауат ртарала йґларнылыз айджъыртаква,
йхъыратґІаз рыхъвда джъалква, аґапсара йарышазаз
рнапІ квайчІваква, пасата йыцІшвтыз рпыцкІва
йґлархІвун ауат сквш швбжакІ йырту
аґвычІвґвысква ртурасква йшыртаґылхъу.

- ЙшпауасхІвра, хІаша, йара ауи акІвдзапІ сарґи
йсыласхІвауа, - дадгылуан йащахІба йхІваз
Муратґи. – Анчва хІара адуней хІызґІаквицІаз рахІа
йхъанту абазара апсынч глахІхъайцІарныс
акІвзарын. Уари сари йхІапшу зджъакІквата
йхІчхІапІ ауи. Ауаса хІысабичва йырляжъайа?
Аныла-арыла Сбырызтынгґи датшазтынгґи
йакІвхІхІвашатІ, ауаґла рапшта ґвырабґъыцкІ
ахъызрышвтуа, къвабызкІ агвызхуа йрыуамкІва
йґланхитІ. Датшаґи закІ сыласхІвитІ сара. «Шваба
йышта швтамбазан, шваба йышта швтыцІ!» - хІва
заджвы айрышта хІлымхІаква йыртимхуазшва

йызбитІ. Араѣа, хІабачва радгьыл апны,
хІынхаранцІра шдыргІапсуа уапшырквын, йара ауи
акІвпІ хІуыс зкву. АчкІвын йГІадзынгылуа
тшѣадикІылуаш гьйымам, йхѣа тйымгакІва амаль
йымахымкІва дырчпитІ. ХІара хІтхаджьюаджьюата
Сбыр хІцадзушума? Ауаса хІГІахъынхІвыхтІ
йшхІчпалакІгьи. Ари атыдзгьи хІыргылтІ. Ауатква
хІылшара ахѣазла шардачва пшцІахцІара
атахъхатІ хІара, хІызгІвадара йауата, шапхдзыла
йГІахІынхаз хІахча йауата. Акырбыджь гІваныхвла,
агъвы гІваныхвла, атдзакв йаквхІцІуш акъанджьал
гІваныхвла, ахІапчыпква гІваныхвла, йара
хІбзарагьи гІваныхвла йхІхвгІауамцара
хІырчвгІабзаситІ. Датша уаГІакІ ракІвзарквын
ауатква зызниуа, йырзымчхІахуа йаквацІалта
рыщтагьи рхѣатагьи аѣахымкІва адуней
йыквыдзхуашын. Ауаса хІара хІыщтагьи
гьхІрыдзуам, хІхѣатагьи гьхІрыдзуам, хІырчвбзаситІ.
Адзра хІачвызхчауагьи абарат уари сари хІпахъ
йщтІу арахчыни акассетакви йыршІырпшу
хІдамыгѣаква ракІвзапІ. Ужвы акІвпІ саргьи ауи
апхѣала йсзымбуз, атамам ухІварырквын, йызбарныс
сызхамдзуз тшытквкІ сылаква йГІарыцІашвауа
санца. ЙыздырхитІ хІанчкІвыныз агІапынла пычІвта
ажвгІаванд анГІаддрыз, хІан рыщхІа: «Уымгви
уджьыпкви урыквс, уынасып гІайуаштІ,»-хІва
йшГІасалхІвуаз. Саргьи ауи хѣасцІунта – сымгвагьи
сджьыпквагьи срыквсуан. «Сынасып рахІагьи
йсрышардуштІ,» - схІвунта, аддра анашІасхрызгьи
ауи счпун. УадыргІвана: «Йараби, ауи анасып

гІайуашма, зджъарала йгІаншушма, йшпачпакву
ауи?» - хІва схъвыцуан. Ауаса зджъаралагъи
йгъгІанымшузтІ ауи, ачІвылауацІалагъи
йгъгІацІымцІуазтІ, ажвгІвандаквлагъи
йгъгІакІамшвузтІ. ХІан рыцхІа лхъвшва йгІатыцІуаз
акІвын йсынасыпыз, хІаба рыцхІа йари сари
йхІхъазыта хІангІанхарыз, схъа ангІайщцрыз акІвын
йсгвыргъъараз. Ауи акІвпІта, уачІвы хІысабичва
йрынасыпызлуш, йыргвыргъъаразлуш уахъчІва ауат
йырхъарпу йхІчпауа акІвапІ. Датша закІгъи
гъаъазлушым, Анчва йахъылагъи, гвчІагІв
хІзызчпауа ауагІахъа дуква рахъылагъи. Дасу йхъа
шизырзахвауа акІвпІ, дасу йтшы дшазыгауа акІвпІ.

- Унай, тІакІв хІджвылщтІта, ужвыгъи закІ-закІ
тутын хІырчва, - йхІван, ХІазраиль йащайцІба
дгІайзылакъвыстІ.

- Тутынта йсчвауагъи дукІ шаъам... АхъязыкІ..., -
йхІвушызгъи йчвалапІатІан, дшабгаз дкъапщхатІ
Мурат.

- АхъязыкІ-хІва кІара шаъам зъараны
йуархІвуашйа?! Ужвы ахъаз
уафгІвышвагІвацауатагъи хъагъи йухІвуштІ ура
йызбауа. УгІай, угІай! Йуымчвузтынгъи –
усыздхъагылпІ. Уара сара сгвы гъуыршыгъърым,
саргъи ура угвы гъсыршыгъърым.

АгІвайщчва апахъ йгІаджвылщІын, акыдхъсаква
йрыквчІватІ. Щымтанамаз надзахъан. ДукІ
йымкъвахуата ХІазраильи Мурати рыштагъи
йгІаталуашын уызгІвымсхыз адзын мыш. Ауахъ
акытхъа йгІашІарышвта ахвала тшназрауаз архъакви

ахІвыртакви ргІвынаква бзидздзата йузалыргауа
йцахъан. ЗагІа йнадзата адгъылшта йгІаквыргахыз
арызкъ-час, йгІатыргахта акІадыгвква рпны пшдзата
йаквырцІахыз ачвахІаджвква рфгІвы акыт аганлагъи
ауралагъи йалсуан. Ажвква рхъун. АпхІвысква рнапІ
ахъчІаква тшгІархІвынчІауамца ажвква рычква
йгІартырцуз ахшрхвхваквва йцІыхІвачвгІауа
апщырхІаква йрыдкшалуан. «Ей, ари йазни ачІвыйа
йахъчІва, чыргыл, мыжва!» - хІва абыжъква
зынзамыза йгІагун. «Ах, йабадзагъи йбзийу щарда
цІуата уызтамыз, уани уаби шгІаугвалашвауа апшта
йгІаугвалашваз акыт уызгІайхта, ауат абыжъкви
афыгІвкви угІарылалхырныс!» - хІва рыгвква
йгІартыхІвачвун агІвайшчва. ЙрызшІыцхазшва,
чІащыгІвара гІальаматкІ рылазшва йырбун ауат
ргъагъарала йназквпшуаз зымгІва. МачІ-мачІымцара
йгІакъапщхун амарагІацІцІыртала. Ауахъ, адгъили
ажвгІванди ъамасуаз, йгІаншушыз амара нурла ркыт
гІанакІвабушын. ХІазраильгъи Муратгъи
йгІарыхъвлакІкІушын ауи амара, абзаара айша
йрылнамхуата йгІарылахаз агвыгъари акъаруи
йгІарызнархІушын. Рпахълагъи рылахъ
йырзагІапнакъыз рымгІва щгІан. Ауи щцушыз ауат
рыуа заджвгъи йгъйымдыруазтІ.

Бызшаш Уаурыз йцыхъва

Зныбыжъла сквш пщынгІважваквкІ
йнарыдызцалхъаз Бызшаш Уаурыз йыхъазла ауи
агІапын уагІвырсызта йгІацІцІтІ. ЙъахълагІаншазгъи
йамагІнугъи йымдыруата згІва гвымхакІ
гІайыдсылын, ачварта дыланакІтІ. Йгвы алагауа,
ачарагъи абзарагъи йыла йгІацІамылхуа дцатІ.
ЗныкІ ахъазла йпа, йтаца, ауат рысабичва йъадпалра
рмаухуа йгІанхатІ. УадыргІвана акыт ачымазагІвтара
йцан, афельдшер Мдырх Уаран дгІардатІ. Ауи
Уаурыз дгІайпшытІ, дгІайыздыргІвытІ,
дахъырышвттІ, дгІахъырышвттІ. «Уальахи,
йшхъвартам ари йуысква, ауахъ айъазарта дгамкІва,
ауаъа бзи-бзи хІипшыта йдиагноз щаквхІмыргылкІва
йгъауашым,» - йхІватІ ауи йцыхъвахауата.

Ауат ажвакв рымщтахъ зчва зхъыцІуа йалагахъаз
алыгажв йыла чІыхквва рахІагъи йнашхыйахатІ.
ЙшІахъа йкІыдыркъакъыалаз йпынцІа рыцІагъи
йамцІтІтІатІ. Йпыкв жвпІакв рахІагъи йкІантІахан,
йгІапхъхвхатІ. АгІвхъатакІлагъи штгвын тшыт-
тшытызшва йгІатгвыгвуаз йшІыдзадзакв гвы
аутуата тшауацІаркІытІ. Ауаса йчпарызйа? «Ари
йъайхІваз сыжвга,» - гІанакІуата агІарбага згхуз
йагъьма напІ апщмачв хъвахъвакІ ашвла йнайырхатІ.

Айъазарта апны йара Мдырх Уаран йхъатала
алыгажв бзи-бзи датайпшхтІ, йгвы дадзыргІвытІ,
йпсыпнкъвгаща йырхъвыхтІ, йпульс йпхъадзатІ.
ГвымшкІгъи цытІ. ЙхымшкІхуз ащымта Уаран
швъабыгъквкІгъи йнапІыцІакІта Уаурыз дъаштІаз

апалата дгІашылтІ. Алыгажв дычван. Ауди
йидзхъачІваз йпа Фуъад: «Йшпау щта хІаба
йуысква?» - йхІван, афельдшер тшгІайзынайырхатІ.

- Уызласыргвыргъуш цыракІ гъаам, - йхІватІ
ауахъауыгы. – Ари йщаквсыргылыз адиагноз
йгІанарбауа уапшыстІ: тумор кордис. МчыбжыкІ
днайхуазтынгы йарагъпІ шваба.

- ЙачІвыйа тумор кордис ззухІвауа?

- Йгвы гІачытІ швабыжта.

- ЙхІамальа щта?

- Амаль кІара аъахызшва йгъызбум. ЙшырхІвауа
апшта, амаль змам аджъальпІ. Ага ауаса йаъазтынгы,
акъала дыжвга. Ауаъа кардиолог бзи аъапІ. Ауат
йырхІвауагы жвгІапІ. Йухъумраштылын: гІамтата
йгІанхаз мчыбжыкІ акІвапІ. Ма, ари адиагнозгы
ауахъ йдшвырбапІ. АхІвара швъа тшыткІгы
швзызыгІвпІ, швызлацуш амашинагы швыстпІ.

- Анчва дузыразхатІ, Уаран. Йуылшауа закІгы
гъхІагъауымщатІ.

Агвакъвпра зкънызгалуашыз гвыргІва дудздзакІ
гІагІвнайжын, афельдшер дджвылцІхтІ. Фуъад
йчвагы йхъпссгІахын, йаба дрыцхІайщауа дипшуан.

- ЙызгІатІ зымгІва, сычкІвын, суыс звкугы
гІасгвынгІвытІ, - йхІван йылаква гІахытІытІ ауаъа
Уаурыз. – Акъалагы хІцапІ, ауаса мчыбжыкІ ахІа
сымахмызтын, тІакІв сгвжважвара атахъыпІ. Уцата
айфанд дсызгІад. Йара уыжвжвы уца.

Апагы йаба йхІваз ймырхъйакІва йауазма! ДукІ
ймыркъвахуата акыт райфанд ГІальым йгвашвхъа
днагылын днашІтытІ. Апшвыма дгІаджвылцІын:

«УгІайгва, чкІвын бзи!» - йхІватІ. Ауаѣ Фуѣад йнайымгІайымгуата йаба йуыс зквыз ауи йгІайгвынйыргІытыІ.

Пальым йгІаз джѣайщачван, зныкІ ахѣазла йхІварагы йчпарагы йымдырхуата дгыланхатІ. «ЙачІвыйа ари зынцІра шабгаз активистта йгІазгыз, зынцІра шабгаз хІара айфандква лакѣырды хІызчпауа йгІабзааз азина йсзигвалу?» - хІва йгвы йгІанагуан ауи. УацІыхѣвангы, ауи дчмазагІв рыцхІата дѣащтІу апшырта йчпан: «ЙмагІнызлакІгы дгІвычІвгІыспІ ауыгы, дчмазагІвыпІ, сизымцарыквын – гвнахІ гІазгпІ. ЙгІацапахуа Анчва днайахвхитІ. ДгІацапахызтын, йымгІва ацІыхѣва даназаргванха, йакѣыль гІайаухызтын щта?» - абарат ахѣвыщпракѣагы мачвысразшва йхѣа йтахѣынхІвтІ.

- ЙауаштІ, чкІвын бзи, уыжвжвы тшгІазгІычапІта снайпІ, - йхІватІ ауи амщтахѣ айфанд хѣагвыгІвбаракІгы йылахымкІва.

Пальыми Фуѣади Уаурыз дызлаз ачвартагѣвы йадзхѣачІвата йгІарайхІвуашыз йазпшуан.

- АгІвычІвгІыс йынцІра даналгауа, - дгІалагатІ йаргы айфанд йахѣыла йылапш найырхауа, - йкѣвал шкІвокІвакви йкѣвал кѣайчІвакви алиххитІ, йыгвнахІи йпсапи ашІйырпшитІта рыцІа йайхІу гІаййырдыритІ. Саргы абауи йапшу агІамта сташватІ ужвы. ЙуасхІвуаш заджвгы йсмырдыруата йсыщгІанкѣвызгаз, сасачІуа йсуацІата абари сануачѣажѣауа алахѣвгІахѣасрадза йгІасырдзаз закІ акІвапІ. Йгѣстахѣым ауи счквныта ахрат сцарныс.

СанчкІвыныз йгІашларышвта хІогъи чвыхъгъи
гъсымдыруазтІ сара. Адин йгъазхъасымцІузтІ.
Сажвынтахъа саназынадза акІвпІ ауи тшанадскІылх.
ЙансзаманыгІваз абзазара амгІа знапІыщІакІыз актив
срылан. Ауат ргвы сыманта, ухабзагъи удатшагъи
гъгІатасымрышвуазтІ. Ауатква санрылаъаз акІвпІ ари
уыжвжвы зунашва счпуш ачвгъарахара
анснапІыщІшагъи. Схабар ззынарху хІкыт апны уари
сари хІныбыжь йтагылу бзита йырдырхуа, ауаса
Фуъад йапшу ачкІвын-чкІвынква кІара
зылрымдыргІауа ахъацІа СольманргІа Мыща йакІвпІ.
Ауи дгІазлыщІыз аткъвым зхъацІарали зкърарли
йбергъльу ткъвымпІ. АпатшахІ йзаман агІан йапхъаз,
дырра змаз заджв йакІвын ауи. Дфельдшерын. Уара
йудыритІ, Гпальым, Мыща дыркІыта сквш бзидздза
рымщтахъ дангІауырщтх, хІкыт йгІатахаз йтгІачвагъи
найахвта зджъара хъаракІ бзазара шІыц щщтІиххыз.
Ташкент апны дпсытІ-хІва ахабар гІагахтІ. Ауищтара
сквшы гІважвакІ цІуашзапІ. Ауи йныбыжьла сквш
гІважвижвабакІла дсахІбазарын. ХІкыт апны сара
сакІвмызтын анахъанат зымгІва бзи дырбауазарын,
хвы йыквырцІузарын ауи. Апхъапхъадзата Мыща
чвымыгъчва анихъскІгІа счкІвын айдзаркІван. Ауи
агІан арахв швабыж сырзычвгъан. МышкІы щымта
хІыжв акытрахв йгІархъшван: «Ари атІакІв агварта
йырхърыдзата йрылажь,» - лхІван хІан сыхъвда
йгІаквылцІатІ. Лаба бзикІгъи гІасахвын ажв,
йшсылшузла сасуа, йаргъи апсы йшгІанагуаз йцауа,
саргъи спсы йшгІанагуаз ацІыхъва салагыла,
апсыхІва йнатасцатІ. Абарауаъа Мыща арыла

дГайхуата снайынйатІ. Ажв йачвасщуз гІайбатІ ауи.

- Ей, чкІвын мшы, зны тІакІв угІашІасстІ, - йхІватІ ауи. – ЙуызкІашва ачІвыйа, ччахъва, ауи ауаса узасуа? Датша закІы хІатыр аквуымцІузтынгыи, ауи йгІамырхта ансимшгыи йушІашвауа ахш хІатыр заквуымцІауайа?!

Мыща дГІасыдгылтІ, слымхІа гІайкІын йснарыхуата йгІайрыхъынхІвтІ.

- УахъчІва йнанаркІыта ауатква учпауа тшсумырбахын! Уъазбаз – ауи зъараны уасуа аъара уаргыи снауысуаштІ, ауи уызласуа алабала. Зны йучхІарыквын, йудырпІ ауи йамагІну.

ЦабыргыпІ, ауи йнанаркІыта арахква сгърымсхтІ. Атшдырра йгІалсхта гъакІвмызтІ ауаса сызцаз, ашвари апхашари йгІарылцІла акІвын. ХІыжв ангІасцхуаз йа йантшкІарсщуз агангыи снапІы сафуан, «ари зинахъша зынзаджвыкІ сасында»-хІва сща гІашуа тшгІасхІвынчІун. Ауаса ауипхъадза Мыща йажваква гІасгвалашвахуанта, йгІайрыхъванчыз слымхІа атагІабжыбыжьхуанта, тшашІаскІыхуан. ЙшаъазлакІгыи, ауи агІвычІвгІвыс зымгІвалагыи дсчвымыгыта сгІадзынгылуан сара – йныкъващалагыи, йщагащалагыи, йчважващалагыи, йуысхащалагыи, йдатшалагыи. ЙацкІыс айчва адуней дыквымкІва йспхъадзауа сбзазара амгІва хъада сгІаквылуан. Ауасамцара сгІадзынгылтІ. ХІкыт йтадыргылыз апхъартагыи сквшквкІ сцатІ, сымч зквхъуз адырра тшыт саутІ. КІамсамол снарахвтІ. Актив срылалтІ. АкІалхозква ргІаныршарагыи ауи агІамта йаквшвауата йджвыквырцІатІ. Абарауи агІан

«аща ссахитІ» схІван, мадза-мадза аорганква рпны ахабар сыргатІ Мыща акІалхоз агІаныршара дапшагылуата, хІкытлагІвчва йрыуата шардагІвы йара йымгІва йтайыргылуата. Ауи йазхъарцІан, тшцамыгъта сыла йгІацІахуаз ахъацІа дыркытІ. Сбыр дыргатІ. Гвымхара ухата бзира ушанымйахуа дукІ йнамихуата йгІасгвынгІвытІ. «АкІалхозква мчыла йалашвцІатІ, ауагІа йгІаргвыншвмыргІвуата йазадшвцІалын ауат йрылашвцІатІ,» - рхІвата йыркІыз саргъи срылашватІ. Ауаса йаъан ауи йайчваз датшагъи закІы. Ауи апхъахъкІъала йсызпшуан. СызцыркІыз сынбжъагІвчви сари хІнадрымгІвайсуамца рыцІа-рыцІа Сбыр хІауацІаргун. МышкІы Мыща дъаныз алагер хІнадзатІ. Йаргъи дзнын ауи агІан. Тшынла амара тІакІв йгІакІылшгІазтІхІва, уахъынла хъшващвахъан. СчГІвычалагъи, сщапІхъацІалагъи, счвалагъи, снашхлагъи сгъамудзузтІ. Абарауи сапшта сгІайаутІ ауи аъара гвымхара зысхаз агІвычІвГІвыс. Йапхъахуз атшын хъарачІвыла хІахъвахъвлапштІ, ауаса хІгъадымгылтІ. Йара чва зхъаз зджъакІгъи йыцта дгІамгІвайсуан, ауат ргарта ъаймауыз акІвзапІ дызсыгІвсыз.

ЙшгІацІцІызла, алагер апны айъазагІвта дынхун ауи. Акъыль зму агІвычІвГІвыс нардза дъанызлакІгъи йквнагауа агыларта йкІитІ. Ауи акІвпІ алагер апынгъи йуыс шцаз Мыща.

ЙаштагІайуаз атшын ауи заджв дгІайщтийын, дъагІвначІваз йкІабинет сйырцатІ.

- А уара наспынтшагъи арат урылагвщапІщтІ, саба

уара уихътынхатІ! – йхІватІ ауи санйызнашыл.

ТшытракІ закІгьи глацйымцІахуа схъа далаган сщапІыдза дгІаспшытІ. СгІарбылуазшва йызбун ауи йылаква. Схъа ьатазгара гьсымдырхуазтІ. Сгвгьи араса йгІанагуан: «Абаружвы акІвзапІ ари ахъацІа сангІайцымхуш.»

- УгІаздыргІвы, чкІвын бзи, йуасхІвуаш, - йхІван йатаджвыквицІахтІ Мыща ачважвара. – Араъа сгІадызрыгыз уара шуакІвугьи сара йыздыритІ. Лъажъа шІацІакІ сымамкІва сшдыркъванчаз уара йудыритІ. Сща схахнысгьи гьстахъым. Йатахъхузтын – Анчва йакІвапІ сара сща зхахуаш. Салала уара усабипІ, абарауи апшырта счпитІ, абарауи сгІанакІитІ. Ауи акІвымзарквын, ари хІъаднагалыз апны ащахахра напІххъсарата ймайрапІ. Ауаса закІыла суылабжьуштІ, сажва улымхІа йталуазтын – йуылаукІпІ анцІрала. Гвымхара уымчпан, агІвычІвгІвыс хыйа йунагІва ладзы науымжьылын. Ауи ацкІыс гвнахІ хъанта адуней йгьыквым. ЙкъвапІ-йсгІапІ ауи агІазаб учакъра атахъхуштІ.

Ауаъа йажва апикъьан, схъа далаган сщапІыдза датагІаспшхтІ Мыща. Сгвы атара йгІатнацауа сгІанаршватІ ауи йылапш. Схъахъвыцквaгьи счвапсаквагьи гІалагылтІ. «Сща гьсхахуашым»- хІва ауи йгІасйыргІаз закІзаджвыкІлагьи йгъазхъасымцІузтІ.

- Ай, йгъамуытІштІ ууысква, саба уара уихътынхатІ, - адауышвара атапитшхтІ Мыща. – СцІыхъва утагылта угІай арахъ!

Ауат йцІыхъвахауа ажваква рымщтахъ рахІагьи

йсыквлащцарахатІ. «Йаргы усылгатІ, уыжвжвы кьвагІанапІартакІ сйырцата спсы тихуаштІ,»-хІва схъа йтыхъванчгІатІ. ЙстахъдзамкІва йцІыхъва стагылын сджвылцІтІ. СщапІква гІалахІва йагІвызгун. АтихІагІва гІазхъапаз йапшта сшабгаз салакІъаызуан.

Алагер агІвынакІла йгылаз борачкІвынкІ хІнадгылтІ. Ауи апахъ йгылаз ахъацІа тІашв зджъакІ йайхІвтІ Мыща. «Ари сййырщуаштІ, йгъма!»-хІва мачвысрата йсылнахІватІ ауат анайчважвуз. АхъацІа тІашв закІгъи йымхІвауата абора днашылын, гІвчрыкъвкІ, кІъагварыскІ, хъылпакІ, фачІвквкІ йымата йымкъвахуа дгІаджвылцІхтІ, йгІаджвылигазгъи сара йсызгІайраутІ.

Спсы мачкІ йгІасаухтІ ауаъа, счва йсхъпссгІаз ща тІакІв гІацІалхтІ. Мыщи ауи ахъацІи йгІасыртуаз насахвныс, суыс зквыз гІашвгвынгІвузапІ, дара сачвпхашун.

- ЩутІкІ гІаухъымгауата йнахв, упны угъаъам! – йхІватІ ауаъа Мыща чІвыхъта.

Ауи аунашвагъи йсмадзадзакІва йсырхъйатІ.

ХымшкІ стан ауи алагер. ЙпщымшкІхуз сызлаз агвыпи сари хІатанаджвыквырдахтІ. ХІанакъвыцІхуашыз Мыща араса дгІасылабжъатІ: «Упыцквa урызсакъха, чкІвын бзи! Адгъыл йыквгІайуа йачІварата узынйауа, хІвразтынгъи датшазтынгъи, йфа! Ауат ракІвпІ упыцквa гІазхчуш. Ауи акІвымкІвагъи пын шуыму, аби ани шуыму, ауат шуызпшуа ухъумраштылын!»

Ауи йнанаркыта сынцпра йгласбзааз апны ауи
ахъаца зынзаджвыкІгы сгынымйахтІ, датша ажва
заджвыкІгы ауи йгІайшыцІуата йгьсымгІахтІ.
ЙцІыхъвахуз йбжъагажвагы швабыжта йгІасыхъватІ.
УахъчІва сызтагылу аныбыжь жвбитІ швара, спыцква
йрыуата гІважвихвба абгаркІвапІ.

ЙгІасыквырцІаз сысквшквагы зган
сгІахъынхІвыхтІ. Мыща йпІатла даналга,
йатасхІвахитІ, мадза-мадза уахъынлата хІкыт
дгІайын, йтгІачва найахвын дтыцІхтІ.
СангІахъынхІвых, ауи йыхъызгы йдатшагы мачІ-
мачІымцара йсхъаштылхтІ. Йсызнийыз амцтахъ
йатаркІвах сактивистхарныс, сунашвачпагІвхарныс
гІасызхъарымцІузтІхІва, йактивистыз, «ахъылпа
гІаг»- рхІварыквын ахъа гІазгуаз тшрыдскІылын,
ауат сыршІацІгІауа, рпхъынцІыгІва схъакІыта
сгІабзаатІ.

Мыща йхабар сычви спхызи йрыламкІва
сгІамгІвайстІ уыжвгІандзара. Ауаса уахъчІва щымта
сцІыхъва шгІаргвандзахаз аныздыр, ауи схъа
дгІаташвахтІ, сыгвнахІыжв сагІнамырбахуа
йгІацІсыхтІ. ЙгІасгвынгІвитІ ауи ауыс заджвы
йасхІвра шатахъу. «Ауи счпарыквын, сгвы рыцІа
йтынчта ахрат сцапІ»-хІва йазызбатІ. Ауи акІвпІ
уызгІаздыз, ауи акІвпІ ари ахабаргы зуасхІвыз,
ГІальым. Ужвы, кІара алудыргІузтын, йгІасахІв ауи
сыгвнахІ швага-загата йаму, ауи зласшвахуаш.

- Сара сгхІаквымхагІвым, Уаурыз, - дгІачважватІ
ГІальым хъшвашвадза. – ЙхІаквымхагІву Анчва
йакІвпІ. Ауи йакІвпІ уара ууысгы алзыргуш. Сара

йшазызбауала, угвымхара зквшваз Мыща рыцхІа, йпсата бзихатІ, йгьихъазым. Ауи йарыгвмачІтІ ауи йхъапщылагьы, ауи йысабичвагьы. Ауатква зсхІвауа «сыгвнахІ швага-загата йамайа?»-хІва угІасцІгитІта акІвпІ. Саргьы ацІабырг уасхІвра сборчпІ. ЙцІабыргугьы абар: тгІачва хыйакІ рытшгІва урычвныс, йгІазтадрийыз, рпсчваква ъацІу ашта йтуцарныс ацкІыс гвнахІ хъанта адуней йгьыквымзапІ. Уара йучпазгьы ауи акІвпІ. Ауи уыгвнахІ ушвахырныс швабыжта йбаргвыпІ. УашІамсуата Анчва уйыхІва, ухІатыр гІайбарныс закІы гъазхІвам. Анчва йакІвпІ ууыс знапІыцІу.

ГІальым дджвылцІхтІ. Уаурыз йылаква атахьигІвахтІ. Ауаса ауи дгьычвамызтІ, йара йхІвази йара йгІайархІвызи дрызхъвыщхуан...

Уаурыз акъала дырган, ауаѡа зыхъыз рхІвуз кардиолог ѡазакІ дидырбатІ. ТшытракІ ауи Фуѡад йыйтыз адиагноз дапшытІ, уадыргІвана дгватшныта алыгажв йгвы даздзыргІвытІ кардиограммагьы гІахъырхтІ. ЙаштагІайуата дгІапшвырхъыччан, араса йгІайхІватІ:

- Йа швара швунагІва багІватІ! Ари адиагноз йсызгІажвгыз ари алыгажв закІылагьы йгьипщылам. Алыгажв йгвы закІгьы гъальяжъам, асахІат апш йынхитІ. Ауи йыгу датшапІ. Ужвы гІапныпІ, дкъарусызхатІ, йаргьы йныбыжъла дгьшІахым, ари агІамта баргвыта йхъигитІ. Витаминла, фачІв алыхла швйайгвгІвырквын, дбзихуштІ уыжв ласыла. Ма, ари йсызгІаугыз адиагнозгьы гахта йгІауызтыз йнапІыцІаршвах, ари акардиограммагьы йырба.

Йпсы гІайаухтІ ауаѣ Уаурыз. Йчарагѣи
гІаунаштхтІ. Мдырх Уаран алыгажв йзагІапикъыз
амчыбыжѣгѣи агІвстІ, йгІвбахауа амчыбыжѣгѣи
ахъыстІ, йхпахауагѣи - цатІ. Алыгажв йщапІква
дгІархвынгылхтІ. Ауаса йпщымчыбыжѣхуз
аджвыквлымта йаквшвауата алыгажв йлакта
атагІахъващхауа йалагатІ. Ауи гІазлыцІызгѣи
уыжвгІандзара мадзата йгІанкъвигаз, ауаса
дангвжвай айфанди йпи йрайхІвыз Мыща
дшхъйырчІваз ахабар акІвын. АуагІа йзырхІвуш
дачвшун. Ауи йгІайгвынгІвуан йаргѣи дшрылу
хгІвы йырдырыз йымадза ауи ахІата йшмадзахмыз.
Уаурыз йназыххъаква шІас рымамкІва
йгІарыдкшалуан айфанд ГІальым йажвакѣва:
«Угвымхара зквшваз Мыща рыцхІа, йпсата бзихатІ,
йгѣихъазым...» Ауи йылайхІвун йымхъахІваз ахабар
амщтахъ йпи йари хъшвашваракІ шгІарбжъалуаз.
«Мыща йзысхаз ауыгѣи дарадза йылстІ, ага
йгІацІимырпшыргѣи, йалыргата йылубгІитІ,»-хІва
йгѣи йгІанагуан Уаурыз. «Сара сымъашІахІварадза
ащакъдзыра сылагыла сайсытІ ари айсра чѣгѣа
йагІвсыз агІан, акъраль атІкъва йгІашІызгата
йгІазхчаз саргѣи срылан»-хІва сашІамсуа Фуъад йхъа
йтасцун, - ари апш къыжгѣи йтагылуан ауи
йгІагвалашвахра. – Ауаса ауи ауаѣ йсыргъахакѣваз
йдырырквын, йара дгѣгІаспшыхрым.»
«Йсыргъахакѣваз»-хІва йгѣи йангІанагрыз, йагѣыма
напІ гІащтІихуанта, йара-йара дзайхсыта ауаѣ
йагѣырхаз агІарбага мачв адрыкъѣва тып дапшуан.

Абарауаса хъвыцракІ датша хъвыцракІ гІанариуан,

гІагвалашвахракІ датша гІагвалашвахракІ
гІанарыцІсуан. Ауипхъадза алыгажв йгвакъвпра
йалахІун. МачІ-мачІымцара чварагы тшпсцарагы
гІайызымтхуаз лгъачІхатІ ауи йгвакъвпра. Амара
лашара йылаква йгІарыцІамшвауа йагІвсуан ауи
йымш. ДгІапсадзата ачва мачкІ даннанауахврыз йбуз
апхыз уымчІвымква акІныта йахъысуан ауи йыцІх.
Зны адзыхІв йашІу амыгъква йфун ауи пхызла. Зны -
джъахІанам амца далапун. Датша зынгы – ауаудз
йтырщыз ачІвымыгъ жъагацаква гІазылхвхвуз
атакъвмакъв дула ахІаквымхагІв Мыща йхъа
дгІасуанта, йхъаквынцІква гІатйыртіІун.
Ауипхъадза апхдз хъшвашва дакІвабауа ачва
дгІалкъахуан.

Ауасамцара датшагы мшквакІ агІвстІ. Бызшаш
Уаурыз йыла чІыхква рахІагы йчвадахатІ,
йшІыдзадза тгвыгква рахІагы тшауацІаркІыті.
Апхъапхъа данчмазагІвха алала ужвы агалагы
дайчвахатІ. Дшабгаз ашыра-блыра днанауахвын,
данычвамызгы дчвархІвачвун. «Анчва
зкъвадрат дуу, йзачІв хІаквым чвгъата
йгІасхъурыдзайа уара!»-хІва дцІыруан ауи
зынзамыза. «Мыща, Мыща, ауи атакъвмакъв
щтІацІата, йуасхІвуа мачІдзакІ угІаздыргІвы!»-хІва
йгІацицІун ауи датша зны.

Афельдшер Мдырх Уарангы айфанд ГІальымгы
атагІазшыртхті ауи йпны, ауаса ауатгы ауи
йызлагІайыхъваз гъаѡам.

- Арат ушыра-блыра ухъыркъуштІ, - йхІван,
хъвшквкІ гІанижын дтшкІарыцІхті Уаран.

- Анчва гвчІагІв шгІаузічпуш сйыхІвуштІ, -
йхІван, дцахтІ Пальымгъи.

Бызшаш Уаурызгъи йыквыз агвнахІ ауи ахІата
йзымгвашІхуата, йгвы агІвкъбан дпсытІ.

Аткъвым рыхъватоба

Абазара атолкъвынква йырш|ырпшыта,
лахъв|ахъасра заджвык|гъи йаш|амсуата
йаквтштшIT| аг|выч|в|выс йлах|вараква,
йхъвыцпраква, йг|агвалашвахраква. Йг|аншIT| ауат
алач|вата уща гвжважва|аджъуа удаква
йртанкъвызжъуа макъым пшдзата йаналуа.

Ауи зш|ырпшу жвдырума швара, сайщчви
сайхщчви? Ерыжв Зули лкъвабыз йг|атылщтуа
«Сбзибара данг|айуа» амакъым йапшп|.

Абар ауи лкъвабыз агвац|ылхIT|, лымачв
щаласквагъи мачвысразшва аквц|аква йырхъыккъыIT|.
Аг|апын зызг|айхыз ац|араква рашва г|ащт|ыц|ит|та,
йбгъыыршвшвауа абна айач|вара ахъатак|ла йылсIT|.
Хвырчвх|ва йаквг|ацапахит|та арахъари ахъаталагъи
йг|алсIT|. Уац|ыхъван – упсы бзи йабауа ач|вецква
г|ахъыккъауа йгъагъасIT|. Ажвг|ивандгъи мач|
мач|ымцара йлашарахит|, йалалк|к|г|ауа
ханихъвшвамг|ак| г|аныржъыIT|та думп саракъайта
йыдзхит| ауи зрыхъвашуа апстх|ваква. Аквашуа
амщтахъ йг|атыг|врыта, зыла к|ылц|та йг|айуа
адзрыг|в щаквч|вахит|, ауи йг|ахъг|ауа абыжъгъи
йнымшас пшкарак| г|алалит|.

Дзыхъчк|вынк| адзхъа дгылап| апх|выспа.
Ачк|вынгъи йтшы ш|анк|ыла йымата ауи
длызг|айит|. Ах|врапшдзаквагъи уарад рх|вит|,
ац|лаквагъи тшг|адырт|лит|, ах|вых|в шк|вок|ва-
къдзашк|вагъи ах|арак|ыла йпсг|ит|.

Ач|вецква щта! Ачк|выни апх|выспи рг|ква,

рылаква йгартыпсегитта, адзыхчквын
йглацыгвритта, адгыл йглахыгвгвитта
агвуджь рыбраква йырхяхъвмарит, уадыргвана
йщтыпсегитта гларщла йахъит. Абан рыцла-рыцла
йхларакхит ауат, ауипхъадза рымчгы йалдзгит.
Йцыхъвахуата ауи ахла йзымцахуата йглашасит,
тшытрак анылагы арылагы йауамква ауахъ
хлагата зджъара йыцлакныхлап, уадыргвана
йгалбглахитта бзибара зызбжью агвуджъ
йгарыквлит.

Ах, йабадзагы пшдзу ари абазара!

Зули лкъвабыз атагвълххит, амачвысра ацкыс
йласыта лымачв щаласква аквцлаква
йырхяхъвмарит.

Ажвумп къапщчгъычгъыгъ гтамтамква
«хнашвахвта хшвфа»-хва йызхъзу къдзыра
гальаматк гларыцалит. Ачквыни апхвыспи ауат
рахыла тшынадыркъвит.

Пхынцыгва налькъвытнальмасквк зшлу ашахв
тшамцнахитта, адуней гланарккит. Абзибара
амгва гланарылашарит, ащхъаква
тшырквнаршитта ба рнахвит. Архъакви абнакви
глагвыцланахлхвитта уылапш ркынхалуа
йарыпшдзит.

Ашвыгаквагы хъвмарра рчауа, рыла дырпшуа
йалагит. Ашквокви акъапщи гаквашит.
Ауахъауатгы ауатыв дырдууитта йалагылит.
Аудзышва напы йасит. Ачвапщ акыж-кыж
йахъит. Ачыхв апхарчлак арыхвачвит.

Ах, йабадзагы хвапсагву ари абазара!

Зули лкъвабыз атагвылххитІта, лнапІ щаласква
аквцІаква йрыквмачвыситІ.

ГІвтраматшкІ зцІахІву афайтон адзыхъкІвын
йгІадххылитІ. АчкІвын Хьырпыси апхІвыспа Хьыбри
ауи йаквчІвитІ. Атшква наджвыквлитІта хъамкІыхла
йцитІ. Ауат рщамзаква йгІатдырццуа адгъыл
тшытква кІвымгъьарата йпссгІитІ, рпынцІаква
йгІартыцІуа амцабыз ахІвра хънабылгІитІ. АмгІвагъи
тшнанарыхъвагІанарыхъвауа архъа йыквситІ,
уацІыхъван абна йылситІ, уадыргІвана ащхъа
йкІыдылитІ.

Адгъылгъи алакцІа хъынхІвуа йхъынхІвитІ.
Ашвагъи ашва ахІвитІ. АкІыжкІыжгъи акІыжкІыж
йахъитІ. Абзазарагъи дауагІви цныхчылыгІви
амахмызшва йбзазитІ.

Ах, угвы анчвгІара шпатахъу ауи абзазара!

...УадыргІвана зынла йдауышвахитІ. Зули
лкъвабызасра аллыргитІ. Момо, йгътамамым
йсхІвауа, зынла йгъдауышвахум. Абзибара амакъым
йнанауахвыз агІвычІвгІвыс дзыздзыргІвыз
йлымхІаква йыртгІвыркІвитІ. Ауи йгІаннажъыз
алахІвара алагІваласква йназыххъаква
йгІарыдсылитІ. Ауи йгІайыланацІаз акъару
гвышхвара мчхъата йдаква йыртаныкъвитІ.
Йыщтахъла йгІанхаз асуратква йгІарылблыгъаз
йгІагвалашвахраква пшахъынхІвыта йгІайхъатагвитІ.
Йаргъи ауат рмахъарыхъвара дацІата тшытракІ
закІгъи йзымхІвахуа дгылапІ. Ауат
агІагвалашвахракви алахІваракви
тшангІарылижвахра акІвпІ йандауышвахуа.

Ауатква ракІвпІ ауи амакъым уыла йгІацІанажъуа.
Ауыгъи хІуагІа ргвбайара йауата йхІыцбзазитІ,
хІабазара йадамыгъата йхІыцынцІитІ. Ауыла
йсахІварныс йстахъу закІзаджвыкІ акІвпІ:
йымрыщІахаргІатІ зынги ауи агвбайара,
йпщдзахарагІатІ рахІагъи ауи адамыгъа!

Датша зынги ауат алахІвараква, ахъвыцраква,
агІагвалашвахраква агІвычІвгІвыс йажва
йауацІалитІта, йхабархитІ йа йлокІхитІ,
йажважвхитІ йа йкытчахитІ. Абарауи гъакІвымма
щта йара зымгІва рацкІыс йгІальамату, зымгІва
рацкІыс йджъащахъву!

Амакъымква рапшта ашІалахІвараквагъи ауагІа
рбзазара йауата щарда гІауархІвхитІ, апхъала йбзазуз
абанпараква ргвалаква, ргвасраква, йырхътысыз
агІаншараква йрыуата щарда гІадрыбергъыльхитІ,
ртара йтадыргылхитІ.

Йжвдырума швара, сайщчви сайхщчви, ари
зшІырпшу? Йшвтахъызтын йшвасхІвпІ ауыгъи. Ауи
аджъауап сызгІауызшва йызбитІ сара алыгажв
ХІаджъхІасана йымшгІвыра йауу шІчІваракІ апны.
Абар ауи йыззысхІвауа агІвыра.

«УахъчІвагъи закІы сарыгвыгІвмыгІвитІ. Слабагъи
гІасахвын, ахшамква рапшта сгІатшкІарыцІтІ.
Сакъыль йъахІвузла гъакІвмызтІ сызлацуз, сгвы
зласыхъуазла акІвын сщапІква сьаргуз. Абар
хІыхъватобагъи. Абар ансхІварагъи йгътамамым. Ауи
йара гъаахым, йнырхта йызквпсаз атып
ангІадырхвит йыквдыргылыз акыт клуб акІвпІ йауу.
Абараъа йаъан хІыштажв. Ауи хІгІатырцата хІаргъи

тгІачвала хІантырга амщтахъ акІвпІ ауи аклуб араѣа
йангІанша.

АнцІралагы йсхъмаштылхуата сгвы йгІатахатІ ауи
амш. Ауандыр хІаквдырчІван хІнаджвыквыргатІ.
Акыт хІалцІта амгІва арыхъварта хІнадзанадзыкІа
сыщтахъла сгІапшуан. ЙгІазбун хІыхъватоба. Ауи
анахъанат ахъватобаква рацкІыс рыцІа йтІашвын.
ХІабачва, рабачва, ауат йатарабачваху
апхъапхъадзата араѣа кытра зкІыз йрыуан. Ауат
рытшгІва йгІатшгІвыцІыз ахъвагы щтІан ауаѣа. Ауат
йгІанырцІыта йырзынымцІызгы, йырккъакъыта
йырзымкъакъызгы, чвгъарагы бзирагы, гІазабгы
гвыргъбарагы – зымгІва, зымгІва ауи ахъватоба
йгІаныпшуан.

ХІан рыцхІагы дабгаркІван ауи асхъан. АмгІва
арыхъварта хІыкІвымшаскІва ауыгы тшгІацалырпан,
сылапш зкІынхалыз ахъыла тшыналырхатІ.
«ЙшвгвыншвкІыл, сычкІвынчваквa, ари уыжвжвы
йыжвбауа асурат, йыздыруада хІылахъ шцуш,
хІгІахънымхІвыхырныс ауаштІ,» - рхІвун ауи
лылаквa. Ауи алахъвгІахъасра акІарахІва зцрахІваз
хІтшгвыхв хъпшылыгІв лакъырдыракІ
гІайуацкІѣауа йыщтахъла тшгІанайырхан, йлакта
уымчІвымла хІтгІачва гІайпшыхвтІ, йпыц гІважкъва
гІацІйырпшын дгІапшвырхъыччатІ. УадыргІвана
атшква рахъыла тшынайырхахын: «Но-о,
швнапІатІау!» - йхІван, ауат дрыквхІвыртгІ.

ЙгІахъынхІвыхыз сара йсхъазыпІ. ХІан рыцхІагы,
сащагы, сгІвайхщчвагы, схъапщылагы,
сыхыгІвсабичвагы Сбыр йагвыланахъатІ. Амла йагаз

дагатI, ахьта йащыз дащытI, агвакъвпра ззымчхIаз
йгызымчхIатI, азгIва йгIацымхаз дгьгIацымхатI.
Саргы сыпщбыгIвкI адгылата сгIайхтI. Шыц-шыц
тдзычкIвынкI сырсылхтI. Йсхьтшаз сгвы йалсчван,
пхIвысгьи йгIванхауата дгьсызгIамгхтI. Йшсхьазыс
йынсцIуашыз гIансцIын, ахрат агвашв сгIадгылтI.

Ужвы абар хIыхъватоба сапшыс сгIайтI. Ауи
щарда цIуата йгыщгIахым, атып йгIацIанакIуазгьи
аклуб йадыркIытI. Щта, йара абараъа акIын
агвлачва рыхъватобаква йгIарылхIвуз хIыхъватоба
ъаквыс. ХIан рыцхIа лымгьал йгIацIылхуаз,
лхвшахъырда ангIахъвылххрыз йгIащгIахуз,
лмамырса анхIазырхарыз атшгIва апны йгIанхуз
ахъва араъа йгIакIахIпсун. Араъа йгIакIахIпсун
хIабаду йлокIква хIрыздыргIвуа цIыхквтадза
хIыздзхъачIваз амца жуажуа ахъвцхаквагьи.
ХIабачвагьи, ауат рабачвагьи, ауат
йатарабачвахызгьи, хIаргьи йацахIчIвын ауи
ахъватоба. Ауи йазылахъхаз ужвы йъагIадзасгьи
йгьгIасгвынгIвуам, йгьсыздырам, ауаса йхIыквырхтI.
«УытшгIва ачвтI, уылгIва гIакIылымчхтI» - абарат
рацкIыс швира гвымха гъаъамзапI хIуагIа рпны. Ауи
хIанйатI хIара...

Джьасы надзахъата сгIадгылхтI. Тшызджджван
закIгьи сацхIатI. СтдзычкIвын апщблбынкIи сари
йхIхъазын. Смахъащахъаква йгIапсаз тшпдсырщахуа
бзидздзара счIван. УацIыхъван хIыхъватоба
йаахмыс, адуней йыквхымыс йапщылаз сгвакъвпра
атагIасыжвылхтI. Ауаса ауи зласхъсраштылуашыз,
тшызлагIалызжвушыс амаль щарда цIуата

йыздыруан. Сбжы хъсцІан, схъатала йаласцІаз ашва
схІвауа салагатІ.

*ЙхІыкврымхскІва хІытшгІва апхара
СгвацІгІва йтасцІан йкъасчІвахытІ, -
ЙгъасымттІ иблис йчвгъарахара,
Сбыр ацІашвы йгъасмырцытІ.*

*СгвацІгІва йтакІыта сгІабзатІ,
СгвацІгІва йштакІыз йгІацаквхатІ,
Спхызква ауыла йсыръазатІ,
Сылахъ ауыла йсырпхатІ.*

*Йсыцта сазагІахъынхІвхтІ хІышта,
Сныбыжъла слыгажвдзахатІ,
Схъабрагъи шлатІ шкІвокІвасышта,
Сымчгъи щардала йапхатІ.*

*СгвацІгІва йгІатысххын апхара,
ХІытшгІва шыц-шыц йгІасыркІкІахтІ.
Са сгІазтынхаз рбзирахара
ХІышта шыц-шыц йасырбахтІ.*

Аблынква дзыргІвуан, саргъи ауи ашва схІвун,
ацІыхъва снадзарыквын ахъа саталагахуа.
Ауасамцара схъыгІакви сгвакъвпракви
сылыжъжъахтІ. Сымза срычвын сщІалхтІ. Ауахъ
тымцІскІва сгІашІыхатІ. Сгвы закІы йазыбжан. Ауи
гІазлыцІыз ласдза йгІасгвынгІвытІ. СчкІвынта
хІабачва рпны йызгІаз ахабаркви ахабарыжвкви

бзидздза цуата ашвъабгъы йансцауа
сгІамгІвайсуан. Ауаса йацы йацтагІайуата
йгІасгвалашвахыз ахабарыжв зджъакІквата
сахънаган, йансымцауата йгІанхатІ. ХвырчвхІва
сгІагылтІ. Сымза атасыркІхтІ. СахІатбжакІгы
сгъамкІызапІ – ахабарыжв ансцаІтІ. Ауи ари
сымшгІвырагы йаласцаІтІ.

«АтІапІантаква рахъыла анагІвайква ангІаквач,
ауат рыдзхъабырг рбзартаква гІандыршатІ.
Арахъаратгы радгыл рзымхъахуа йалагатІ.

Ужвы йырчпара атахъызйа атІапІантаква? Зджъара
адгъылкІ шгІашырчІвуш ацІыхъва йтагылра
атахъхатІ. Даргы дукІ йнамихуата унашва рчпатІ:
«УачІвы ари йапшу атоба апны хІайззата
хІайкъангъашуаштІ,» - рхІван.

АгІамта йыззырхІваз ангІаргванха, зымгІва рапхъа
Шогъан йпакІ дгІайын, дхъалтІ ауи атоба.
Анахъанатгы йдмыркъвахуата йгІадгылтІ ауаъа.
ЙалачІван йайкъангъашуа йалагатІ.

- Щта йхІамальйа? ЙшпагІахІауаш зджъара адгъыл
тшыткІ? – рхІватІ.

Азаджв закІ гІайхІван, йхІваз йгъамрыразтІ.
ЙгІвыджъхуз датша закІ гІайхІван, ауыгы
йгъадымгылтІ. ЙхыгІвхузгы, йпщыгІвхузгы,
йхвыгІвхузгы, йцыгІвхузгы ражва гъалымстІ.
Йанамудзах атІапІантаква Шогъан йпа
тшгІайзынадырхатІ:

- Уара зымгІва хІапхъа ари атоба угІахъалтІ, -
рхІватІ ахІбачва, - аунашвагы уара йуахІтитІ.
ЙхІамальу гІахІахІв.

- Аунашва са йангІасышвтуазара йлысхуа ари акІвпІ, - дгІачважватІ Шогъан йпа тшытракІ дхъвыцын. – РахІа йымчхъу чкІвынчвата быжъгІвы рахІа йымчхъу быжътраматшкІ йрыквхІырчІвата, рахІа йымчхъу датшагъи быжътраматшкІ ъададжъта йрыхІтта мгІва йыквгІыжъуаштІ. Ауат рыхъвда йыквхІцІуш ари акІвпІ: йцата апатшахІ йпхІа дгІаргъычуаштІ. Ауат ачкІвынчваква ауи рынасып йгІанакІыта йгІахъынхІвыхырквын, йчпара атахъу уацІыхъван йшвасхІвуаштІ.

ЗымгІвадзугъи ауи йадгылтІ. БжъыгІв чкІвынчватІапІантачва адыргалтІ-йадырпсалын мгІва йыквырцІатІ.

Ауи амщтахъ зъара мшы ахъыщІыз здыруада? Ауаса йгІахъынхІвыхтІ ачкІвынчваква зымгІвагъи йабга-йызгІвадата, апатшахІ йпхІагъи дрымата.

АтІапІантаква йатаркІвах йара ауи атоба апны йгІайззатІ.

- Ужвы йхІчпара атахъыйа? ЙгІахІахІв, Шогъан йпа, - рхІватІ ауат ауи тшизынадырхауата.

- ЙхІамальу ари акІвпІ, - джъауап гІайтхуан Шогъан йпагъи. – Ари апхІвыспа чвгъара ткъвымкІгъи гълыщтанкъвыгІгушым. ЙылчІахІхІуаштІ, йылкъвахІхІуаштІ, хІкытква дгІарыкІвыгІгашуштІ, хІадгъылква лхІырбуштІ. Ауи лара зымгІва гІалгвынгІвуаштІ, апхъахъкІъала лажва щарда гІанацІгІуштІ.

Ауыгъи йадгылтІ. ХІайда, апатшахІ йпхІа йылчІархІуа, лыла дырпшуа, кыткІ дтыргарыквын датша кыткІ дыргауа, дакІвыргашауа йалагатІ.

АпатшаІгьи шта уаІа ймачІызма? «СпхІа дІаашвау!» - йхІван ар ІауиштІ. Ауат йнапшІаІапшІауамцара, йназІІаІаІацІІауамцара дІараутІ апхІвыспа атІапІантаква рпны. АтІапІантаквагьи ауи йлыштаІайыз дрыртхІ. Анатгьи ауи дрыцта апатшаІ йпны йцахІ.

- Ари спхІа дызгъычта ари аъара сызраІапсаз йшуаІахъу йыквхра атахъыпІ, - йхІватІ апатшаІ.

- Момо, йгъхъущІІушым ауат, - лхІватІ ауаъа апхІвыспа. – Ауаъа сара гвыргъарата йтасІаз араъа уара упны зкы йчпата азакІы сгъымгвыргъасзапІ, ауаъа сылата йпшыз уара упны зкы йчпата азакІы йгъымпшысзапІ. Ауи апшта счви сжьи йрылазырхІаз ауаІахъа йызлаІауыхІвалакІгьи рзумхакІва сгъІацхарым.

Лабагьи ауаъа дІацІахъвыцІ, йуаІа драйкъангъашІ.

- Ауи анакІвзара, швырцІІа ауат йыртахъу, - йхІватІ апатшаІ.

ДукІ ахъымцІхуата атІапІантаква рапхъагылаІвчва зшІыртын: «Йшвтахъыйа, швыззыбжайа?» - хІва йІарцІІатІ.

- Ари акІвпІ, ари акІвпІ, адгъыл гхІзынахъум. АнаІвайква хІаларцан хІрымапІ, адгъыл хІазыбжапІ, - рхІватІ арахъаратгьи.

- АтІапІантаква йыртахъу рзышвха, - йхІван, апатшаІ йхІвачІвыІвчва рыхъвда йІаквицІатІ.

АхІвачІвыІвчва Іайын, атІапІантаква «абари аъара хІтахъыпІ» ззырхІвуз адгъыл рзаІашІырчІватІ. Ауи акІвпІ ауи ахабар шаъу.»

Сылаквагы глапсан агIвra салгатI. Пшыхь тIакIв
гIассрыспIта сщIалхпI-хIва сгвы йтата
сгIаджвылцIтI. АжвгIванд сацIапштI. АшыйачIва
сыла йгIацIашватI. «Йгьма, уыжв ласыла йшуштI,» -
схIватI сгвыла. Ауаса бзи-бзи сатапшхын, сшгIващаз
гIасгвынгIвытI. Ауи йызбаз АшыйачIва гьакIвмызтI,
Абаза дызжъаз айачIва акIвын. «Ах, йабадзагы
чвгьата йсызниййа! Йара сзапшгIвацайа ауи
хIыгIвычIвгIвыс дызрыдзыз айачIва уагIвырсыз!» -
хIва сыгьуа сгIашылхтI. Ауи амцтахьгы тшытракI
схьынхIвышынхIвуа, ачва самгауа сщIан. Ауи
айачIва збата, АшыйачIва акIвдызщата мгIва
йыквылыз, ауи йгIалцIла ахьта йарцаз ахьацIа йхабар
схьа йтахьынхIвуан. Ауи акIвпI йаргы Абаза
дызжъаз айачIва-хIва йзахьырцIаз ауи ауагIвырсыз.
Ари сымшгIвыра ахьвы ауи агвасрала йалсыргитI.»

Ужвы, сайщчви сайхщчви, сгIахIвахрачкIвын
цIхьважвата йастуа ари акIвпI. ХIашвагы хIажвагы
хIуагIа йрылата йбзазаркIвитI. Ауаса хIыхьватоба
гьхIымахым. Зны хIызжъаз айачIвагы ажвгIванд
цIгIвада йыцIакIныхIлата йгIахIызкIылпшитI,
йхIчпауа гIанархьвыхитI.

Йптшыз адамыгъа

- Уа ПатІа мышхаз, угъсымдырхтІшт, бзила уагІбахтІ! ЙачІвыйа уацахъвыцуа узгІаспшуа? Сгъуымдырхума?

- ЙсыргІва, йгъсызгІаухуам быхъызгъи йбмагІнугъи.

- Сата сакІвпІ, уахща Цуца лхъапщыла МахІмуд рыцхІа сйахщапІ. Сйахща црипІ. Йудырхума швахща даннагІдылуаз уари сари хІшгІахІвуаз.

- Ужвы акІвпІ гвы анастх, Сата. Сквш шарда цатІ ауиштара, быгъсымдырхтІ зынла. Ауи агІан бшІадзан, йызтахлацагІу бпхІвыспан. Ауи йгІашІарышвта заман бзидздза агІвсхъатІ.

АхъацІи апхІвыси напІ абадыркІын, йшацІасу апшта сальам абархтІ.

ЗныкІ ахъазла ПатІа ачва йгІалырхІгІаз заджвы дйапшта дгыланхатІ. Джъащахъва дута йзалтІ дгІаздырхыз, ауаса йара йзымдырхыз апхІвыс хъабра цІарффа гІвайква пшдза йгІайалхІвыз. Пхыз хъващыта ауи йылаква йгІарыцІагылхтІ Сата зхабар лхІваз атацанадыра. ПалахІва йгІайгвалашвахтІ рымхІв МахІмуд йлыхща, йчважваща. Дзын гъырדз хъшвашвазшва йназыххъаква йгІарыдсылхтІ рымхІв пхастала даныдз йахща лчІвыуабыжь. Йара ауи алахъвгІахъасра йаквшвауата йпсы ацІазырпкьалуаз гвыргІвакІ гІайыжвылын, йхъапахъ апны йысквш гІважви жвыхв йырквнамгуз айджьырта шардачва гІатнарышвтІ. Йпахъ йгІагылхтІ заба дызхъыдзгІата ййыбахаз йахща лгІвысабичва рлакта пшкаква,

рлакта нашхыйаква.

«Рустами Лйуди,» - йхІватІ ауи йгвыла. Йыладзка гІахъххылтІ, йчвапсаква гІакІаызытІ «Йабадзагъи пхашару йара, - дадашшылтІ ауи йхъа бжыдыа, - ари аъара сквш шарда руацІа уахща при дузымбауа, закІыла уылцымхърагІауа, ауи дызхъарпу асабичва рхъаква ущыта ажва пхакІ рауымхІвуата? Сабадзагъи гвалымсха!»

Ауатква закІ-гІвба лахъвгІахъасрала йакІвшатІ.

- Щта, Сата, хІышта бгІатыцІта ари Пицундадза бшпагІанаг? Ари ужвы хІзыгІвнагылу, ари йхІымдырдзакІва йхІанйартахаз аткван бшпагІанагыл?

- Сара ари йубауа аткван апны сынхитІ, ауи унашва ахъсцІитІ. СтгІачвагъи саргъи араъа йхъарамкІва хІбзазитІ. Ари жвасквша райхІа цІитІта араъа хІтапІ. Абан аныла ахъышвла укІылпштІ, абани жвбата йаквгылу атдзы хІтапІ. Йцбахауа азтаж анат ахъышвпрапса чвапцкв зпырапсу аххъышвкІ хІара йхІчІвыпІ. Йаргъи араъа кемпингкІ йнапІыцІапІ. Ауи аинститут дангІалга, араъа нхара дгІарщтитІ. Абараса акІвпІ хІшгІатанагаз ари акъала. Арат йуыцу апщыгІвгъи йырмагІныйа? Къалмыхума?

- Момо, йгъкъалмыхым, Йапонийа йауапІ. Ауат срыцпІ, йырхІвауа урышвла йырзатаскІитІ.

- ЙачІвыйа, кІара рхвгІушма?

- Щта, «Апсны абукет». ГІвба-хпа башырба рыщыргарныс ргвалапІ.

Сата тквантес шІакІ унашва лзылчпан, къалмых-хІва йызхъылхІвалгІаз асасчва хъараква ззыбжаз

ачагыр башырбаква гІалыргылтІ, ацелофан тарачкІвын йталлырцІатІ.

- Ма, - лхІватІ Сата шаквкІдза абашырбаква асасчва дрыуата зуыртлагыи эквпшыралагыи рыщІа чва зхъаз ахъацІа жыкъ йзылраууа, - ари хІара йхІсогІапІ, ари абаза-апсыуа хцымпІ.

Айапон йбагІвча гІахъитІыта ахчаквакІ гІатихуа далагазтІхІва, Сата ауи йзылуазма. ЙшаъазлакІгыи, мачвы-шачвыла йгІайгвынлыргІвуа далагатІ ачагыр хвудъа йшйылтуа, ауи шсогІу. ШатІагыи ауи дылцхърагІара атахъхатІ.

- Орен, орен! – дгІагвыргъьачІватІ ажыкъ.

- ЙачІвыйа йхІвауа ари йацІазкІыз?

- «Анчва дбзыразхатІ» йхІвитІ.

- Щта ужвы йшвмурадйа?

- УахъчІва хъвлапны мгІва хІыквылхуаштІ, арат хІысасчва Адлер йызгата Москва хІпсгІахуаштІ. Саргыи ауаъа «Интурист» апны сынхитІ.

- А-а сара, ауи йзачІв лас уысхъвйа! Ауаса ужвыгыи къвышлыкъвдууыркІвапІ, заман швымапІ. СунагІва швнашылта псимлахІ швымхІвакІва сшгІацымхара. Йабадза бзи йаквшва! Йаргыи уахъчІва дгъынхум, хІпны даъапІ. Швнай, швайгва!

ШатІагыи: «Йныжь, Сата! УадыргІвана зны, Анчва йхІвузтын, рыщІа бзита снайгвахпІ. Арат йсыцу гІвымапІ, тІакІв йгъангІалуам хІнашылныс,» - йхІвазтІхІва, апхІвыс лайрышра айгІайтІ.

Алифт йцбахауа аэтаждза йхъабахалын, ашкква гІанатІытІ. Ауи йгІауацІцІтІ Сати ауи лысасчви. Алифт ашкква ацІагъзуа тшадыркІыхтІ. Ауи

адлагъзра йаквшвауата нашхыйара тшыткІ Пата
йгвы хьшвашвадза йгІаталтІ.

Ауаса ауи анашхыйара гІазлыцІыз гІайгвынгІвныс
дгъахамдзатІ. Апшвыма йфатар ашв дгІакІылагылын:
«Уа хІыла йапшу, хІпсы йапшу асасчва,
швгІайуамцара швгІайгва!» - йхІватІ.

Асасчва атахта йтачІваз дтачІвата, арымдза
йыквчІваз дыквчІвата тшанандыргІал, апшвыма:
«Сара сыхъыз ХІамидпІ,» - йхІван, къазула йпны
йгІайыз дгІарыкІвшумца рнапІква йкІытІ. Сатагъи
днамкІгІамкІхуата айшва гІалгІвычан, ачаражвра
джвыквылтІ.

- Опсхии! – йхІван, йылаква гІагъязгъязтІ айапон
жыкь йхпахауа ашІа щтІырхта йпахь йгІадыргылыз
амамырса анадикІыл.

- ЙачІвыйа йхІвауа ари зунагІва багІваз? –
дазцІгІатІ ХІамид йымаджъащахъвата.

- «ФахвыпІ» йхІвитІ, - джъауап айтхтІ Патагъи.

Асасчва зыгІвначІваз апещ абльынкІ йазтарчвата
сыра харпчар пшдзакІ кІыдгылан. ЙымдырдзакІва
Пата йылапш ауи асыра йакІынхалтІ. Ауи
акІарышвтакІ йыквгылан абаза книгаква. «Хъапш
джъуари» «НартыргІи» адзхъагылан. Ауат рымщтахъ
гІвба-хпа книга сса гІайуанта, ауат рцІыхъвала
«Нышв напІыкІ», «ЦІаракІвыжв сакІвпІ», «Ашахв
акІкІара» унарыквпшуан. ЙцІыхъвахуата йгылаз
ахкнигакІ рпахь айха тшыткІ щтІан. Ауи йамагІныз
зынла йгІайгвынгІвырныс гъйылымшатІ Пата.
«Йараби, ари айха жъагаца тшыт арат акнига
гІальаматква рпахь йызщтІайцІайищтІ ари ХІамид

хъаца бзи,» - хIва йхъа йтахъынхIвтI. Апшвыма Пата йылапш зланархаз англайба, йарасахлат йглайгвынгIвытI ауи йынкъвицуз. Йаргьи закIгьи йымхIвауа дIагылын ауи айха тшыт акIарышвта йгIаквихтI.

- Ари хIткъвым рдамыгъа акIвпI, - йхIватI ауи йарма напIыла айха тшыт йыма, йагъма напIсыргвыцIалагьи ауи найщыгIайщща. – Ауаса абараъа ацIахъ йамаз агIвчIвахIвчкIвынкI гIамшвтI. Йдсрычпахныс смурадпI.

Ауаъа алифт ашкIва тшанадыркIыхуаз йгIархъгIуз ацIагъзра йакIвшвауата Пата йгвы хъшвашвадза йгIаталыз анашхыйара шIыц-шIыц йатагIацIсхтI. Ауаса ари азын ауи анашхыйара рыцIагьи йхъшвашван, рыцIагьи йхъантан. Ауи гIазхъшуз хъарата зджъара йгIанижъыз, ауаса йпсы йазаргвандзу закI шакIвыз йылайхIвауа далагатI Пата. ЙатаркIвах ауи йхъвыцIракви йлахIваракви ацIыхъвадза йалйыргарныс дгъахадмырдзатI. Айапон жыкъ ауи адамыгъа птшы апшвыма йглайыквихын йцIабыргдзата закIы далачважвун. XIамидгьи ауи йхIвуз гъглайгвнымIвуазтI.

- ЙачIвыйа ари йтахъу? – йхIван XIамид Пата тшглайзынайырхатI.

- Ари айха йамагIну ййырдырныс йтахъыпI, - йхIватI арахъарыгьи.

- Щта йауымхIвума!

Ауаъа Пата йапон бызшвала «дамыгъа» ахIваща йызгIамауата тшытракI гIазаб йбатI. УацIыхъван йшичпалакIгьи днакIвша - гIакIвшауамцара ауи

йамагІну ажыкъ йгІайгвынйыргІвытІ.

Ауаѳа асас хѳара хыцкІ гІайыцІасызшва дгІагІвыцІкъѳатІ, йаквирыдзцауа, йгвы тахѳыра дукІ шгІаташваз гІайныпщуа дгІачважватІ.

- «Ауи адамыгѳа срыхвгІа. Йутахѳызтын – хІпны йгІатызган магнитофонкІ сыцгІазгтІ, ауыла йсырпсах»-хІва дгІауыхІвитІ ауи. Ауи чвахѳабагата йыцигарныс ймурадпІ, - йхІватІ атакІыгІв ХІамид тшизынайырхауа.

- Ауи йысасра хІзымшырахатІ, ауаса ауи азакІыла дгІасымхІваргІатІ. Йгѳсызпсахуашым ауи закІылагѳы. Ахчагѳы багІвчагѳы йгѳрыхвым ауи. АбатынхапІ ауи. Абатынха гѳыртиуам.

Ауыс зквыз анидыр, айапон жыкъ дѳанквынхатІ. Ауаса дукІ йнамихуата йыла тшваква къвышдза йгІаткІкІгІауа датагІачважвахтІ:

- О-ниган схимасу! О-ниган схимасу!

- Швабыжта дшгІауыхІвауа йхІвитІ.

- Йгвы йайымрысыргІатІ. ХІара хІпны ахѳацІа дгІващузтын тшазидырхитІ, ауаса зны йхІвауа гІван йгѳатайхІвахуам, зны йрыбагѳѳауа дгѳайгІваджѳхуам. Ауаса сара хІысас йхІлатырла йатасхІвахитІ: абатынха гѳсатучпагам.

ШатІа ауыс зквыз асасчва йрайхІвхтІ. ХІамидгѳы тІакІв йажвыслыз ййжвгІва къѳакѳѳаква ауацІихын, йас мыгѳракІѳагва адзахыртаква агІвыржвушызшва йдиррыгѳвгѳватІ, йыла хѳыш хІальальквала асасчва гвападза дырпшытІ. Ауи йщагашаква йгІархІвуз закІын: ари йамуаш уыспІ, ауатыкв йтхІшврыхх. Айапон жыкъгѳы, ауи гІайгвынгІвызшва, датша

закІгъи гІацІымхІвахуата, адамыгъа закІ азнипІ-хІва
дазсакъдзауата йызчІвыз йыйтхті. Ажыкъгъи ауи
йыгІвзачвагъи апшвыма хвду йыквырцІауа йпшуан.

Ауагъа пстхІва сышквакІ йрылпссгІауазшва ПшатІа
йылаквa йрыцІсхті йчкІвынхъа асуратквакІ. Дара
рыжвла адамыгъа багъгъата йызмаз йабаду йнапІ
хъвкІы пхатшаква, йанду йылмацІауаз ачамыкви
ашвыджы, йхъвыркІылыз акІварчкІвын адзы
йхъыннархІвуаз адзылужв ачарх, адгъыл акъабат
псыла ахъызрышвтуаз ачкІватан – арат зымгІва
азакІы азакІы йащтагылата къазула йпахъ йгІагылын,
амара зквшыз цхІашв цІагъата йратыхті. Абарауагъа
йгІайгвынгІвытІ ауи йгвы хъшвашвадза йгІадсылыз
анашхыйара гІазлыцІыз – дызтадрийыз йхакв
гІайгвалашван, ауи абара даздзышуан. Датшагъи
закІы йгвы йгІаташвахті ПшатІа: ауахъ йани йаби
рышта йтагылаз агІвнажв. Рпны йзагІаргІвыз
асальамшвгъакІ йшанызла, ауи агІвнажв уыжв ласыла
йпыртшыхра атахъын. Ауаса ауи алыгъвра рыжвла
дамыгъа ыквын. «Сгвжважвара атахъыпІ, - йхІватІ
ПшатІа йгвыла, - сарадгъа ауи агІвнажв пыртшыта
адамыгъа зджъара йцІанадыркІрыквын щта! Ауаса
йалуазтын – жвла дамыгъадгъа хІгІанхуштІ. Ауи
гъаурым... Ауи гъаурым...»

Анахъани атшын Йапонийа йгІатыцІыз асасчва
мгІва йыквицІахті агыйын, гІвахІварашвгъакІ йымата
ПшатІа «Интурист» ашеф йпны днашылті. Йапхъахуз
ашвгъа араса йанын: «ЖвамшкІла сауущтныс
снауыхІвахитІ. ХІпны сцахта хІан, хІаба, сайхщчви
сайщчви зымбакІва амаль гъсымам. РахІа йхъадугъи

хЫжвла рдамыгъа гІащаквыжъра атахъыпІ.» ПатІа абарауи ашвъа апхъапхъа ашеф йпахъ йыквицІатІ. Ауахъауыгъи ашвъа дапхъан, закІгъи алимьргауата ахІвара йызнашылыз дгІайпшытІ.

- Ари ашвхІаусыгІвала угъсзауштуашым, - йхІватІ ауи. – УачІващта йапон турист гвыпкІ атагІайхуаштІ.

- Ауи асхъан ари ашвхІаусыгІва рыцІа йалсуашзапІ, - йхІван ПатІа йгІвбахуз ахІварашвъа йунашвачпагІв йыйтгІ.

Ауи ашвъа айшыста араса йанын: «СуыхІвитІ сара стахъырала анхара сакъвухныс.»

Ашефгъи агІвшвъакІ гІайахвын шыц-шыц датарыпхъахтІ, тшытракІ дхъвыцын йапхъахуз ашвъа ашІачвкІ «сгъапырасуам»-хІва йаницІатІ.

Аби апи

Аба МухIамади апа Муса хвыци аурамла йымгIвайсуан. Йымгвжважвауа йцун. Сабшан. Йгынхара мшымызтI. Ахвыцгьи асабигIзарта дгърымгузтI ауи атшын. Ауи акIвын даргьи рчIвырхъаква зпсайспаз, зпсы гIаталыз амш йзайгвыргъуыз.

АгIамтагьи агIапынцIыхъва йтагылан. Угвакъвпра ухъызраштылуа, угвыжвкIра уылазырбауа гIальаматдзакI гIаныпщуан. Анчва йхъырахъвала йашIадзахын, йаквдзахын, йауацIадзахын ауи агIамта йнымшас агвыгъара лашаракви алахIвара пшдзакви. Ауи зымIвала йгIанарцIабыргуан апсабара. АцIлаква йыршIамшвахуата абыгъкIва щардан. Тенгъызызшва йкIваззун ауат апшыхъ-пшычв тшангIащтIнахрыз, уызбыжъпшуаз аурам тшва чкIвын агIвхъатакIлагьи йадыркIылуан. АцIлаква йгIаршIпIахыз акъагIараква сыш-маракIашдза ахIвра жвпIа йылан, агвагIвара тшытмытква йыртан, агварагъыцIараква йырбжъан, акырбыджъ тыдзква йырпырагылаз айха гвашв харпчарква йрыдын.

Аби апи мгIвайсуан. Ауат агIвыджъ дрыуата азаджв – пщысквша зрыцкъагIвацаз агIвычIвгIвыс хвыц – йыла цIарачкIвынкIва йгIарыцIашвуз закIгьи агIвйымщтуата йгвайтуан.

-Уо-о, абан ацыгв хвыц! – дгвыргъачIвун ауи зны.

- Уо-о, абан ала хвыц! – йащтагIайхIвун ауи датша зны.

- Уо-о, абан аныскІваратара! – йҠаицицІун ауи йхынхуз.

- Анышвкъваратара-хІва акІвпІ, Муса хъапсырглачкІвын, анышвкъваратара! – йхІвунта абагы йпа данҠващарыз дҠайырзахвахуан.

Ауи акІвызтІхІва, асаби йымч гъаквымхъаркІвузтІ ажва «нышвкъвара» апны а-«шв»-гыи а-«къв»-гыи тамамта йхІварныс, ауи йҠалцІла, ага дахъыргыи, «ныскІваратара»-хІва йчвҠанхун. МухІамад йпа ауи ахІата дгынкъвйымцахтІ. «ЙухІвахпІ ауыгыи, йабацара! ХІабгазтын ауыгыи уазаҠбжъапІ!»- йхІван дйыргвышхватІ.

- Уо-о, абан апстхІвакв! – ахвыц йнапІычкІвын хъахъыла йраутІ.

- ЙачІвыйа ауат амаджъанкв ауаъа йырчпауа?

- АжвҠванд дырпІайитІ.

Муса хвыц ауи апш джъауап гІайаупІ-хІва МухІамад йгвы адзакІагыи йгътамызтІ. Йара даназцІҠуз, «ари тІакІв дсырхъвыщпІ, закІ йсырхІвапІ, йыбыз рыцІагыи йхъсыртшыпІ»- йхІван йаквикІтІ. Ауаса асаби йҠайхІваз, адуней гІазпшыхвшІыцуаз йакъыль йҠанакІыз джъащакъвара дуун. Абагы йгвы гІатгвыргъыҠауа йычкІвын дипшуан. ГІвпхъынцІыҠвакІ гІайшІалызшва йбун. Ауаъа ауи йымдырдзакІва гІагвалашвахраквкІ йзаҠацІсхтІ. Йпахъ йҠагылхуан йпа хвыц йыбызшва цри шыййырдыруз. Швабыжта дараҠапсатІ ауи ауыс МухІамад. Йхъапщыла датша уаҠахъан дызуаз, атҠлачва рпны абазала йызчважвауата йаъаз йара йхъазын. Ауи ахІатырла

дгъамайчуазтІ ахъацІа. Анхара алыыргата рахІа
дгІапсадзата хъвлапны рпны дангІайхрызгъи, ахвыц
йыхъазла гІамта гІайауан. Йани йаби йща
йгІаларжъыз йыбызшва Муса йлымхІа йгътимхуазтІ.
Ахвыц йхъвмарра аннахъарыз турых дизапхъун,
ЦаракІвыжв, ХъабыжъчкІвын, ХІваджъа
рлокІва йайхІвуан. Уахъипхъадза, рщгІалхгІа
аннадзарыз, дгІайыкІвайцІунта ачва
днанауахвынцІкІъара атурых пшдзаква
атайайхІвхуан. Ансищымтагъи тшахайырджунта,
ахвыц дйыщымшыркъвауа, «чІвгІвалакІы»-хІва аби
апи йызхъырцІаз атроллейбус даквйырчІвунта,
асабигІзарта дигун. Мусагъи мшигІайпхъадза йаба
йажва рыцІа-рыцІа дхънакъьалуан, ауи йаргъи
йшичІву, йшицрийу гІайгвынгІвуа далагатІ.
Абарауат зымгІва мачвысразшва МухІамад йхъа
йтыхъванчгІахтІ. Йаргъи йгІвылакІ чІвец
лашараквакІ гІарыцІкъьан, аячІвара дгІакІвзыршуз
дайгвыргъьауа дпшвырхъыччатІ. «Йабадзагъи бзийу,
йабадзагъи гвахъву аби апи рыбызшва црила
йанчважвауа!»-хІва дхъвыцтІ ахъацІа. Ауи
йащтагІайуата йара йыхъазла щарда зпщылаз
датшагъи гІагвалашвахракІ днанауахвтІ. Йылаква
йгІарыцІагылхтІ лакъырдыракІ гІазныпщуата
йгІайыхъвлапшуаз йынбжъагІв ХІамид йлакта. Ауи
йари апхъарта йацгІалгатІ. УацІыхъван абазара ркыт
цри йгІатнаган хъатамата йкІанапсатІ. Сквш бзидздза
анахъыцІ МухІамади ХІамиди абамдыруата йара
къалакІ бзазартата йырчпатІ, хІадагІвача ауаъа
йанйатІ. РнапІква абадыркІытІ, тшакІвдыршатІ,

йахабзу асальам ажваквa рхІватІ. УацІыхъван,
хІайда, рыцІа йауацІыхта айчважвара
джвыквырцІатІ.

- ХІара дхІуамкІва хъапщыла дгІаугта йызгІатІ,
цІабыргума ауи? – йхІван дгІайцІгІатІ ХІамид.

- Щта, йара ауи акІвдзапІ йшаъу.

- Щта, зунагІва багІваз, хІуагІа дрыуата заджв
дгъумаухуазма, йуызкІашваз ачІвызйа?!

- Сиздыргвыщума, сылахъ шцаз ауи акІвпІ.
Сынасып йгІанакІыз дгІазгІІ.

- Ужвы усабиквагъи хІара йгъхІчІвыхым ухІва
йауаштІ. Йара ауасагъи хІмачІыгІвпІ. Уара рыцІагъи
йхІылуырджгІитІ, - йхІватІ ХІамид йаквйырчІачІауа,
МухІамад йалкІгІата йгвы йгІалахыз алакъырдырагъи
гІайныпшуа.

ЙызцІакІырайа, ауи агІан йхъа ьатайгара
йымдырхуа швабыжта дпхащатІ МухІамад. Ауи
амщтахъ йхаквлагІвчва дрынйата данрачважвузгъи,
«аратгъи ХІамид йгІасайхІвыз гІасарымхІвында,
закІыла сгІанадмыркъвында, схъапщыла
дгІастшпнырымхІванда»-хІва дшвауа, йани йаби
зтабазуз акыт дцарнысгъи дачвхъыхчауа дцатІ.
Йаргъи мачІ-мачІымцара ауи дахъгвыргІвауа, йгвы
акъвнарпуа далагатІ. Уахъынла дгъзымчвхуазтІ,
ачара йгвы гъазгІамихуазтІ, йчвалагъи йжылагъи
псайспадза драуан.

Йхъапщылагъи ауи лымбауата дгІанхузма!
«ЙачІвыйа йуызнийыз? ЗакІ счвыщІаукІитІ –
йгІасахІв. ЙгІасаухІвырквын – угвы рыцІа
йтынчхуштІ,»-хІва йзнымкІва дгІахъаталкІуан. Ауаса

бзидздзара йуыс зквыз лзаглахъыймтлуата йнайгтІ.
Ага ауаса йаъазтынгъи апхІвыс лайрышра айглайтІ.
МухІамад йхъагвы зрыхъвашуаз, йгвы зырпІцуаз,
йнашхыйара глазхъшахъыцуаз йхъапщыла лыхъазла
йраргамтІ.

- Ауи акІвгвщума уылахъ аквызцауа, - лхІватІ
ауаъа апхІвыс дпшвырхъыччауа. – Усаби ура
дусабипІ, ауи закІылагъи уахъымгвыргІван. Йыхъыз
МусапІ, ауи швуагла рпны хвы зму, гъагъата
йныкъвауа хъзыпІ. Ауи уызакІ. ЙгІвбахауата,
ахвыцгъи саргъи уыбызшва хІырдыр.

ХІапшыпІ хІара ауи амцтахъ ауи у-ХІамид йхІвахуа.

Абарауи айчважвара йглашІарышвта МухІамад
рыцІа-рыцІа ачваба дглахъхуа далагатІ. МачІ-
мачІымцара йхъагвы глахъдзахтІ, чви жъи атайкІхтІ.
Йаргъи дглапса-ддзышыргъи йсаби йыбызшва
ййырдыртІ, йхъапщылагъи ауи гІалгвынгІвуа
дичпатІ.

Ауаъа зныкІ ахъазла йглагвалашвахра
пшахъынхІвква тшгІарылижвахтІ МухІамад. Йылапш
й-Муса «хъапсыргІлачкІвын» йахъыла йнайырхан
йгвыла араса дйачважватІ: «Абарауи акІвпІ, схвыц,
абазазара шаъу. Ауи ачарх зны аквайчІварала
йглахъынхІвитІ, датша зынгъи – ашкІвокІварала.
Абарауи ахъвыцра датшагъи глагвалашвахракІ
гІанарыщІстІ МухІамад йпны. Йхъа йгІаташвахтІ
гІвба-хпа мшы рапхъала ХІамиди йари шатанйахыз,
ауаъа йабархІвыз. Ауи атшын тІакІв чвыкІъата
йалйыргатІ МухІамад йынхара. АсабигІзарта дцан
йпа дглайахвхтІ. Атроллейбус гІашІасырта апны

Хамиди ауи йычкІвын хвыци адзхъагылата дрынйатІ. Сальам абархтІ.

- Ари йакІвма уычкІвын? – дгІазцІгІатІ ауаъа Хамид.

- Щта, ари йакІвпІ.

- ДуапшпІ. ДуапшпІ гъакІвымта, дуапшгъвычвпІ. Пумащала.

- Уара учІвгъи дхарзына чкІвынпІ. Пумащала, - дгІамцІастІ ауаъа МухІамадгъи. – ЙабахІумырдырума йара арат хІыгІвхвыцчва. Йандухара йшцуш акъвагІдыргІайа? ЗакІ анакІвхымгъи йанйарыквын сальам абархпІ.

- Йзамуайа, уальи йшакъыльбу ауыгъи! Как тебя зовут? – йхІван Хамид Муса хвыц тшизынайырхатІ.

- ХІыбызшвала уйачважва, йдыритІ, - къахвдза йбжбы гІайыргатІ МухІамадгъи.

- Уа-а, йуцІабыргума? – йджъайщатІ ауи дара Хамид. – Уыхъыз шпаъу, уара хвыц?

- МусапІ сыхъыз.

- Зъара сквышы уыртайа?

- Пщба, - йхІван ахвыц йымачвквагъи ацгІайырбатІ.

- Уабаъаз?

- АсабигІзарта саъан.

- Ужвы уабацахуа?

- ХІпны сцахитІ.

- Ари дыгъма, маладец! – йхІван йатаджъайщатІ Хамид.

- Уара учІвы щта? Йдырума ауи хІыбызшва? – дазцІгІатІ МухІамадгъи.

Ауаъа ХIамид йлымхIа кIапа псылаква рпны
йгIашIарышвта дшабгаз дкIапщхатI. Йаргьи дара
дпхашадза йгIайшIипсатI:

- Момо. Акъала ауыс шауу гъуымдырума? Ларгьи
саргьи хIпны хIанауу хIыбызшвала
хIчважвауазшвагьи йаапI, ауаса дангIаджвылцIра
йгIауа абызшва акIвпI асаби йпны махъарыхъвара
зкIуа.

Ауат ажваква рымщтахъ агIвынбжъагIвчва
ауырата йахъвахъвлапштI. АгIвыджъгьи
зызхъвыцхуаз йара закIын: ужвы йызтабзауа
акъала апны йапхъахауата йананйа йабархIвыз.
ХIамид йзымчхIауата йылапш датша хъатакIла
йнайырхатI. Йара дшкIапщыз дкIапщыркIван ауи.
МухIамад йлактагьи гвасрума, рыцхIащарума
йузалмыргуз закI гIаныпщуан. Ауаъа ХIамид
йтроллейбусгьи гIадзатI.

Йаргьи атIкъва йгIашIыцIыз заджвы дйапшта
дгIагвыргъащIватI. «Бзила»-хIва гвжважвагIвала
йхIван, йхвыцгьи йаргьи атроллейбус йанчIвалтI.

МухIамад йгIагвалашвахраква тшгIарылижвахра
атахъхатI ауаъа: «хIпны хIгIадзахтI»-йхIван,
йычкIвын хвыц йнапы гIайрыкацатI. Аби апи
атарашв харпчар гIартIын, рыпщцIа тшвачкIвын
йнатшкIаралхтI.

- Щта, уари сари хIпны хIгIадзахтI, сычкIвын, -
йхIватI МухIамадгьи йгвы гIатгвыргъыгIауа.

АгIамта гвлахIарагьи ауи йажваква
йрыцнакIуазшва айачIвари акъагIари рыцIагьи
йауацIнахтI.

Ахъаква

Йызг1выз йапхъажва.....	3
Ахъвах1ква.....	5
Йырагъзаба.....	28
Асльамбакъ йхъамы.....	61
Чечек.....	73
Тыдзталхъа.....	81
Бызшаш Уаурыз йц1ыхъва.....	100
Аткъвым рыхъватоба.....	113
Йптшыз адамыгъа.....	124
Аби апи.....	132
Ахъаква.....	139

АДЖИБЕКОВ АЛЕКСАНДР СОЛТАНОВИЧ

КОРАБЛИ На абазинском языке

Редактор Н.Н.Андреева

Корректор Г.В.Будкина

Компьютерная верстка А.А.Аджибеков

Подписано в печать 07.11.2008

Формат 64 x 84 1/16

Бумага офсетная

Объем 16,8 усл. печ. л.

Тираж 300 экз.

Заказ № 3969

**Отпечатано в ЗАО «Невинномысская городская
типография»**

с готовых оригинал-макетов.

**357100, г.Невинномыск, Ставропольский край,
ул.Первомайская, 66-а**

